Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

# Instinct en karakter : proeve eener characterologie op instinct-psychologischen grondslag

https://hdl.handle.net/1874/317348

4. Gen. 192 1903

# INSTINCT EN KARAKTER

## PROEVE EENER CHARACTEROLOGIE OP INSTINCT-PSYCHOLOGISCHEN GRONDSLAG

H. TH. VAN WIMERSMA GREIDANUS

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

A. qu.
192

# INSTINCT EN KARAKTER

# INSTINCT EN KARAKTER

## PROEVE EENER CHARACTEROLOGIE OP INSTINCT-PSYCHOLOGISCHEN GRONDSLAG

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE GENEESKUNDE AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS Dr. C. G. N. DE VOOYS, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE, VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER GENEESKUNDE TE VERDEDIGEN OP DINSDAG 7 MAART 1933 DES NAMIDDAGS TE 4 UUR, DOOR

HERMAN THEODORUS VAN WIMERSMA GREIDANUS
GEBOREN TE AMSTERDAM

VONK & Co. — BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ — ZEIST

BIBLIOTHEEK DER RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT.

*Aan mijn Vrouw.*

De welwillendheid en hulpvaardigheid, Hooggeleerde B o u m a n, Hooggeachte Promotor, waarmede Gij mij, een vreemdeling aan de Utrechtsche Universiteit, zijt tegemoet getreden, stemt mij tegenover U tot groote dankbaarheid. Terwijl ik aanvankelijk vreesde, dat het onderwerp, waaraan ik mij wijden wilde, nauwelijks tot het gebied van den Psychiater en Neuroloog behoorde, mocht ik meer en meer ervaren, hoezeer juist ook de psychologie Uw belangstelling had en hoe groot Uw belezenheid ook op dit gebied was. Aan mijn verlangen om de klinische psychiatrie niet al te zeer uit het oog te verliezen, voldeed Gij bovendien nog door de gastvrijheid, die Gij mij bij de patienten-besprekingen in Uwe kliniek verleende.

De hulp van wijlen prof. G r ü n b a u m, die in den aanvang van de bewerking van dit proefschrift aan de psychologie ontviel, heb ik noode gemist.

Dat ook Gij, Hooggeleerde R o e l s, bereid waart, Uw aandacht aan deze dissertatie te schenken, heeft mij met groote vreugde vervuld. Voor Uw voorlichting en de talrijke wenken inzake te raadplegen litteratuur ben ik U zeer erkentelijk.

Ook U, Zeer Geleerde R ü m k e, die inzonderheid van de characterologie zulk een diepgaande studie gemaakt hebt, ben ik veel dank verschuldigd voor de belangrijke aanwijzingen, die Gij mij gegeven hebt.

## HOOFDSTUK I.

### Inleiding; de onderlinge verhouding van psychologie en characterologie.

Men zou mogen verwachten, dat een studie over het karakter aanving met een definitie van het studie-object. Wat dit punt echter betreft is het met het karakter wonderlijk gesteld. Desgevraagd zouden we allen argeloos zeggen, dat we precies weten, wat met het woord karakter bedoeld wordt; doen we echter een poging, de beteekenis onder woorden te brengen, dan slagen we niet op bevredigende wijze. Soms meenen we, na kennis genomen te hebben van bepaalde lagen van de menschelijke psyche, dat we het begrip hebben gevat, om bij nadere beschouwing te bespeuren, dat het ons toch weer ontglipt is. In verband hiermee geeft Shand dan ook aan het begin van zijn werk geen definitie, doch wil hij het begrip zich langzamerhand laten ontwikkelen en opbouwen in den loop van zijn verder betoog[1]). De kwestie van de omgrenzing van het begrip karakter, c.q. het aantoonen van de onmogelijkheid daarvan, schijnt ons echter zoo belangrijk, dat we er een afzonderlijk hoofdstuk aan wijden (zie hoofdstuk II).

Intusschen zou men zich onnoodig laten ontmoedigen, indien men meende, dat de characterologie in de onderhavige moeilijkheid, de bezwaarlijkheid van het omgrenzen van haar object, alleen stond. Zoo bij uitstek

---

[1]) A. F. Shand, The Foundations of Character, 2nd. Ed. 1920.

exacte wetenschappen als natuur- en scheikunde hebben hun grensgebieden, zoowel onderling als met andere wetenschappen, wat dus eveneens wil zeggen, dat hun objecten niet scherp omschreven zijn. Of wel, men neemt zijn toevlucht tot min of meer willekeurige bepalingen, tot afspraken dus, en de noodzakelijkheid van een afspraak toont aan, dat er geen van den aanvang af vanzelfsprekende begrenzing bestaat, geen afgrenzing, waarover we het, zonder afspraak, gemakkelijk eens zouden kunnen worden.

Het afpalen van het begrip karakter is intusschen niet geheel hetzelfde als het omgrenzen van het onderzoekterrein van de characterologie. Immers het is denkbaar, dat we, op welke gronden dan ook, ons in deze niet geheel en al aan het karakter-begrip zouden willen houden. Onder characterologie nu zouden we dat onderdeel der psychologie willen verstaan, dat zich bezighoudt met de psychische totaliteit van den individu; dat houdt in, dat zij alle psychische eigenschappen van afzonderlijke individuen bestudeert, alle eigenschappen dus, waarin individuen onderling kunnen verschillen, echter met dien verstande, dat steeds in bijzondere mate de nadruk valt op de plaats, die deze eigenschappen binnen de totaliteit en integriteit van den individu innemen. In dit laatste opzicht verschilt de characterologie dus van de differentieele psychologie.

Deze omschrijving geeft aanleiding tot een aantal nadere overwegingen. Allereerst dan het woord „eigenschap", karaktereigenschap of liever nog eigenschap van den individu. Men pleegt elk object te beschrijven door middel van een aantal eigenschappen, doch in ons geval kan hier reeds dadelijk worden opgemerkt, dat het op-

sommen van afzonderlijke eigenschappen, als middel van karakter-beschrijving, op zichzelve, zonder meer weinig waarde heeft. Immers wanneer we iemand een bepaalde eigenschap toekennen, blijft er nog over te vragen, hoe hij aan die eigenschap komt, in sommige gevallen, wat hij ermee voor heeft, in welke verhouding zij staat tot zijn overige eigenschappen, in hoeverre zij wordt gecompenseerd of overgecompenseerd door andere eigenschappen, in hoeverre zij met de overige persoonlijkheid harmonieert of dysharmonieert enz.

Indien personalistiek en Gestalt-psychologie geen enkele andere verdienste hadden dan deze, dat zij steeds weer de aandacht vestigden op het totaliteits-beginsel, op de integratie der persoonlijkheid, dan zouden zij om die reden alleen al hun recht van bestaan hebben. Wanneer dan ook de personalistische psychologie ertegen waarschuwt, te veel de aandacht te richten op bepaalde kanten, lagen, qualiteiten, onderdeelen, eigenschappen enz. dan stellen we uitdrukkelijk vast, dat, wanneer men een bepaalde qualiteit als het ware uit de persoonlijkheid uitlicht, men daarmede geen afzonderlijk handteerbare grootheid verkregen heeft, doch dat zulk een qualiteit een integreerend bestanddeel van de persoonlijkheid uitmaakt en binnen de persoonlijkheid verbindingen heeft met andere, eveneens slechts beschouwingshalve uit te lichten qualiteiten; dat de persoonlijkheid niet eenvoudig slechts de som van deze qualiteiten, lagen, eigenschappen enz. is, doch een totaliteit. Het woord *bestanddeel* drukt de verhouding goed uit, wanneer men erin mag herkennen, dat het geheel slechts *bestaat* mede krachtens dit deel, dat zonder dit deel het geheel niet *bestaan* kan, zooals water niet bestaan kan zonder het *bestanddeel* waterstof.

In het somatische heeft men dezelfde moeilijkheid en de analogie daarmede kan verhelderend werken. Het lichaam is evenmin de som van een aantal systemen, zooals circulatie- en respiratie-apparaat enz., doch de integratie daarvan, en grenzen zijn niet aan te geven. Dat belet ons intusschen in het geheel niet, de onderdeelen afzonderlijk te beschouwen en daar is geen bezwaar tegen, mits we ons slechts bewust blijven, dat het alle onderdeelen van een totaliteit zijn. Een ladder zonder sporten is zeer zeker geen ladder meer, maar dat behoeft ons niet te weerhouden, om, bij het spreken over een ladder, de sporten en de stijlen afzonderlijk in oogenschouw te nemen.

K o h n s t a m m [1]) zegt, dat bij het spreken over „eigenschappen" stilzwijgend wordt aangenomen, dat zulke „eigenschappen" als onveranderlijke grootheden bij elkaar kunnen worden gevoegd. Uit het bovenstaande moge echter zijn gebleken, dat deze mogelijkheid hier uitdrukkelijk wordt ontkend. Men behoort zelfs met het integratie-beginsel nog veel verder te gaan, want, heeft men tot op zekere hoogte niet het recht een qualiteit uit de psyche uit te lichten, men heeft evenmin het recht een individu als afzonderlijk op zichzelfstaand wezen te beschouwen. Immers de mensch is groepswezen en een geïsoleerd individu is niet denkbaar binnen het normale. Doch ook de menschheid in haar geheel staat niet los op zichzelve, doch is op duizenderlei wijze met dieren- en plantenwereld en met de aarde, waarop zij leeft, verbonden. De aarde eindelijk is weer integreerend bestanddeel

---

[1]) Modern-Psychologische Beschouwingen over Godsdienst en Religie, 1931.

van een grooter geheel en zoo kunnen we doorgaan tot in de duizelingwekkende verten, waarin de astronomen ons voeren. Nergens de som van onderdeelen, overal integratie.

Wanneer men dus, gelijk wel geschied is, de vraag stelt: is de individueele mensch niet dermate slechts product van zijn omgeving, slechts onderdeel van een groote gemeenschap, slechts op allerlei invloeden van buiten reageerend object, dat van een individueel karakter eigenlijk niet kan worden gesproken? dan zal het antwoord op deze vraag moeten luiden, dat de mensch dit alles inderdaad in belangrijke mate is, maar dat juist de punten, waarin deze gemeenschapsdeelen onderling verschillen, studie-objecten van de characterologie zijn.

De characterologie onderzoekt echter niet slechts de eigenaardigheden eener persoonlijkheid, zooals deze op een bepaald moment is, zij geeft niet slechts, om een uitdrukking van S t e r n te gebruiken, een „dwarsdoorsnede in het tijdelijk verloop", doch houdt zich ook bezig met de vraag, welke factoren op het ontstaan van dezen psychischen status van invloed zijn geweest (characterogenese), met de vraag ook, in welke richting de persoonlijkheid zich in de toekomst zal kunnen ontwikkelen.

We zullen niet alle richtingen opsommen, waarin het characterologisch onderzoek zich kan bewegen, men denke, om enkele voorbeelden te noemen, slechts aan het probleem van het verworven tegenover het aangeboren karakter, aan de verschillen tusschen het mannelijk en het vrouwelijk karakter, aan den invloed van het beroep op het karakter en van het karakter op de keuze en de wijze van uitoefenen van het beroep, aan den invloed op

het karakter van den leeftijd, van nationaliteit en ras, aan erfelijkheidsproblemen in de characterologie, aan de characterologie van den psychopaath en andere abnormale karakters, aan paedagogische problemen in verband met de characterogenese en eindelijk aan dat groote vraagstuk van psychologie en psychiatrie: de overbrugging van de kloof tusschen het normale en het psychotische.

We noemden de characterologie een onderdeel der psychologie en hoe vanzelfsprekend dit ook moge zijn voor hem, die eenmaal in dezen zin ingesteld is, de verhouding wordt niet door ieder zoo gezien. Verschillende schrijvers, met name in de Duitsche litteratuur[1]) maken van de characterologie iets zeer geheimzinnigs en doen het voorkomen, alsof we hier een tak van wetenschap voor ons hebben, die met geen andere is te vergelijken. Voor sommigen is het meer mystiek of kunst dan wetenschap. Het opeischen van dergelijke pretenties voor de characterologie is echter geheel ongerechtvaardigd. Wij zien haar als onderdeel van de psychologie van den mensch en om ons de plaats van de characterologie in de psychologie goed voor te stellen, kan een parallel met de organische verhoudingen verhelderend werken, waarbij intusschen uitdrukkelijk zij vastgesteld, dat het trekken van zulk een parallel allerminst het innemen van een dualistisch standpunt inhoudt. Op organisch gebied dan gebruikt men het begrip constitutie, waarmede men den grondslag aanduidt van het geheel van somatische eigenschappen van een individu, niet dit geheel van

---

[1]) o.a. F. Seifert, Charakterologie in Handbuch d. Philosophie, 1929.

somatische eigenschappen zelf. Immers onder dit laatste vindt men eigenschappen, die door ziekte, trauma of andere uitwendige omstandigheden in het leven zijn geroepen. Wel heeft de constitutie de wording dezer eigenschappen mede bepaald, men rekent hen echter niet tot de constitutie zelve. Voor het geheel van somatische eigenschappen van een individu bezitten we geen speciale benaming. We gebruiken wel den term status praesens, doch dit is wederom zulk een „dwarsdoorsnee in het tijdelijk verloop" en in 't algemeen bepalen we ons daar niet bij, doch willen we bovendien weten, hoe de lichamelijke toestand vroeger was, welke factoren erop hebben ingewerkt en ook welke verwachtingen we in de toekomst voor den individu mogen koesteren.

De constitutie dan is het object van de zoogenoemde constitutieleer. De studie van „het geheel van somatische eigenschappen van den individu" schijnt evenals haar object „nameless here for evermore", wat wel merkwaardig is, wanneer men bedenkt, dat zij het hoofdbestanddeel der geneeskunde — vooral der geneeskunde in den letterlijken zin des woords — uitmaakt. We zouden kunnen spreken van individueele somatische biologie van den mensch. Dat deze beide gebieden nu onderdeelen van de biologie van den mensch zijn kan bezwaarlijk worden ontkend.

Geheel analoog hieraan stelle men zich de onderlinge verhouding der onderzoekvelden op psychisch gebied voor: van een psychische constitutie kan men spreken als grondslag van de psychische totaliteit van den individu. De characterologie bestudeert deze psychische totaliteit zelve. Zij kan dus niet anders gezien worden dan als onderdeel van de psychologie van den mensch. Dat mi-

lieu-invloeden wellicht een veel grootere rol spelen bij de vorming van het karakter — hier in den wijden zin van: algeheele geestelijke gesteldheid — dan van de lichamelijke gesteldheid van een bepaalden persoon, doet aan de onderlinge plaatsbepaling van bovengenoemde onderzoek-gebieden niets af; het verschil is slechts quantitatief.

Beschouwt men de characterologie als onderdeel van de psychologie van den mensch, deze laatste als onderdeel van de algemeene psychologie, dan volgt daaruit, dat elke characterologie moet worden opgebouwd op de basis eener algemeene psychologie. Toch is dit niet steeds geschied. Veelal wordt over characterologie geschreven, zonder dat blijkt, wat de algemeen-psychologische uitgangspunten van den schrijver zijn, wat ons een ernstig nadeel schijnt. De characterologie behoort te stoelen op de algemeene psychologie. Dat zij zulks echter niet steeds doet is mede een gevolg van het feit, dat we geen algemeen erkende, onaanvechtbare algemeene psychologie bezitten. We komen daarop in hoofdstuk V terug.

Evenmin als men eraan zou kunnen denken een somatische persoonsbeschrijving — om van verklaring van individueele somatische kenmerken nog niet eens te spreken — te leveren zonder kennis van anatomie en physiologie, evenmin kan men de characterologie behandelen zonder algemeen-psychologische uitgangspunten.

Men heeft wel gezegd [1]), dat, wie het karakter van een ander beoordeelt, daarmee vooral zijn eigen innerlijk openbaart. Dit is volkomen juist, doch treft de charac-

---

[1]) Mankes-Zernike, T.schr. voor Zedekunde, 1ste jg.

terologie niet. Immers het zwaartepunt van deze bewering ligt in het woord „beoordeelt" en zij geldt niet, althans in veel beperkter mate, ten opzichte van beschrijven, ordenen of verklaren in de characterologie. Dat de persoon van den waarnemer eenige rol speelt is evenmin te loochenen, als het een ernstig bezwaar behoeft te worden genoemd. Ten aanzien van het invoelen door den waarnemer (waarover later) is het zelfs een voordeel.

Overigens moet men niet overdrijven en de mogelijkheid ook eener tot op zekere hoogte objectieve beoordeeling niet geheel uitsluiten. In de characterologie geldt, wat in elk vak geldt, dat, hoe meer we van de objecten weten, des te objectiever ons oordeel kan zijn. Hoe verder we dus in de characterologie zullen doordringen, hoe meer hoop we mogen hebben, onszelf van het oordeel over eens anders karakter los te maken. Ja, wat wellicht nog belangrijker is, we mogen misschien hopen, het nog eens zoover te brengen, dat we ons eigen karakter binnen zekere grenzen los van onszelf leeren beoordeelen.

## HOOFDSTUK II.

### Temperament, Karakter, Persoonlijkheid, Individualiteit.

De woorden temperament, karakter en persoonlijkheid en de begrippen, die zij geacht worden te vertegenwoordigen, geven tot veel misverstand in de psychologische litteratuur aanleiding. Zij zijn van zoo fundamenteel belang, dat het noodzakelijk is, hen scherp te omschrijven of, zoo dit niet mogelijk mocht blijken, zulks openlijk te bekennen. Het kost geen moeite in de litteratuur talrijke definities te vinden en, wanneer men ook de philosophen en essayisten, die over karakter schrijven — La Bruyère, Rousseau, Goethe, Emerson, Nietsche, Kierkegaard en ontelbare anderen — binnen den kring der beschouwing trekt, komt men tot een ware mer à boire. We kunnen hier dan ook niet anders dan een greep doen en zullen ons in hoofdzaak tot de psychologische schrijvers in engeren zin beperken.

We bespreken temperament en karakter tezamen, omdat ze gewoonlijk in een adem worden genoemd en omdat de meeste schrijvers deze beide begrippen gezamenlijk, vaak zelfs in sterk onderling verband behandelen.

Talrijk zijn de pogingen dezer begrippen te ontwarren. Men kan zich omtrent hun onderlinge verhouding a priori een vijftal mogelijkheden denken: 1°. karakter en temperament staan geheel naast elkaar, 2°. karakter is een ruimer begrip dan temperament en omvat dit geheel, 3°. het omgekeerde, 4°. karakter en temperament zijn

identiek, 5°. de beide begrippen dekken elkaar ten deele. We zullen echter zien, dat we er hiermede niet komen: de zaak blijkt gecompliceerder.

Temperamentum wil eigenlijk zeggen: menging, met name vaak in den zin van goede menging, juiste verhouding, gematigdheid. Waarschijnlijk moet men hier wel denken aan een voorstelling in de lijn van de humoraalpathologie, doch de gedachte aan een *juiste* verhouding wekt het woord temperament bij ons eigenlijk niet meer op. Integendeel denken wij bij temperament en temperamentvol vaak aan iets boven-matigs.

W u n d t noemt het temperament den grondslag voor het gevoelsleven (Affektanlage), het karakter den grondslag voor de wilsuitingen (Willensanlage). Karakter en wil in onderling verband gebracht treft men bij bijna alle schrijvers aan. Een bezwaar van W u n d t ' s definieering vindt men echter algemeen, dat gevoelsleven en karakter nu als geheel vreemd ten opzichte van elkaar worden beschouwd. Dit bevredigde trouwens ook W u n d t zelf niet, die daarom ook geen scherpe scheiding doorgevoerd wilde zien.

R i b o t, die het woord karakter „un terme un peu vague, consacré par l'usage" noemt, legt duidelijk den nadruk op het verband tusschen gevoelsleven en karakter. In zijn „Psychologie des sentiments" (1896) ziet hij het karakter in „la manière d'agir et de réagir, qui a sa source dans les sentiments et le vouloir." Merkwaardig is dat A c h [1]) bijna woordelijk datgene temperament noemt, wat R i b o t als karakter beschouwt. Als tem-

---

[1]) N. A c h, Ueber den Willensakt und das Temperament, 1910.

perament duidt Ach namelijk aan: „Die Gesamtheit der die Gefühlsseite und die Willensbetätigung eines Individuums betreffenden Reaktionen."

Merkwaardig is daarbij verder, dat Ach niet over karakter, Ribot nauwelijks over temperament spreekt, en dat Ribot en Ach, zij het dan ook de een als karakter, de ander als temperament, die beide gebieden vereenigen, die Wundt als onderscheidingscriteria gebruikte. Men moet dus wel aannemen, dat beiden voor twee begrippen zooals karakter en temperament geen plaats weten en bij gebrek aan scherp gevoelde scheiding er één hebben laten vervallen. Welk van beide namen men in dat geval aan het door hen beiden zoo gelijkluidend omschreven onderdeel der persoonlijkheid wil geven, is dan slechts een kwestie van nomenclatuur.

Is het begrip temperament moeilijk te omschrijven, bij „karakter" geeft niet slechts het begrip, doch bij wijze van spreken reeds het woord moeilijkheden. Afgezien nog van de beteekenis, die het heeft, wanneer men b.v. spreekt van het karakter van een landschap, een muziekstuk, een bloem enz., springt de dubbel-zinnigheid, naar Allers[1]) opmerkt, naar voren, wanneer men het verschil in beteekenis beziet in de zinnen: iemand heeft een karakter en iemand is een karakter. In het laatste geval ligt er een waarde-oordeel in besloten, in het eerste niet.

Ribot vindt velen aan zijn zijde, wanneer hij karakter en wil in nauw verband ziet. Bij Wundt hebben wij dit ook reeds gezien. Men kan zich echter de onderlinge verhouding van karakter en wil nog op ver-

---

[1]) R. Allers, Das Werden der Sittlichen Person, 1929.

schillende wijze voorstellen en het kan wellicht verhelderend werken, wanneer we twee diametrale opvattingen n.l. die van Wundt en van McDougall tegenover elkaar stellen. Wanneer men met Wundt de Willensanlage — den grondslag van den wil of den grondslag voor de wilsuitingen, zou men het dus kunnen noemen — als het karakter beschouwt, dan blijft de vraag over, wat dan wel de wil is en dat is zeker geen eenvoudige vraag. Kan men deze vraag niet beantwoorden, dan is men met deze definitie van karakter niet veel verder gekomen.

McDougall nu gaat als volgt te werk: hij erkent den wil niet als een psychische grootheid op zichzelve, doch zegt: „volition is character in action". Nu rijst dus de vraag: wat is dan karakter en deze vraag beantwoordt hij met de woorden: „character is the system of directed conative tendencies." Onder „directed conative tendencies" hebben we te verstaan de op bepaalde (eventueel natuurlijk ook abstracte) objecten gerichte, op instincten of z.g. „sentiments" gebaseerde strevingen, waar we in hoofdstuk V uitvoeriger op terug komen. Den wil beschouwt McDougall dus als het ware als de spankracht, den tonus, van deze strevingen, het potentiaalverschil, zou men kunnen zeggen, tusschen strevingen en volvoerde handeling. Is de handeling verwezenlijkt dan is het potentiaalverschil opgeheven. Hier hebben we dus een sluitende begripsbepaling gegrond op de instinctpsychologische zienswijze, die later nader aan de orde komt. Het was ons er hier slechts om te doen, te laten zien, hoe nauw de relatie tusschen karakter en wil naar veler meening is en binnen deze opvatting twee tegengestelde zienswijzen tegenover elkaar te stellen.

Intusschen, zooals het zoo dikwijls gaat, vindt men tot zijn verrassing in de oudere litteratuur een voorstelling van zaken, die men tot dusverre voor specifiek recent had gehouden. Eerst veel later is zulk een zaak dan met nadruk herhaald of in een ander verband opnieuw vastgesteld. Zoo schreef L. Bouman reeds in 1898:[1]) „Had men den wil niet als zelfstandig vermogen opgevat, maar als het begeervermogen in zijn hoogsten vorm, dan ware veel verwarring voorkomen, het is ten slotte de mensch zelf, die wil." Ook dus een ontkenning van den wil als psychische grootheid op zich zelve en een uitspraak, die in wezen op hetzelfde neerkomt als „volition is character in action."

De meeste schrijvers over temperament geven ook indeelingen en hierin neemt de verwarring een ongekende vlucht. Zooveel hoofden zooveel zinnen. Evenals er een tijd geweest is, dat elke obstetricus, die zichzelf respecteerde, een eigen model van forceps ontwierp, zoo geeft ook elke schrijver zijn eigen temperament- en karakterindeeling. Uit de oudheid zijn tot ons gekomen de beroemde vier temperamenten. Het komt ons voor, dat dit niet de meest aanlokkelijke erfenis is, die de oudheid ons heeft nagelaten, ja, het schijnt ons zelfs toe, dat zij een dusdanig debet-saldo aanwijst, dat wij ook zelfs op piëteitsgronden er niet meer van afgehouden kunnen worden, te weigeren haar te aanvaarden. Als schimmen, die maar geen rust kunnen vinden, waren niettemin tot op den huidigen dag cholerisch, sanguinisch, melancholisch en phlegmatisch temperament door de moderne litteratuur rond. Een ieder definieert en omgrenst hen op zijn wijze.

---

[1]) Psych. en Neurol. bladen.

Sommigen voegen er enkele nieuwe aan toe, anderen zien er onderling meer en minder verwante onder, weer anderen scheppen tusschenvormen of mengvormen of maken nieuwe verdeelingen binnen sommige temperamenten. Dan zijn er, die hen als karakterindeelingen beschouwen. De lectuur van een samenvattend overzicht erover is een geraffineerde foltering. Wat men er ook over leest, nimmer heeft men het gevoel, het wezen van temperament of karakter of den aard der individueele verschillen beter er door te begrijpen.

H ö f f d i n g voert een nieuw element voor de temperament-qualificatie in. Hij bestempelt n.l. het totaal onzer orgaangevoelens, dat tot een algemeen gevoel van welbehagen of onbehagen zou voeren, met den naam van Lebensgefühl of Vitalgefühl. Op dit „Vitalgefühl" zou onze stemming berusten, d.w.z. niet zoozeer onze stemming op een bepaald moment, die door uitwendige oorzaken *mede* beinvloed kan worden, als wel meer in 't algemeen onze grond-stemming. Dit Vitalgefühl, deze grondstemming zou dan het temperament representeeren en de wijze, waarop het individu op levenservaringen reageert, zou hiervan in belangrijke mate afhankelijk zijn. Men bedenke, dat dit bestaan van een permanente „grondstemming" slechts hypothetisch is, en nog hypothetischer de meening, dat deze door de som van onze orgaangevoelens wordt bepaald.

Het „Vitalgefühl" beschouwt H ö f f d i n g als een relatief elementair begrip. Wordt de aard van een persoonlijkheid niet alleen hierdoor, maar ook door een hoogere ontwikkeling van gevoels- en wilsleven bepaald, dan noemt hij dit karakter. Uit dit laatste volgt dus, dat hij niet iedereen een karakter toekent, een opvatting die

men bij meerderen aantreft.

Toch schijnt dit wel aan bedenkingen onderhevig. De gang van de redeneering, op grond waarvan men slechts aan een deel der individuen een karakter toekent, is deze, dat men onder karakter uitsluitend een positief begrip verstaat: een goed of een sterk karakter.

In de niet-psychologische lectuur heeft het zeer dikwijls die beteekenis, men denken b.v. aan Goethe:

> Es bildet ein Talent sich in der Stille,
> Sich ein Charakter in dem Strom der Welt.

Bij sommige schrijvers blijkt, dat men deze beteekenis concludeert uit een uitdrukking als: „een man van karakter." Men moet echter uiterst voorzichtig zijn in het trekken van conclusies uit deze en dergelijke uitdrukkingen. De taal is nu eenmaal niet logisch en als men op deze wijze conclusies trekt, komt men tot allerlei tegenstrijdigheden. Wij bedoelen nu eenmaal met bepaalde uitdrukkingen allerlei dingen, die er niet woordelijk in staan. Onder „een man van karakter" verstaan we een man met een „goed," „hoogstaand," „sterk" karakter en dergelijke. Dit impliceert echter in 't geheel niet, dat alleen maar wanneer het karakter goed, hoogstaand, sterk enz. is, inderdaad van karakter gesproken mag worden, en dat het praedicaten als slecht, laagstaand, zwak niet zou verdragen, nog afgezien van allerlei qualitatieve kenmerken als grillig, onevenwichtig, open, duister enz. We spreken ook van „een man van smaak," „een man met manieren," hiermede stilzwijgend bedoelende een man van goeden smaak, met goede manieren, terwijl toch smaak of manieren evenzeer slecht kunnen zijn.

Er is echter één geval denkbaar, waarin men logischer-

wijze bij een deel van de individuen het bezit van een karakter zou kunnen betwisten, n.l. wanneer men in het karakter slechts één enkele polariteit, slechts lineaire gradueeringen erkent, zooals Roback[1]) doet en, zooals we verderop nog zullen zien, ook Roels. Is men dan bij een bepaalden persoon op deze lijn tot het nulpunt genaderd, dan zou men dus kunnen zeggen, dat zulk een persoon geen karakter heeft. „Karakterloos" in den letterlijken zin van het woord zou men zoo iemand kunnen noemen en de voorstanders van deze zienswijze zouden zich ook weder op het bestaan van dit woord kunnen beroepen. Zooals we boven reeds zeiden moeten we echter op grond van de grilligheid der taal aan een dergelijk argument geen al te groote bewijskracht toekennen.

Höffdings opvatting, die naar we gezien hebben de som der orgaangevoelens als basis van het temperament beschouwt, zou men onder de organische temperamentopvattingen kunnen rangschikken.

Kant heeft zich in hoofdzaak bezig gehouden met de psychische zijde van het temperament — gaf met name ook een temperament-indeeling — maar zijn opvatting van den grondslag van het temperament was eveneens organisch.

Evenzoo die van Herbart, wiens temperamentindeeling berustte op het meer of minder krachtig functioneeren van elk van drie physiologische systemen, te weten het „vegetatieve," „irritatieve" en „sensitieve" systeem, echter in dier voege, dat het onevenwichtig uitsteken of te kort schieten van één of meer dezer systeemfuncties tot een bepaald soort van temperament zou

---

[1]) Roback: The Psychology of Character, 1927.

voeren, zoodat het ideaal dus zou zijn om in 't geheel geen temperament te hebben, wanneer n.l. de systemen onderling harmonieus functioneerden.

Van de Fransche organische temperamentopvattingen noemen we die van Littré en Robin in de Dictionnaire de Médecine: „Temperament is de algemeene invloed op het organisme van een orgaan of orgaan-systeem dat andere overheerscht."

Ook McDougalls temperamentopvatting is van zuiver organischen aard: „The temperament of a man may be provisionally defined as the sum of the effects upon his mental life of the metabolic or chemical changes that are constantly going on in all the tissues of his body." [1]) Het woord provisionally zal wel verband houden met zijn verdere opmerking, dat we van deze metabolische en chemische processen eigenlijk nog uiterst weinig weten. Hij stelt de mogelijkheid, dat o.a. de extro- of introversie erop zouden berusten, zoo ook de graad van vermoeibaarheid en van het vermogen tot herstel van vermoeienis.

McDougall beschouwt dit temperament als den grondslag, waarop het karakter zich vormt en zulks door toedoen van onze levenservaring en onder de leiding van onze toenemende kennis en ons groeiend intellect. Bij hem is dus eigenlijk, evenals trouwens bij Höffding, het temperament de basis voor het karakter en vinden we dus een bijzondere verhouding, die bij het vijftal bovenvermelde karakter-temperament-verhoudingsmogelijkheden niet genoemd was.

---

[1]) W. McDougall, An Outline of Psychology, 4th. Ed. 1928.

Curiositeitshalve vermelden we nog de meest organische temperament-voorstellingen, die men zich kan denken, n.l. de physische voorstelling, mogen we wel zeggen, van den Rus Seeland, die het temperament toeschreef aan de mate van snelheid en regelmaat van moleculaire trillingen in het zenuwstelsel. En dat nog niet eens zoo lang geleden: 1893. Evenzoo de chemische temperament-opvatting van Pilo, die in de chemische samenstelling van het bloed de basis voor het temperament zag.[1])

Zooals het in de wetenschap zoo dikwijls gegaan is bij nieuwe ontdekkingen, heeft men deze op een veel te uitgebreid gebied en op veel te intense wijze in toepassing gebracht. Zoo heeft men ook een electrische temperament-theorie gehad. Uit den aard der zaak heeft in haar tijd ook de phrenologie haar stempel op temperament- en karakterleer gedrukt. Wellicht lachen we later weer om de groote rol, die men thans de endocrinologie in de psychologie wil laten spelen.

Zuiver psychisch is daarentegen weer Roback's temperament-omschrijving: „the sum total of one's affective qualities as they impress others." Roback, die dus evenals Wundt, Ach, Höffding den nadruk legt op het gevoelsleven, wil derhalve het temperament uitdrukkelijk beperken tot de uiterlijke verschijningsvorm van het gevoelsleven. Deze omschrijving schijnt ons zeer gelukkig toe, want men denkt toch, zeer in 't algemeen uitgedrukt, bij temperament aan een *uiterlijke verschijningsvorm van innerlijke hoedanigheden*. Vandaar

---

[1]) M. Pilo, Nuovi Studi Sul Carattere, 1892, geciteerd naar Roback.

dan ook, dat men in de eerste plaats aan de motoriek denkt: gebaren, wijze (niet zoozeer den inhoud) van spreken (zooals stemverheffing, snel of langzaam spreken), mimiek, handdruk, pianospel e.d. Roback voegt er dan ook nog aan toe: „Neither intelligence nor volitional qualities enter into the temperamental make-up of a person." Over het intellect behoeft men niet in twijfel te verkeeren, maar of nu inderdaad wilshoedanigheden niets met het temperament te maken hebben, is nog de vraag. Waarom dergelijke vragen naar onze meening niet voor beantwoording vatbaar zijn, volgt later.

Aan de motoriek denkt ook wel Jodl, wanneer hij in het reactie-tempo het wezenlijke van het temperament ziet.

Kretschmer's opvatting[1]) daarentegen wijkt zeer ver van die van alle anderen af. Hij beschouwt de „Triebe" als het essentieele van de temperamenten en gebruikt dit laatste woord derhalve, ook bij één persoon, in meervoudsvorm. De affectiviteit is bij hem slechts een onderdeel van de temperamenten en het begrip temperament wordt zoo uitgebreid, dat men zich afvraagt, wat er dan nog voor het karakter overblijft. Kretschmer's antwoord daarop is, dat het karakter is „der Inbegriff der Einzelpersönlichkeit nach ihrer Gefühls- und Willensseite; die Gesamtheit aller affektiv-willensmäszigen Reaktionsmöglichkeiten eines Menschen, wie sie im Laufe seiner Lebensentwicklung entstanden sind." Hier komt dus het gevoelsleven eveneens in voor, terwijl toch ook

---

[1]) Kretschmer, Körperbau und Charakter.
Id. Medizinische Psychologie.

de „Reaktionsmöglichkeiten" wel in belangrijke mate van de „Triebe" afhankelijk zullen zijn. Deze driften moeten wel als identiek aan de instincten worden beschouwd, doch het valt op, dat in 't algemeen de schrijvers, die het woord Triebe gebruiken, zulks tamelijk vaag plegen te doen en weinig in nadere byzonderheden of preciseeringen wordt getreden.[1]) Ten aanzien van de instincten wordt echter veel meer man en paard genoemd, zooals ook uit Hoofdstuk V kan blijken.

Uit Kretschmer's definities blijkt in elk geval, dat bij hem temperament en karakter elkaar voor een groot gedeelte dekken. Begrijpelijkerwijze is er ook aanmerking op gemaakt (Schneider)[2]), dat Kretschmer de persoonlijke reactiewijze onder karakter rekent, omdat immers, zooals we al gezien hebben, velen juist de reactiewijze, vooral vaak de uiterlijke wijze van reageeren, onder het temperament rekenen (Ach, indirect Höffding).

Ewald[3]) heeft zich voor de onderscheiding en omlijning van de begrippen temperament en karakter veel moeite gegeven. Terecht wijst hij erop, welk een verwarring hier heerscht, echter uitsluitend naar aanleiding van de Duitsche litteratuur. Hij vindt het scheppen van orde in deze chaos zoo belangrijk, dat hij een geheele theorie opbouwt, om in deze tot klaarheid te komen. Zijn min of meer philosophische inleiding is sterk dualistisch en in verband daarmee zoekt hij ook voor de begrippen temperament en karakter en voor hun onderlinge afgrenzing

---

[1]) Een uitzondering hierop is: Rohracher, Theorie des Willens, 1932.

[2]) Arch. f. Kriminalanthropologie 1922.

[3]) Temperament und Charakter, 1924.

biologische, met name organische grondslagen. De energie waarover de cel beschikt en die tempo en intensiteit van de celwerking bepaalt, noemt hij den „Vitaltonus" of „biotonus" en de som van den biotonus van alle cellen tezamen den biotonus van den individu. Deze biotonus van de cel bepaalt dus alleen tempo en intensiteit, derhalve de quantitatieve eigenschappen van de celwerking, terwijl de qualitatieve eigenschappen van de celwerking, dus b.v. contractie bij de spiercel, secretie bij de kliercel e.d. daar volkomen buiten staan.

Ewald beschouwt het Vitalgefühl, dat we reeds bij Höffding leerden kennen, de grondstemming van de individu, als het psychisch aequivalent van zijn biotonus en hij komt dan tot deze stelling: „Dieser auf den Biotonus zurückzuführenden Faktor unseres Seelenlebens, diese quantitativen Steigerungs- und Senkungsmöglichkeiten der Intensität und des Tempos, gekoppeld mit der Tönung der Vitalgefühle, bezeichnen wir als das Temperament eines Menschen." Apodictisch verklaart Ewald verder: „Das Temperament eines Menschen ist ein für allemal erbbiologisch festgelegt."

Wordt dus naar Ewalds opvatting het temperament door de quantitatieve celeigenschappen bepaald, het karakter ziet Ewald nu in de qualitatieve celeigenschappen, met name dan van het centraal zenuwstelsel, d.w.z. de „durch feinere oder gröbere Konstruktion des Nervensystems bedingte Ansprechbarkeit und Reaktionsart der nervösen Elemente." Daarin ziet Ewald „den biologischen grondslag voor datgene wat wij psychisch het karakter noemen." En even apodictisch als bij het temperament volgt weer: „Auch diese Grundlage ist angeboren, konstitutionell bedingt und festgelegt." An-

derzijds echter ook inziende, dat, wat wij karakter plegen te noemen, sterk mede-beinvloed wordt door milieu en levenservaringen spreekt hij van een „verworven karakter" als den gemodificeerden vorm, waaronder het aangeboren karakter zich aan ons voordoet.

De Triebe rekent Ewald eveneens onder het karakter zonder hen echter tot *integreerend* bestanddeel ervan te kunnen maken, omdat hij hun plaats binnen de psyche niet behoorlijk bepaalt.[1])

Het kan echter niet worden ontkend, dat met name de kern van Ewalds betoog, de toekenning van den naam temperament aan de quantitatieve, van den naam karakter aan de qualitatieve psychophysische eigenschappen iets aantrekkelijks heeft.

Klages[2]) maakt terecht de opmerking, dat wij onder karakter in verschillende omstandigheden verschillende dingen verstaan. Soms beteekent het „sittliches Wollen," doch hij wil het gebruikt zien en gebruiken in de beteekenis van de geheele „persoonlijkheid" en meent, dat de dagelijksche spreektaal zich daar niet tegen verzet. Wellicht geldt dat voor het Duitsch, niet echter voor het Nederlandsch. We moeten n.l. — en dat geldt niet alleen hier, doch bij alle begripsbepaling van karakter, temperament en persoonlijkheid — rekening houden met de mogelijkheid, dat de beteekenissen van deze universeel gebruikelijke woorden in verschillende talen elkaar niet volkomen dekken. Het is a priori onwaarschijnlijk, dat het gebruik dezer woorden bij ons volmaakt dezelfde groepen van voorstellingen oproept als bij een Fransch-

---

[1]) Zie wat wij op pag. 21 over de „Triebe" zeiden.

[2]) Grundlagen d. Charakterkunde, 4. Aufl. 1926.

man of Duitscher of welken landsman dan ook. Zoo vindt men b.v. in het Engelsch het woord „temper" soms gebruikt, waar wij van temperament zouden spreken, terwijl toch anderzijds dit laatste woord ook tot de Engelsche woordenschat behoort. K l a g e s ' opmerking brengt — althans indien hij het Duitsch geen geweld heeft aangedaan — voor dit verschil in beteekenis als het ware een bewijs. Want het kost geen moeite groepen van eigenschappen te noemen, die deel uitmaken van iemands geestelijk wezen, doch door niemand tot het karakter, naar Nederlandsch begrip, worden gerekend: We denken aan de intellect-eigenschappen, aan muzikaliteit, schildertalent en dergelijke. Het is duidelijk, dat deze taalverschillen de verwarring inzake de begripsbepaling nog aanmerkelijk doen toenemen.

Het temperament herkent K l a g e s in een onderdeel van een van zijn „lagen" of zone's van het karakter (de persoonlijkheid). Hij onderscheidt n.l. 1°. de „stof", het materiaal van het karakter, dit zijn de Begabungen (ons woord aanleg mist helaas een meervoudsvorm) of talenten (voor het doel eigenlijk een te groot woord) 2°. de strevingen; hij noemt deze laag de „Artung", de qualiteit van de persoonlijkheid. 3°. het „Gefüge" d.w.z. de groep van eigenschappen, die de wijze van verloop der psychische processen betreffen. Eindelijk nog eenige lagen van minder fundamenteel belang. Ter verduidelijking van de drie lagen: materiaal, „Artung" en „Gefüge" maakt K l a g e s een vergelijking met een gespeeld muziekstuk. Het materiaal vergelijkt hij dan met het instrument, de melodie met de „Artung" en de wijze, waarop de melodie gespeeld wordt, snel of langzaam, slepend of staccato enz. met het „Gefüge". De vergelijking gaat,

naar het ons voorkomt, wat de „Artung" betreft, nogal mank, doch illustreert de laag van het Gefüge goed. Deze laag nu verdeelt K l a g e s weer in de „Gefühlserregbarkeit", de „Willenserregbarkeit" en het „Aeusserungsvermögen." In de Willenserregbarkeit herkent K l a g e s nu ten naaste bij, wat we onder temperament verstaan. Aan de temperament-*indeelingen*, zooals men die op zooveel verschillende wijzen gemaakt heeft, hecht hij geen waarde. Waar het „Gefüge" in het algemeen de wijze van het verloopen der psychische processen representeert en K l a g e s vooral in de naar zijn indeeling hiertoe behoorende Willenserregbarkeit het essentieele van het temperament ziet, komt zijn opvatting dus hierop neer, dat het temperament het verloop der wilsprocessen bepaalt.

R o e l s geeft de volgende definities:[1]) temperament is het geheel van factoren, dat reguleerend werkt op het formeel verloop van voorstellingen, ideeën en handelingen en de formeele uitingen van gevoelens.

Het wezen van het karakter ligt voor hem in een niet driftmatig, maar consequent en constant handelen overeenkomstig de hierarchie van een geadopteerd waarden-systeem. Zoo sprak ook E m e r s o n van „the impossibility of being displaced or overset." Men meene nu niet, dat deze karakter-conceptie dus samen valt met wat men in de Engelsche litteratuur „moral character" noemt: het doet niet ter zake hoe het waardensysteem is, als het maar consequent wordt gevolgd. De misdadiger kan, onverschillig hoe afkeurenswaardig we

[1]) Tijdschrift voor Zielkunde en Opvoedingsleer, XXIV, 1932.

zijn waarden-systeem vinden, karakter toonen in het consequent en constant handelen overeenkomstig dit waarden-systeem. Hoe het waarden-systeem is tot stand gekomen, speelt hierbij evenmin een rol. Het kan na moeizamen strijd in den „Strom der Welt" zijn verkregen, het kan zijn overgenomen door de suggestieve kracht van een ideaal-persoon, het kan door religieus-ethische of kerkelijk-ethische voorschriften zijn vastgelegd en opgelegd, dit alles doet voor het karakter niets ter zake.

Door alleen de mate van consequentie in het volgen van het waarden-systeem voor het essentieele van het karakter te verklaren en den inhoud van het waarden-systeem buiten beschouwing te laten wordt het karakter bij R o e l s, evenals we dat bij R o b a c k hebben gezien, een lineaire grootheid.

Van de vier termen, die den titel van dit hoofdstuk uitmaken, hebben we nog slechts de eerste twee besproken en wel die, welke men behalve in de nieuwere ook reeds in de oudere litteratuur vindt. De derde grootheid, de persoonlijkheid, komt vooral in de nieuwere literatuur naar voren.

Persoon noemt R o e l s een individu, dat zich rekenschap weet te geven van de waarden, die als levende zedelijke krachten in zijn ziel werken. Of iemand met meer of minder recht een persoonlijkheid mag worden genoemd, hangt dus af van de mate van bewustheid van zijn waarden-systeem en waarschijnlijk mag men wel daaraan toevoegen de mate van bewustheid, waarmede hij dit waarden-systeem volgt.

Het zeer kleine kind, b.v. van 1 jaar, kan men reeds temperament toekennen, doch geen karakter. Dit laatste

echter wel aan het kind van b.v. 8 jaar, in zooverre als het een, zij het dan ook van buitenaf opgelegd waardensysteem, met meerdere of mindere consequentie volgt. Dit geschiedt echter nog te weinig bewust, om van persoonlijkheid te kunnen spreken, die pas in de puberteitsjaren naar voren komt.

Velen verstaan onder persoonlijkheid de som of beter de integratie van al iemands psychische en somatische kenmerken, zoo b.v. Roback: an integration of all our cognitive, affective, conative and even physical qualities.[1]) Het schijnt echter beter, voor dit begrip het woord individualiteit te gebruiken, dat minder aanleiding tot verwarring geeft dan persoonlijkheid. Aan dit laatste woord toch worden, gelijk we al gezien hebben, gemakkelijk waarde-begrippen gekoppeld, wat bij individualiteit niet het geval is.

Hoe voor de hand liggend het ook moge schijnen, het woord individualiteit te gebruiken voor het totaal van alle individueele, dat wil dus zeggen de individu kenmerkende eigenschappen, toch wil Rohracher,[2]) overigens zeer helder in zijn uiteenzettingen, haar slechts zien als het totaal van alle strevingen en driften (waartusschen hij nog onderscheid maakt) plus de intellecteigenschappen. Onder persoonlijkheid verstaat hij het goedgekeurde gedeelte van deze individualiteit (de vraag rijst door wie of wat of door welke factor van de individualiteit) en hij kent zoodoende conflicten tusschen niet-goedgekeurde als persönlichkeitsfeindliche en goedgekeurde als persönlichkeitsnahe neigingen. Bij hem is

---

[1]) Roback, Personality, 1931.

[2]) Rohracher, Theorie d. Willens, 1932.

dus persoonlijkheid een duidelijk axiologisch begrip.

Van der Hoop[1]) noemt iemand een persoonlijkheid, wanneer zich uit den individueelen aanleg iets bijzonders heeft ontwikkeld, wanneer die aanleg zich op rijke wijze heeft ontplooid, wanneer, wat er aan talenten en bijzondere eigenschappen in dien aanleg aanwezig was, ook te voorschijn is gekomen.

Interessant als proeve van consequent behavioristische visie is Watson's[2]) omschrijving: I define personality as the sum of activities that can be discovered by actual observation of behavior over a long enough time to give reliable information. In other words, personality is but the end-product of our habit-systems.

Afgezien van de bovengenoemde eenigszins afwijkende meening van Rohracher zal er over het begrip individualiteit als samenvatting van alle individueele eigenschappen op somatisch zoowel als op psychisch gebied wel eenstemmigheid heerschen. De psychische zijde van de invidualiteit nu is het, die we in dit geschrift vanuit den instinctpsychologischen gezichtshoek nader in oogenschouw zouden willen nemen.

Het zou niet moeilijk zijn, nog twee of drie maal zooveel uitspraken over temperament, karakter, persoonlijkheid en individualiteit weer te geven, als we hier gedaan hebben. We meenen echter van de voornaamste opvattingen over den zin van deze begrippen voldoende specimina gegeven te hebben, met name voldoende, om het

---

[1]) J. H. van der Hoop, Nieuwe Richtingen in de Zielkunde, 2de dr. 1927.

[2]) J. B. Watson, Behaviorism, 1925.

volslagen gemis aan eenstemmigheid te hebben aangetoond.

Mocht men dit overzicht verward of verwarrend vinden, dan is aan de bedoeling van den schrijver voldaan: de bedoeling is n.l. juist, aan te toonen, hoeveel verwarring op dit gebied heerscht.

Wanneer men zich nu na kennisname der uiteenloopende meeningen op dit punt ten slotte eens zet tot de vraag: hoe staat het dan nu eigenlijk met dit drietal tot moeilijkheden aanleiding gevende begrippen? moeten we dan bekennen, dat we er geen weg mee weten? dan zouden we het volgende in overweging willen geven.

Men gaat ten onrechte uit van de meening, dat temperament, karakter en persoonlijkheid streng bepaalde begrippen zijn, die we psychologisch *moeten* kunnen afgrenzen. Maar wie verzekert ons, dat dit inderdaad psychologisch houdbare of althans psychologisch scherp definieerbare begrippen zijn? Het zijn niet anders dan termen, die de taal ons uit over-oude tijden heeft overgeleverd en wanneer we hen streng psychologisch zoeken te bepalen, dan zoeken we naar iets, dat niet bestaat, of wel we construeeren kunstmatig. Dit zegt in 't geheel niet, dat we deze woorden nu voorgoed voor onbruikbaar moeten verklaren en overboord werpen. In *bepaalde gevallen* kunnen ze nog wel degelijk dienst doen, maar dan moet hun zin uit het verband blijken, of wel het zinsverband moet zoo zijn, dat een nauwkeurige afgrenzing niet vereischt wordt.

Een voorbeeld moge dit toelichten. Wanneer we eens aan een meteoroloog zouden vragen, wat nu, meteorologisch gesproken, „mooi weer" is, dan zouden we hem waarschijnlijk met die zoo elementair lijkende vraag in

groote verlegenheid brengen. „Mooi weer" toch is niet uit te drukken in meteorologische grootheden, als temperatuur, vochtigheidsgraad en bewegingstoestand van de lucht of wat dies meer zij. Het begrip krijgt eerst beteekenis naar gelang van het verband, waarin het gebruikt wordt en beteekent voor verschillende personen en in verschillende omstandigheden iets geheel anders. Voor den rentenier is het „mooi weer," wanneer de temperatuur tusschen zekere (ook al weer niet eens scherp aan te geven) waarden ligt, wanneer het niet waait, niet regent en de zon schijnt. Na een lange periode van droogte vindt de boer het „mooi weer," wanneer het gaat stortregenen en voor den melkboer is droog, vriezend weer „mooi," omdat de melk dan schuimt en de maat derhalve behalve melk een belangrijke hoeveelheid lucht bevat. „Mooi weer" is dus een meteorologisch onhoudbare term, die intusschen niemand in alle gevallen zal willen verwerpen, en evenzoo zijn temperament, karakter en persoonlijkheid streng psychologisch gesproken onhoudbare termen, die men echter losweg kan gebruiken, wanneer hun zin uit het verband blijkt of wanneer een scherpe omlijning niet noodig is. Een ander voorbeeld kan men vinden in het woord „chronisch", dat toch wel niemand om zijn vaagheid geheel uit de medische litteratuur zou willen weren. Hoe lang moet een ziekte echter duren, om chronisch genoemd te worden? Moet zij ook langzamerhand zijn ontstaan of behoeft alleen het verdere verloop slepend te zijn? En als de genezing nu eens plotseling optreedt? Omdat we deze vragen niet of slechts willekeurig kunnen beantwoorden, behoeven we het woord „chronisch" toch niet geheel te schrappen. We kunnen nu eenmaal

niet steeds de nauwkeurigheid bereiken, die we wel zouden wenschen. In welk een dorado van exactheid zouden we dan verkeeren! Maar veel goeds zouden we wellicht ook missen, dat voortspruit uit onderlinge misvattingen, die weer voeren tot chocs des opinions, ons tot nadenken brengen en ons in elk geval voor dorheid behoeden.

Wel is het noodzakelijk, onze min of meer vage termen in gevallen, waarin dat noodig blijkt, nader te bepalen en dat we geen volkomen exactheid kunnen bereiken, is geen reden, om er niet naar te blijven streven. Carlyle zegt ergens, dat geen metselaar nog ooit een wiskundig-zuiver verticalen muur heeft gebouwd, maar dat men daarom toch niet het schietlood behoeft weg te werpen. Onvermogen tot exacte bepaling mag ons in geen geval verleiden tot willekeur in onze preciseeringen, want dan komen we in het stadium van zelfbedrog en wat voor algemeen geldige definities moet doorgaan, zijn niet anders dan volkomen subjectieve meeningen of bepalingen.

Een zekere willekeur zal men intusschen in bovenvermelde karakter-, temperament- en persoonlijkheidsomschrijvingen niet hebben gemist. Men heeft een filosoof wel eens gequalificeerd als „a blind man, looking in a dark room for a black cat, which is not there." Dit nu zou men ook kunnen toepassen op den psycholoog, die de drie onderhavige termen zoekt te definieeren. „A blind man" mag men op grond van den huidigen stand der psychologie gerust nog elken psycholoog noemen en op dezelfde gronden de psychologie „a dark room." Dat de scherpe afgrenzing van de begrippen temperament, karakter en persoonlijkheid „a black cat" is, moge

uit het bovengebleken gebrek aan eenstemmigheid zijn aangetoond en dat deze black cat „not there is" willen we nu juist als mogelijke oplossing van de moeilijkheid geven.

## HOOFDSTUK III.

### Beschrijven, classificeeren, verklaren en „begrijpen" in de characterologie.

In het algemeen gesproken kan de characterologie gelijk elke andere wetenschap haar object of objecten op drieërlei wijze aanvatten, te weten door middel van beschrijving, verklaring en ordening. Scherp scheiden kan men intusschen deze drie werkwijzen niet, immers beschrijving eischt ook reeds een zekere ordening: een totaal ordelooze beschrijving zou waardeloos zijn. Verklaren kan men niet, zonder het object of de verschijnselen beschreven te hebben, terwijl in elk ordenen gemakkelijk verklaren insluipt. Er is steeds wisselwerking tusschen deze drie.

Vooral classificeeren en het in den titel van dit hoofdstuk genoemde „begrijpen" geven tot enkele overwegingen aanleiding.

Wat het eerste betreft kan het zijn nut hebben, classificatie in de characterologie eens te vergelijken met clascificatie in andere wetenschappen en de aandacht wordt dan gemakkelijk gewend in de richting van de zoölogie. Gelijk men in de characterologie voor een enorm aantal karakters staat, staat men in de zoölogie voor een enorm aantal diersoorten. Nu zou men b.v. kunnen beginnen de dieren te verdeelen in landdieren, zeedieren en dieren die kunnen vliegen en het is niet ondenkbaar, dat men in

een vroeg stadium der zoölogie dergelijke verdeelingen wel eens gemaakt heeft. We komen hier, wat de characterologie betreft, later op terug. Een betere waarneming der levende natuur leert echter al spoedig, dat deze indeeling op weinig fundamenteele kenmerken berust, aangezien diersoorten, die elkaar in allerlei andere opzichten zeer na staan, in verschillende groepen zouden vallen en omgekeerd. Zoo kwam men dan tot de indeeling in gewervelde en ongewervelde dieren, de gewervelde dieren werden weer onderverdeeld in zoogdieren, vogels, enz. kortom de verdeeling beantwoordt aan het schema:

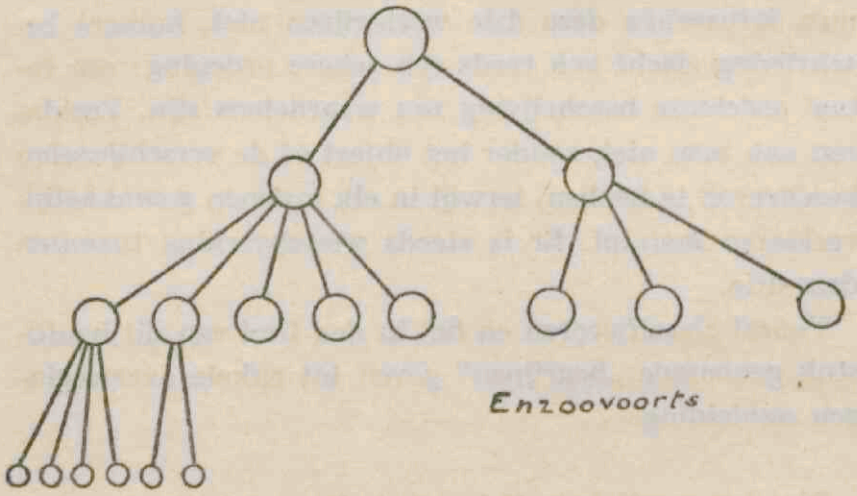


Deze wijze van indeelen nu hebben we in de characterologie nergens toegepast gevonden. De vraag waarom niet vindt waarschijnlijk zijn antwoord in het feit, dat menschen onderling niet zooveel verschillen als diersoorten. Men kan nauwelijks een kenmerk van verstrekkende beteekenis vinden, dat bij een geheele groep menschen totaal ontbreekt.

Men heeft zich bij elke indeeling af te vragen, in hoe-

verre wijzelf aan de objecten onderscheidingskenmerken min of meer kunstmatig en willekeurig hebben opgelegd, dan wel in hoeverre de objecten zelf ons deze onderscheidingskenmerken opdringen. Hans Driesch[1]) nu maakt een, naar ons voorkomt, verhelderend onderscheid tusschen „rationeele systematiek" en „classificatie". Zulk een rationeele systematiek is b.v. de indeeling der kegelsneden in vier soorten. De wiskundigen kunnen n.l. *bewijzen*, dat er slechts vier mogelijkheden zijn, te weten de cirkel, de ellips, de hyperbool en de parabool. Het is uitgesloten, dat een groep zou komen te vervallen ofdat er één aan zou moeten worden toegevoegd, tusschenvormen zijn ondenkbaar.

In de chemie en physica nadert men op sommige punten tot zulk een rationeele systematiek, die volkomen objectief is, in de biologie en derhalve ook in de psychologie zullen we haar wel nooit kunnen bereiken. Wel staat vast, dat, hoe beter we onze objecten leeren kennen, des te objectiever onze classificatie zal worden. Het is duidelijk, dat een naïve verdeeling in land- en zeedieren een veel grooter subjectief element in zich draagt, dan de moderne zoölogische indeeling, waarbij het waarnemend subject door betere kennis van het object zich de indeelingscriteria in meerdere mate door het object zelf heeft kunnen laten opdringen.

Men kan echter ook op andere wijze classificeeren, dan zooals wij naar aanleiding der zoölogische classificatie schematisch weergaven, n.l. door een aantal, naar men meent fundamenteele kenmerken op te stellen en de ob-

---

[1]) Hans Driesch, Philosophie des Organischen, 2. Aufl. 1921.

jecten nu te verdeelen naar de maatstaf, of ze deze kenmerken al of niet, c.q. sterk of zwak bezitten. Het aantal groepen, dat men krijgt is dan onmiddellijk gegeven in het aantal hoofdkenmerken. Stelt men drie kenmerken, dan kan men door combinatie acht groepen krijgen, bij vier kenmerken zestien groepen enz.

Duidt men het eerste kenmerk in positieven zin met $a^+$, in negatieven zin met a – aan, het tweede kenmerk met b+ en b– enz. dan krijgt men voor deze wijze van classificatie het volgende schema:

| | |
|---|---|
| Groep 1 | $a^+b^+c^+$ |
| Groep 2 | $a^+b^+c^-$ |
| Groep 3 | $a^+b^-c^-$ |
| Groep 4 | $a^+b^-c^+$ |
| Groep 5 | $a^-b^+c^+$ |
| Groep 6 | $a^-b^+c^-$ |
| Groep 7 | $a^-b^-c^+$ |
| Groep 8 | $a^-b^-c^-$ |

Een oogenblik zou men in twijfel kunnen verkeeren, of deze wijze van indeeling toch niet in laatste instantie dezelfde is, als de zoölogische indeeling, want men kan haar ook in het volgende schema in beeld brengen:

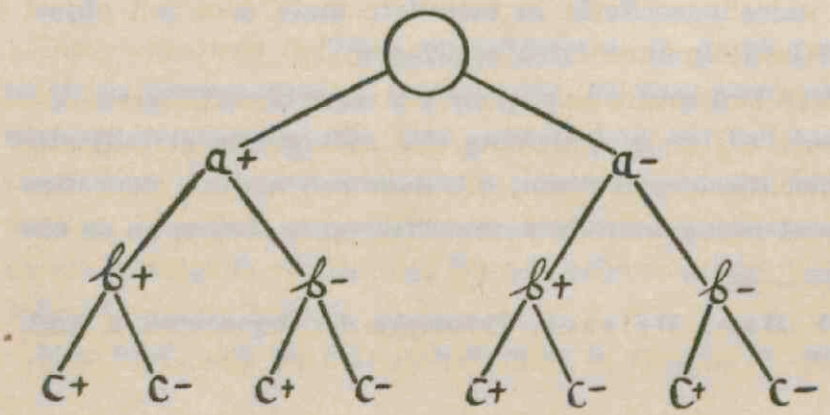

De overeenkomst is echter slechts schijnbaar. Het verschil is, dat bij de characterologische indeeling steeds weer, ook in de reeds definitief van elkaar afgescheiden groepen, dezelfde onderscheidingskenmerken terugkeeren. Dit is in de zoölogische classificatie niet het geval: de zoogdieren worden naar geheel andere maatstaven onderverdeeld dan de visschen.

Het is duidelijk, dat een bepaalde characterologische classificatie staat of valt met de keuze der criteria en nu is het merkwaardig, dat de meeste schrijvers daar blijkbaar zeer los overheen loopen, de criteria vrijwel willekeurig schijnen te kiezen en de keuze niet of slechts zeer terloops motiveeren. De criteria, lagen, kanten, aspecten of hoe men het noemen wil, die men tot beoordeelingsmomenten van het karakter uitkiest, kunnen intusschen toch niet anders dan langs algemeen-psychologischen weg worden gevonden. Men bemerkt echter niets van het bewandelen van dien weg bij het stellen der criteria en het is om die reden, dat wij de characterologie niet of onvoldoende psychologisch gefundeerd hebben genoemd.

Wanneer wij straks enkele karakter-classificaties de revue laten passeeren, zullen wij derhalve bijna steeds in gebreke moeten blijven in zake een algemeen psychologische motiveering.

Intusschen is er in de characterologie nog ordening op een ander plan mogelijk. Men kan n.l. behalve de individueele karakters zelve ook de verschijnselen van het karakter in 't algemeen, de karakter-eigenschappen dus, ordenen. Zonder dit laatste kunnen we het karakter-in-het-algemeen niet behoorlijk beschrijven. Beginnen we

echter bij de algemeene psychologie en bouwen we van daaruit het karakter op, dan komen we vanzelf tot een ordening der karaktereigenschappen. Vertegenwoordigt de ordening der individueele karakters de specieele characterologie, men kan dit algemeen characterologie noemen, die dus èn beschrijvend, èn verklarend, èn ordenend (t.w. de karaktereigenschappen ordenend) is.

Deze methode is echter nog uiterst weinig toegepast, het meest eigenlijk nog door psychopathologen (F r e u d, A d l e r), doch het is de vraag, of men hun psychologiën wel algemeene psychologiën mag noemen. Gewoonlijk zijn zij niet als het ware bij de basis der psyche begonnen, doch uitgegaan van een of ander beginsel of element, dat zij in de psychopathologie hebben gevonden (sexualiteit, onbewust zieleleven, minderwaardigheidsgevoel, geldingstreven e.d.) en is hun psychologie om een dergelijk beginsel heengegroepeerd.

De taak van de algemeene characterologie zou echter moeten zijn het karakter vanuit een algemeen-psychologisch stelsel op te bouwen en zoodoende het karakter in het algemeen te leeren beschrijven, voorts de tot dusverre in het dagelijksch leven gegeven karaktereigenschappen te verklaren en te ordenen, c.q. als niet-essentieel te verwerpen, en eindelijk vanuit de psychologie zoo mogelijk nieuwe qualificaties daaraan toe te voegen, die de gewone menschenkennis nog niet ontdekt had. Een voorbeeld van dit laatste is b.v. de primaire en secundaire functie van O t t o G r o s s, uitgewerkt en veelvuldig toegepast door H e ij m a n s, zooook de intro- en extroversie van J u n g.

Ook K l a g e s heeft het karakter-in-het-algemeen beschreven en zijn verschijnselen, zijn eigenschappen geor-

dend, doch hij gaat evenmin van een algemeen psychologisch stelsel uit. Zijn uitgangspunt is de taal en zijn groepeeringen zijn in hoofdzaak verkregen door bezinning op de beteekenis van een aantal voor persoonsbeschrijving gebruikelijke termen. Zijn intuitie, soms niet vrij van genialiteit, laat hij hierbij vrij spel. Men pleegt deze, uit den aard der zaak niet geheel ongevaarlijke, werkwijze met den naam van „Schauen" te bestempelen. Dat neemt niet weg, dat men met sommige van zijn groepeeringen uit algemeen psychologisch oogpunt kan instemmen. Door de algemeen-psychologische belichting wordt een dergelijke groep van eigenschappen dan dadelijk in zijn wezen veel duidelijker.

Men kan dus naast elkaar stellen een algemeene en een specieele characterologie, en in elk van beide wordt beschreven, verklaard en geordend, al of niet met behulp van het „begrijpen", waarover straks.

Het arbeidsterrein, dat Stern[1]) aan de characterologie toekent, schijnt ons dan ook te eng toe. Hij zegt: „Als Charakterologie bezeichnet man eine Disziplin, welche bestrebt ist, den Wesensunterscheid der Menschen auf gewisse einfache Grundtypen zu bringen." Dit geldt echter slechts van de classificatorische characterologie, meer in het bijzonder voor haar strengste vorm, de typologie. Intusschen kan men, zooals we reeds zeiden, niet al te streng scheiden tusschen beschrijven en classificeeren. Immers ook de karakter-classificator wil beschrijven, echter niet het karakter-in-het-algemeen doch de individueele karakters en wel zulks aan de hand van zijn classificatie-kenmerken.

---

[1]) Wiliiam Stern, Die Differentielle Psychologie, 3. Aufl. 1921.

Dit over classificeeren in het algemeen en in de characterologie in het bijzonder, maar nu heeft men in de psychologie naast beschrijven, ordenen en verklaren nog een vierde werkwijze ingevoerd te weten: begrijpen. Men spreekt sinds Jaspers van een „verstehende Psychologie" en bedoelt met dit begrijpen niet een begrijpen na verklaren, doch door direct invoelen of aanvoelen, een zonder meer gegeven inzicht, een onmiddellijke evidentie. Voordat Jaspers de psychologie, in hoofdzaak althans, op dit soort begrijpen wilde grondvesten, was het beginsel echter ook reeds door anderen aangeroerd, vooral ook in verband met de plaats van de psychologie onder de wetenschappen. De psychologie zou n.l. door de mogelijkheid van het verkrijgen van gegevens door middel van dit begrijpen zich van de natuurwetenschappen onderscheiden, die deze kennisbron — aangenomen dat het die is — missen. Zoo zeide Dilthey: „Die Natur erklären wir, das Seelenleben verstehen wir."[1])

Het is niet te verwonderen, dat deze uitspraak door de scherpe tegenstelling, die erin vervat is, tot tegenspraak heeft geprikkeld; zoo heeft o.a. Roffenstein[2]) zich met klem ertegen verzet; ook Rümke[3]) bestrijdt terecht deze tegenstelling.

Jaspers stelt tegenover elkaar een „begrijpelijke" en een causale samenhang. Verkeeren we na een droevige ervaring in een negatieve stemming, dan is dit een begrijpelijke samenhang. Is echter een stemming door een

---

[1]) Ideen über eine beschreibende u. zergliedernde Psychologie, Sitz.-Ber. d. kgl. preuss. Acad. d. Wiss. 1894.

[2]) G. Roffenstein, Das Probl. d. psychol. Verstehens, 1926.

[3]) H. C. Rümke, Inl. in de Karakterkunde, 1929.

auto-intoxicatie veroorzaakt, dan hebben we met een causale samenhang te doen, zooals we die ook uit de natuurwetenschappen kennen. Het is echter niet duidelijk waarom — gelijk Jaspers wil — begrijpelijkheid en causaliteit elkaar per se moeten uitsluiten; het schijnt ons veeleer toe, dat dit geen tegenstellingen zijn, doch begrippen, die op een onderling geheel verschillend plan liggen en die, volkomen incidenteel, nu eens gezamenlijk zich zullen voordoen, dan weer niet; we neigen dus eerder tot Roffenstein, die hen disparate begrippen noemt.

De meeningsverschillen rond dit „begrijpen" zijn voor een belangrijk deel te verklaren door het onderscheid in beteekenis en in draagkracht, dat het woord begrijpen in verschillende gevallen heeft. Wanneer ik *begrijp*, dat ik na een bepaalde ervaring in een bedroefde stemming ben, heeft het woord een geheel anderen klank, dan wanneer iemand zegt, dat hij, b.v. na een uitlegging, heeft *begrepen* hoe de schijngestalten van de maan tot stand komen. In het eerste geval hebben we het psychologisch, in het tweede geval het natuurwetenschappelijk begrijpen. Dit laatste is, naar Allers[1]) opmerkt, ten slotte slechts resignatie, een afstand doen van een werkelijk doordringen in het object. Veelal constateeren we hier slechts, dat iets „zoo is" of wel, dat het overeenstemt met of gelijkt op iets, wat we vroeger al eens geconstateerd hebben. Men heeft het natuurwetenschappelijk begrijpen wel omschreven als het zien van iets in het verband van een grooter geheel, waarvan het deel uitmaakt. Vaak zal dit

---

[1]) Rudolf Allers, Das Werden der Sittlichen Person, 1929.

grijpen zich voordoen in den vorm van het herkennen van een analogie.

Een ander soort *psychologisch begrijpen* dan in het boven gegeven voorbeeld, heeft men nog weer, wanneer men zegt, dat men de stemming van een *ander* begrijpt of dat men begrijpt, dat hij in die bepaalde stemming is; dit is wat men in het Duitsch met één woord: Fremdverstehen noemt, dat dus staat tegenover het boven ter sprake gebrachte Selbstverstehen.

Het Fremdverstehen is na verwant aan het invoelen, dat ook al weer in verschillende beteekenissen wordt gebruikt. Het schijnt ons het meest doelmatig, dit woord te reserveeren voor de neiging, die we in bepaalde gevallen en onder bepaalde omstandigheden ondervinden, om de emotioneele gevoelens en doelgerichte tendenzen van anderen te deelen; deze neiging, deze impuls komt later nader ter sprake, wanneer we haar in hoofdstuk V, in de rij der aldaar besproken instincten, terugvinden. Dat het invoelen niet anders zou zijn, dan het z.g. analogie-experiment, zooals Stern[1]) en Heijmans[2]) willen, schijnt ons te simplistisch toe. Stern redeneert aldus: Stel ph en ps zijn respectievelijk physieke en psychische kenmerken of verschijnselen bij mijzelf, $\varphi$ en $\psi$ bij een ander. Ps is mij door introspectie bekend, ph en $\varphi$ door waarneming. Nu kan men $\psi$ leeren kennen door de vergelijking ph : ps. $= \varphi : \psi$. Geschiedt het trekken van deze analogie onbewust, dan is dat invoelen.

Dit invoelen is eigenlijk het boven ter sprake gebrachte Fremdverstehen en is in wezen geheel verschillend van

---

[1]) W. Stern, Differentielle Psychologie, 3. Aufl. 1921.

[2]) G. Heijmans, Inl. tot de Speciale Psychologie, 1929.

de neiging, om de emotioneele toestand van een ander te deelen. Daarbij komt nog, dat ook het Fremdverstehen reeds kan plaats vinden zonder eenige waarneming van physieke kenmerken bij een ander, hetzij direct hetzij door overbrenging door een derde, doch uitsluitend bij het vernemen van een situatie: wanneer ik hoor van een droevige of blijde ervaring bij een ander, kan ik zonder meer daarin meeleven, mij in dien anderen persoon invoelen (dit woord dan nu in de ruimere beteekenis gebruikt).

Het invoelen in engeren zin kan intusschen bij het invoelen in ruimeren zin, bij het „Fremdverstehen" dus, van nut zijn. Immers wanneer ik ten gevolge van de neiging, om deel te hebben aan een impuls en de daarbij behoorende emotie van een ander aan deze zelfde impuls en emotie ten prooi ben, zijn deze daardoor binnen mijn eigen zieleleven gebracht. Voor zoover ik deze dan begrijp, is dat dan Selbstverstehen. Dank zij het invoelen kan ik nu den ander begrijpen door middel van Selbstverstehen en wel op een wijze, waarbij men den ander nader komt, dan het geval is bij Fremdverstehen naar *analogie* van het Selbstverstehen.

Men heeft ook wel gesproken van het zich invoelen in een geheele persoonlijkheid. Leest men b.v. een werk over een historische persoonlijkheid, dan kan men zich in die persoonlijkheid invoelen, liever zouden we dit willen noemen inleven of meeleven. Dit is uit den aard der zaak een veel gecompliceerder proces, waarbij invoelen, Selbstverstehen, Fremdverstehen en voorstellen een rol spelen.

Dan kennen we nog een invoelen in de natuur, een zich één-voelen met de natuur of met een landschap, dat

wel de dichters tot allerlei ontboezemingen en mystieke overwegingen heeft aanleiding gegeven, maar dat niet gemakkelijk psychologisch is te ontleden of in een samenvattend verband te zien.

We komen tot de slotsom, dat het psychologisch begrijpen, hetzij in den vorm van Selbstverstehen, hetzij van Fremdverstehen, hetzij van invoelen, van buitengewoon belang is voor de studie van de kennisbron der psychologische feiten, voor de kennistheoretische fundeering der psychologie, maar dat het niet op een lijn is te stellen met beschrijven, ordenen en verklaren, die immers niet meer het verkrijgen van materiaal betreffen, doch die de wijze aangeven, waarop wij met dit materiaal te werk gaan.

## HOOFDSTUK IV.

### Bespreking van enkele Characterologieën.

In dit hoofdstuk willen we op karakter-beschrijving, -ordening en -verklaring wat nader ingaan aan de hand van enkele characterologische stelsels.

Het is er verre van, dat we alle characterologische systemen of elke benadering van psychologische problemen, die met min of meer recht een karakterleer kan worden genoemd, zouden willen bespreken, na hen in de beschrijvende, de classificeerende of de verklarende groep te hebben ingedeeld. Dit laatste is trouwens niet steeds mogelijk. De bedoeling is slechts van de binnen elke groep vallende systemen één of enkele voorbeelden te geven en de keuze van deze voorbeelden is uit den aard der zaak min of meer willekeurig. Voor de zuiver beschrijvende characterologie kozen we Theophrastus, die zonder twijfel de oudste rechten heeft; voor de classificeerende characterologie Ewald, een psychiater en Heijmans, een psycholoog; voor de verklarende characterologie eindelijk Adler. Men bedenke bovendien, dat de bedoeling is de aandacht te doen vallen op de werk-methode, waardoor het gewenscht is stelsels te kiezen, die als zuivere vertegenwoordigers van een der drie bovengenoemde groepen kunnen gelden. Zoo is de karakterleer van Klages hier minder geschikt, omdat ze wellicht in hoofdzaak beschrijvend, maar toch tevens verklarend is; bovendien is deze leer meer alge-

meen- dan specieel-characterologisch. Als specimen van verklarende karakterkunde zou men met evenveel recht de leer van Freud kunnen noemen, d.w.z. dat gedeelte ervan, dat men tot de characterologie kan rekenen. We zien er liever vanaf andere systemen zelfs ook maar te noemen en wijzen er uitdrukkelijk op, dat de keuze der voorbeelden geen oordeel over de belangrijkheid of juistheid der stelsels inhoudt.

### Beschrijvende Characterologie.

Theophrastus mag zich verheugen in de reputatie van „vader der characterologie." [1]) Onder den naam „Karakters" schreef hij een dertigtal schetsjes van slechts één of enkele bladzijden, waarin hij de handelingen en de gedachtengang beschrijft van een persoon, die een bepaalde karaktereigenschap in opvallende mate vertoont. Andere eigenschappen van dien persoon worden geheel onbesproken gelaten, zoodat er geen sprake is van een eigenlijke persoonsbeschrijving, doch uitsluitend van de schildering van een karaktereigenschap in een persoon belichaamd. Zoo behandelt Theophrastus „Trots", „Veelpraterij", „Vleierij" enz. De beschrijvingen zijn sterk gekleurd naar de toenmalige levensgewoonten, zoodat ze, zonder kennis van deze, vaak duister zijn. Geen andere schrijver beperkt zich zoo sterk tot beschrijving alleen, nergens wordt ook maar de geringste poging tot verklaring gedaan. Omdat de karakters zoo

---

[1]) Hij heeft zich intusschen bij zijn leven nimmer in deze reputatie kunnen verheugen, althans niet onder die benaming, want Bahnsen schijnt de term characterologie het eerst te hebben gebruikt.

beknopt zijn kunnen we gemakkelijk één ervan als proeve weergeven. We kiezen daartoe:

*Trots.*

„Trots is de minachting voor een ieder behalve voor „zichzelf, en de trotsche is iemand, die tot een bezoeker, „die haast heeft, zegt, dat hij hem na het eten tijdens zijn „avondwandeling wel zal te woord staan. Hij herinnert „zich slechts de diensten, die hij bewezen heeft (niet „degene, die men hem heeft bewezen). Uitgenoodigd als „scheidsrechter op te treden, spreekt hij op straat zijn „beslissing uit. Wordt hij tot een ambt gekozen, dan „verontschuldigt hij zich met de uitvlucht, dat hij geen „tijd heeft. Nooit brengt hij het eerst een bezoek; hij is er „ver in, om, wie wat aan hem verkoopen wil of zijn dien- „sten wil aanbieden, 's morgens vroeg bij zich te laten „komen. Wanneer hij op straat loopt, spreekt hij niemand „aan, het hoofd gebukt of, wanneer hem dat goeddunkt, „juist de lucht in. Wanneer hij zijn vrienden ontvangt, zit „hij niet met hen aan tafel, doch draagt een van zijn on- „dergeschikten op, voor hen te zorgen. Op reis zendt hij „iemand vooruit om te zeggen, dat hij in aantocht is. „Gedurende zijn toilet, zijn bad of zijn maaltijd laat hij „geen enkelen bezoeker bij zich toe. Ook draagt hij na- „tuurlijk, wanneer hij met iemand zaken doet, een slaaf „op, om de telsteentjes te rangschikken, de hoofdsom op „te maken en de rekening uit te schrijven. En wanneer „hij een brief schrijft, schrijft hij niet: „doe mij het ge- „noegen" maar „ik wil, dat dit geschiedt," „ik heb u „iemand gezonden, om in ontvangst te nemen," „zoo „moet het gebeuren en niet anders" en „ten spoedigste."

Zonder Theophrastus te kort te willen doen moeten we opmerken, dat, hoe aardig deze karakters litterair ook mogen zijn, we er psychologisch niet veel aan hebben. Trouwens men neemt ook aan, dat Theophrastus hen niet als zeer serieuse lectuur heeft bedoeld, doch als humoristische bijdragen, om voor te lezen aan het einde van den maaltijd. Men krijgt den indruk, dat de bedoeling was, om enkele afschrikwekkende voorbeelden te geven, want de „Characteres" schilderen uitsluitend ondeugden.

Wel heeft Theophrastus school gemaakt: la Bruyère in Frankrijk (17e eeuw), Overbury en Samuel Butler ongeveer ter zelfder tijd in Engeland schreven karakter-schetsen, die echter steeds meer in de richting van schilderingen van vertegenwoordigers van bepaalde beroepen en van alleen in het raam van hun tijd te begrijpen typen gingen, zoodat Roback[1]) opmerkt, dat, als we in onzen tijd op dezelfde wijze te werk wilden gaan, we zouden komen tot typeeringen als „de radioliefhebber", de „kruisraadselmaniak" e.d. Dergelijke typeeringen kunnen wellicht een geestige en onderhoudende lectuur zijn, zij brengen ons niet veel verder, wanneer niet door de beschrijving althans eenige verklaring is heengeweven.

## Classificeerende Characterologie.

### *Ewalds karakter-classificatie.*

Ewald[2]) ontleent zijn hoofdkenmerken, zijn onderscheidingscriteria aan Kretschmer. Het zijn Ein-

---

[1]) Roback, The Psychology of Character, 1927.
[2]) G. Ewald, Temperament und Charakter, 1924.

drucksfähigkeit, Retentionsfähigkeit, intrapsychische Verarbeitung en Leitungs- of Ableitungsfähigkeit, vier achtereenvolgende reactiewijzen van de psyche op de uitwendige gebeurtenis. Eerst moet de indruk worden opgenomen, vervolgens niet slechts worden vastgehouden, doch psychisch verwerkt, d.w.z. er kunnen nieuwe gevoels- of voorstellingsrichtingen en wilsimpulsen uit ontstaan, om zoodoende tot een hoogtepunt van psychische werkzaamheid te komen en eindelijk kan dit hoogtepunt niet worden gehandhaafd, doch moet het affect afvloeien. Dit laatste kan zuiver intrapsychisch geschieden, door veelzijdige associatie en opname in den voorraad van voorstellingen of wel zich naar buiten manifesteeren, in affectontlading, wilshandeling e.d.

Ewald gaat nu voor deze verschillende criteria cijfers geven, daarbij 10 als gemiddelde nemend. De cijfers kunnen slechts dalen tot even boven nul, want geen criterium kan geheel ontbreken. Er wordt nog onderscheid gemaakt tusschen Eindruckfähigkeit en Retentionsfähigkeit voor gefühlsbetonte Eindrücke en die voor Trieberlebnisse; waarom dit verschil niet voor de intrapsychische Verarbeitung en de Leitungsfähigkeit wordt gemaakt, wordt niet medegedeeld. Nu komen we tot een zoogenoemde structuur-formule en voor het gemiddelde karakter, waar alle waarden 10 zijn wordt deze:

$$\begin{matrix} E_{10} - R_{10} \\ Tr_{10} - R_{10} \end{matrix} \Big\rangle\!\!\!

en L = Leitungs- of Ableitungsfähigkeit. De streepjes stellen slechts verbindingen voor.

Om een karakter (persoonlijkheid) voldoende te qualificeeren, behoort hier dan nog bij een opmerking over het temperament en het intellect; bij het gemiddeld karakter zou dat dus worden: „bezonnen" temperament (één van Ewalds drie temperamenten) en normaal intellect.

Een harmonische persoonlijkheid is nu degene, waarbij de waarden onderling niet te veel verschillen. Ewald vindt het intusschen een bezwaar van deze, zoowel als van alle andere systematische indeelingen, dat nu zoowel de karakters, waar alle waarden hoog, als die, waar alle waarden laag zijn, het praedicaat „harmonisch" verdienen. Men kan echter ook zeggen, dat uit dit feit blijkt, dat harmonie der karakter-lagen onderling *op zich zelve* weinig waarde heeft, omdat zij zich ook bij zeer onbeteekenende karakters logischerwijze kan voordoen. Overigens is men toch gewoon, de term harmonisch te reserveeren voor karakters op hooger niveau: een persoonlijkheid, conflictloos door laag niveau van *alle* karakteraspecten, pleegt men niet harmonisch te noemen, al heeft zij daar in den letterlijken zin recht op.

Eindelijk is het ook nog de vraag en zal het nog bewezen moeten worden, of groote verschillen in *deze* (Ewalds) karakter-lagen wel inderdaad steeds tot een onharmonieuse persoonlijkheid voeren.

Als psychopathen worden beschouwd diegenen, waar sommige waarden onderling meer dan 10 verschillen of waar enkele waarden ver onder 10 liggen. Niet in de formule tot uiting brengen kan men de richting van het driftleven of eventueele abnormale banen, waarin het

driftleven zich beweegt.

Een bezwaar van soortgelijke groepsindeelingen is, dat men voor elk criterium slechts een sterk of zwak, hoog of laag kan toestaan en geen tusschengradueeringen kan aanvaarden. Het toekennen van cijfers voor elk individu zal dan ook wel voornamelijk zijn voorgesteld, om hieraan tegemoet te komen. De origineele oplossing van of althans gedeeltelijke tegemoetkoming aan de bezwaren eener al te starre groepsindeeling, die Heijmans geeft, kan hier niet worden toegepast, omdat we hier niet drie doch vier alternatieven hebben.

Ewald ziet het nut van zijn cijfers hierin, dat men bij het beoordeelen van een bepaald karakter gedwongen wordt, zijn aandacht op deze qualiteiten te richten en, heeft men eenmaal een structuur-formule vastgesteld, dan kan men daaruit iets voorspellen omtrent de wijze van reageeren bij een bepaald individu.

Als casuistiek van onvoldoende intra-psychische verwerking bij voldoende ontwikkeling der drie andere qualiteiten wordt een dame beschreven, die steeds in haar conversatie bij banale gebeurtenissen blijft hangen, gemakkelijk en lang beleedigd is, niet tot interesse voor hoogere dingen komt, ofschoon zij door haar omgang in cultureel hoogstaande kringen daartoe veel gelegenheid had. Men vraagt zich af, waarom nu juist de intrapsychische verwerking daaraan schuld is en hoe de schrijver weet, dat ook niet reeds dadelijk de Eindrucksfähigkeit of vervolgens de retentie voor hoogere indrukken tekort schoot. Ook de lichtgeraaktheid kunnen we niet zonder meer uit de gegeven verhouding der qualiteiten verklaard zien.

Beter kunnen we ons dan voorstellen hoe, naar de

schrijver opmerkt uit zeer hooge Eindrucksfähigkeit en retentie met wel op zichzelf nog vrij goede, maar toch relatief lage intrapsychische verwerking eenzijdige fanatici resulteeren. Lichtgeraaktheid en neiging tot overwaardige ideeën meent schrijver vooral te moeten verwachten bij lieden op hoog niveau, maar met relatief geringe intrapsychische verwerking. Wel eischt hij voor het ontstaan van deze eigenschappen daarbij een op den voorgrond treden van het driftleven, maar hij schijnt toch minder waarde daaraan te hechten, dan aan de bovengenoemde constellatie van qualiteiten.

Groep 6 (het zou te ver voeren E w a l d op den voet te volgen, we geven slechts enkele steekproeven) waarbij Eindrucksfähigkeit en intrapsychische verwerking goed, doch retentie en Ableitungsfähigkeit slecht zijn, bevat de menschen, die steeds weer in hun oude afdwalingen opnieuw vervallen, wat begrijpelijk wordt door de zwakke retentie en de daaruit voortvloeiende kortstondigheid van de indrukken, die de noodlottige gevolgen van den misstap hebben gemaakt.

Intusschen is het spoedig vergeten der gevolgen van een misstap geen verklaring voor het doen van een volgende; daar moet dan toch iets anders bijkomen en het is juist dit andere, deze impuls, wat ons het meest essentieele bij deze lieden schijnt. De geringe Ableitungsfähigkeit, dit komt dus neer op geringe activiteit, maakt intusschen, dat voor de nieuwe daad meestal verleiding door anderen noodig is. Zonder de moraliteit in het geding te brengen, en daarvoor is in E w a l d s systeem geen plaats, blijft echter een verklaren van deze karakters moeilijk.

Bij Groep 7, goede Eindrucksfähigkeit en retentie,

zwakke intrapsychische verwerking en Ableitungsfähigkeit, is de schrijver in zooverre in zijn element, dat hij hier aanknoopingspunten voor de psychopathologie vindt. Het is er hem als psychiater n.l. vooral om te doen, dat zijn karakter-leer een basis ook voor de abnormale gevallen zal kunnen zijn. De zwakke intrapsychische verwerking nu zou maken, dat een affect niet in de persoonlijkheid „eingegliedert" kan worden. Er kunnen nu drie dingen mee gebeuren: of het affect blijft een domineerende plaats innemen, wat in het pathologische voert tot dwangvoorstellingen en dwanghandelingen, of het affect wordt verdrongen met alle aankleve van dien of eindelijk het blijft in zijn volle realiteit bestaan, soortgelijke ervaringen voegen zich er aan toe en er ontstaat een groot affectief complex: een overwaardig denkbeeld. Dit alles wordt dan mede door de sterke retentie veroorzaakt.

Naar aanleiding van de groepen 9 tot en met 12, die alle onderling de geringe Eindrucksfähigkeit gemeen hebben, vereenzelvigt de schrijver de begrippen „gefühlskalt" en „gefühlsbeherrscht", waarmede weinigen zullen kunnen meegaan.

Bij groep 16 vindt men de opmerking, dat hier, waar alle vier eigenschappen een laag cijfer aanwijzen, een sterke Triebbetonung kan voorkomen, die dan de eenige stuwende factor wordt. Uit de betreffende passage blijkt, dat schrijver in 't algemeen ook in de vier eigenschappen iets stuwends, iets „treibends" ziet, terwijl zij toch slechts den loop der op de Triebe berustende processen bepalen. Dat hier iets niet in den haak is, heeft de schrijver ook gevoeld, want aan het eind van zijn overzicht, waar hij zich met weldadig aandoende terughoudendheid over de waarde van zijn systeem uitlaat, noemt hij juist

de verhouding van het driftleven tot sommige der 4 qualiteiten onvoldoende opgehelderd. Naar onze meening kan de verhouding geen andere zijn, dan dat het driftleven steeds de eigenlijke impulsen oplevert, terwijl het verdere lot van de op deze impulsen berustende processen eventueel van de vier qualiteiten afhangt.

Na deze enkele voorbeelden uit de verschillende groepen kunnen we over het geheele systeem als zoodanig nog het volgende opmerken: Doordat het niet lukt een bepaald karakter alleen door zijn indeeling in een bepaalde groep te kenmerken, doordat er met andere woorden binnen één enkele groep nog te zeer uiteenloopende karakters vallen, moet Ewald er wel zijn toevlucht toe nemen in elke groep nog nieuwe indeelingen te maken. Hij doet dit door in de eerste plaats binnen elke groep nog weer de „Triebbetonte" en de „wenig Triebhafte" karakters van elkaar af te zonderen, waardoor het aantal groepen dus eigenlijk tot 32 stijgt en in de tweede plaats door de onderscheiding hoog en laag niveau, die natuurlijk ook weer zoowel voor de triebbetonte als voor de wenig triebhafte karakters geldt, zoodat men op 64 groepen komt.

En ten slotte heeft men dan nog bij elke van deze 64 groepen de modificaties, die temperament en intellect geven. Ewald onderscheidt drie temperamenten en kent bij het intellect alleen quantitatieve verschillen. Hij noemt dit laatste b.v. dürftig, normaal, überdurchschnittlich, gut, sehr gut enz. Brengen we deze termen, zeer bescheiden berekend, in drie gradueeringen onder, dan hebben we dus $64 \times 3 \times 3 = 576$ groepen.

Bij een dergelijk aantal vraagt men zich af, of groepsindeeling dan nog wel zin heeft en of men niet beter

doet, van alle classificeeren af te zien en beschrijvend te werk te gaan aan de hand van een bepaald schema.

*Karakter-classificatie van Heijmans.*

Heijmans[1]) geeft naar aanleiding van zijn classificatie een beschouwing over classificatie in het algemeen en merkt daarbij op, dat classificatie tegenwoordig weinig in trek is, daarbij kennelijk doelende op een verzet, dat men kan aantreffen tegen een ver doorgevoerd zinloos indeelen en steeds maar weer verder indeelen, waarbij men de groote lijnen uit het oog zou kunnen verliezen.

Niemand zal echter de waarde van indeelen ontkennen, wanneer dit naar juiste beginselen geschiedt en ertoe bijdraagt, onze onsamenhangende kennis te ordenen. Men kan toch, om op ons boven gegeven voorbeeld terug te komen, bezwaarlijk ontkennen, dat de indeeling van de dieren in gewervelde en ongewervelde, de eersten weder in zoogdieren, vogels, enz. ons inzicht in de dierenwereld, in de onderlinge verwantschappen en tegenstellingen aanmerkelijk verheldert.

Men zou verder volgens Heijmans niet moeten vragen of een classificatie juist of onjuist is, maar of ze al of niet bruikbaar is. Kohnstamm[2]) maakt dezelfde opmerking. Slechts een oordeel, zegt Heijmans — en de strenge kennisleerbeoefenaar is daar aan het woord — kan juist of onjuist zijn, niet een classificatie.

---

[1]) G. Heijmans, Classificatie van Karakters, N. T. v. G. 1907.

Id. Inleiding tot de speciale psychologie, 1929.

[2]) Ph. Kohnstamm, Modern-psychologische opvattingen omtrent Godsdienst en Religie, 1931.

Dit is op zichzelf volkomen juist, maar zou toch tot verkeerde gevolgtrekkingen kunnen leiden. Kan een indeeling niet juist of onjuist zijn? vraagt men zich eenigszins verbaasd af, alleen maar al of niet of wel meer of minder bruikbaar? Maar wat bedoelt men eigenlijk met „een juiste indeeling?" Dit is niet anders dan een wat slordige uitdrukking voor: een op juiste grondslagen berustende indeeling. Alleen oordeelen kunnen juist of onjuist zijn, zou men kunnen tegenwerpen, geen grondslagen, doch grondslagen zijn niet anders dan, berusten althans op oordeelen of groepen van oordeelen, die als fundamenten van een leer, van een indeeling enz. moeten dienen. Zijn de grondslagen onjuist, dan wordt de indeeling, al kan men dan niet zeggen onjuist, toch daardoor onbruikbaar, hoe practisch ze wellicht scheen.

Wat nu betreft den eisch, dat de grondslag eener indeeling juist moet zijn, mag men in ons geval vergen, dat de indeelingscriteria inderdaad essentieele momenten van het karakter zijn en bovendien zoo belangrijke, dat een karakter er in hoofdtrekken door wordt bepaald. Ook is het in hooge mate gewenscht, dat de eigenschap in kwestie inderdaad een zelfstandige psychische qualiteit sui generis is en niet b.v. de functie van verschillende psychische factoren, voor zoover we dat kunnen uitmaken.

H e ij m a n s' criteria nu zijn emotionaliteit, activiteit en primaire of secundaire functie. Emotioneel wordt iemand genoemd „op grond van de frequentie en de sterkte zijner aandoeningen in verhouding tot hun oorzaken, actief wegens de veelvuldigheid en de energie van zijn handelen in verhouding tot de motieven, primair of secundair functioneerend naar de mate, waarin voor-

stellingen en aandoeningen, in verhouding tot hun belangrijkheid, bij hem nawerken."

De vraag of deze criteria inderdaad essentieele momenten van het karakter zijn, of zij belangrijk genoeg zijn, om het karakter in hoofdtrekken te bepalen en of zij psychische qualiteiten sui generis zijn, schijnt ons nog niet beslist. Ja, het is zelfs nog niet zeker of er wel zoo iets bestaat als emotionaliteit, activiteit, en primaire of secundaire functie *over de geheele linie*. Of de emotionaliteit niet geheel afhangt van het *soort* objecten, dat de emotie opwekt, m.a.w. of iemand niet in het eene opzicht emotioneel en in het andere niet-emotioneel kan zijn. Of niet de activiteit geheel afhangt van het *soort* van motieven en of iemand dus niet ten aanzien van bepaalde impulsen gemakkelijk, ten aanzien van andere moeilijk tot handelen komt. Of eindelijk niet zeker *soort* van voorstellingen en aandoeningen kort, een ander *soort* bij denzelfden persoon lang nawerkt of m.a.w. dezelfde persoon niet deels primair, deels secundair functioneerend is. We gebruikten met opzet zoo dikwijls het woord „of", want dit duidt op vragen en twijfelen.

Men kan de moeilijkheid ook met deze woorden uitdrukken: H e ij m a n s onderscheidt alleen de *kracht* van de oorzaken der aandoeningen, van de motieven tot handelen en van de voorstellingen, ten aanzien waarvan primaire of secundaire functie bestaat, hij maakt alleen *quantitatieve* onderscheidingen, terwijl echter de vraag rijst of we niet ook *qualitatieve* verschillen moeten erkennen.

In tegenstelling met E w a l d, spreekt H e ij m a n s er zich zeer duidelijk over uit, hoe men tot een oordeel over iemands emotionaliteit enz. komt. Dit wordt n.l. ge-

concludeerd uit het antwoord op bepaalde vragen van zijn bekende enquête. Met zijn tweede hoofdbron, het biographisch materiaal, wordt op overeenkomstige wijze te werk gegaan.

Door combinatie der drie criteria komt men dus tot acht groepen, die H e ij m a n s benoemt met bekende termen, zooals apathici, phlegmatici, nerveusen, enz. in dier voege, dat in groote trekken overeenstemming bestaat met de beteekenis van die termen in de niet-systematische psychologische litteratuur.

Een classificatie heeft in de psychologie het bezwaar, dat men geen gradueeringen der eigenschappen tot uiting kan brengen en evenmin twijfel bij de keuze van het alternatief. Het oordeel over iemand kan ten opzichte van de vraag emotioneel of niet emotioneel onbeslist zijn en ook kunnen twee individuen, schoon beide uitgesproken emotioneel, nochtans in de mate van hun emotionaliteit verschillen. Aan dit bezwaar is H e ij m a n s op vindingrijke wijze tegemoet gekomen door opstelling van wat men zou kunnen noemen een graphische voorstelling in drie dimensies. We kunnen dit niet beknopter beschrijven, dan door de classificatie-kubus, waartoe hij dan komt, af te drukken:

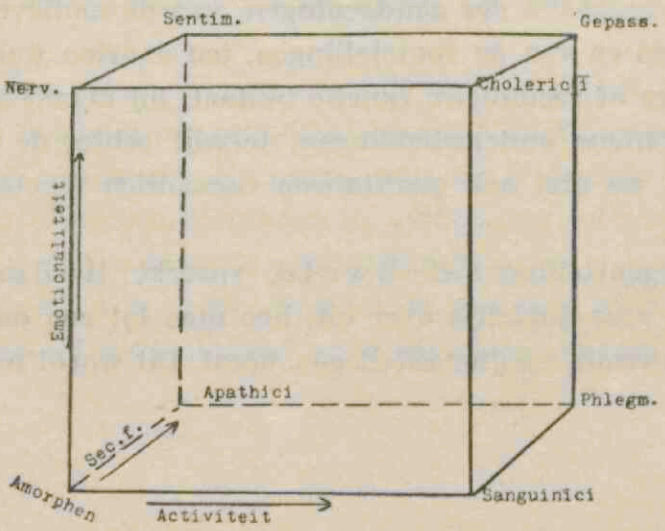

Het is nu zonder meer duidelijk, dat in deze driedimensionale graphische voorstelling elk individu zijn plaats zal moeten vinden, aangenomen dan natuurlijk, dat de grondslagen der indeeling juist zijn.

Hoe dichter iemand dus bij het midden van de kubus ligt, hoe minder uitgesproken hij tot één der acht groepen hoort.

Heijmans heeft, veelal in samenwerking met Wiersma,[1]) een veelomvattende studie aan deze classificatie gewijd en behalve dat heeft zijn werk zeer stimuleerend op anderen gewerkt, zoodat talrijke publicaties in deze richting zijn verschenen, waarbij eenerzijds een bepaalde groep, b.v. psychopathen, in den geest van Heijmans' classificatie werd besproken, anderzijds historische personen aan de hand van deze classificatie psychologisch werden belicht. Waar het hier ter plaatse slechts gaat om een voorbeeld van classificatorische characterologie kunnen we op dit alles niet ingaan.

## Verklarende Characterologie.

Als voorbeeld van verklarende characterologie kan de Individualpsychologie van Adler dienst doen, een voorbeeld derhalve ontleend aan de psychotherapie. Wel is waar gebruikt Adler het woord characterologie niet, maar wij zijn toch gerechtigd, zijn psychologie als een characterologie aan te merken, omdat uit alles blijkt, dat het Adler om het individueele karakter te doen is.

---

[1]) Heijmans en Wiersma, Beiträge zur speziellen Psychologie auf Grund einer Massenuntersuchung, vooral 8ste en 9de artikel Zeitschrift für Psychologie.

De woorden karakter en karaktereigenschap vindt men dan ook telkens in zijn geschriften en de leer brengt mede, dat de neurose beschouwd wordt als een karakterfout. Ook geeft Adler bij de psychotherapeutische procedure den raad, zich althans aanvankelijk niet om het symptoom of de symptomen van de neurose te bekommeren, doch eerst het karakter van den patiënt volgens de individualpsychologische richtlijnen te leeren kennen. En ten overvloede spreekt Adler in zijn latere, niet zoozeer psychotherapeutisch, maar meer algemeen individualpsychologische werken rechtstreeks over het karakter en het ontstaan ervan.

Wij hebben dus zonder twijfel het recht de Individualpsychologie als een characterologie te beschouwen.

Adlers gedachtengang is het best te begrijpen, wanneer men de ontwikkeling van zijn denkbeelden historisch nagaat. Zijn eerste publicatie was getiteld: Studie über die Minderwertigkeit von Organen (1907) en hij beschreef daarin het vóórkomen van aangeboren familiaire minderwaardigheid van bepaalde systemen, die zou praedisponeeren tot verschillende ziekten daarvan. Zoo zou er een aangeboren minderwaardigheid van het uropoëtisch systeem voorkomen, op den bodem waarvan zich niertuberculose, nephritis, nephrolithiasis, enz. zou ontwikkelen. In verband daarmede wees Adler op de mogelijkheid en het ook inderdaad voorkomen van individueele compensatie van een dergelijke minderwaardigheid en zelfs van een overcompensatie.

Het was hem opgevallen, dat er juist onder schilders velen waren met aangeboren gezichtsafwijkingen. In deze pogingen, dit streven van een individu, om zijn tekort te compenseeren of overcompenseeren, ligt de kern van

Adler's opvattingen over onderlinge verhouding van minderwaardigheidsgevoel en geldingsstreven.

Toen Adler in 1912 met de psychoanalytische school brak, behield hij de leer van het psychisch determinisme en van de wetmatigheid en verklaarbaarheid van de in schijn buiten den wil omgaande psychische uitingen, b.v. de droomverschijnselen, de „vergissingen", zooals bedoeld in verband met de gebruikelijke uitdrukking Psychopathologie des Alltagslebens, en bovenal de neurotische symptomen. De libido-theorie liet hij echter vallen.

Het psychisch determinisme bracht reeds mede, dat alle zielsuitingen door psychische motieven worden bepaald, ook al zijn deze den persoon zelf niet bekend. Adler nu legt vooral den nadruk op deze motieven, op de doeleinden. „Een mensch begrijpen is zijn doeleinden kennen." Allerlei psychische grootheden, zooals karakter, wil, affect, temperament, allerlei psychische eigenschappen, met name ook de karaktereigenschappen, moeten gezien worden als middelen, die aan een bepaald levensplan beantwoorden en tot bereiking van de gestelde doeleinden moeten dienen. De doeleinden nu zijn in het algemeen van tweeërlei aard; zij spruiten voort uit het ik-gevoel (ook wel persoonlijkheidsgevoel genoemd) en uit het gemeenschapsgevoel, hetgeen beantwoordt aan het feit, dat de mensch tegelijkertijd individu en groepswezen is.

Om het wezen van het ik-gevoel te begrijpen, moeten wij het in zijn ontwikkeling vanaf de kindsheid nagaan. Reeds het kleine kind begint te onderscheiden tusschen zichzelf en de buitenwereld, een uit den aard der zaak uiterst langzaam proces, dat met den naam ik-

vinding bestempeld wordt. De biologische zin van deze ik-vinding, van het ontstaan van het ik-gevoel, is blijkbaar, om subjectief en objectief als zelfstandig wezen tegenover de buitenwereld te komen te staan. Dit is echter eerst goed mogelijk bij een volledige organische ontwikkeling en, waar deze bij den mensch eerst plaats vindt, wanneer hij intellectueel op een hoog peil staat, *beleeft* de mensch, voordat hij zoover is, zijn onvolledige ontwikkeling, zijn hulpeloosheid, in sterke mate. Dit ondervinden van eigen hulpeloosheid nu wordt minderwaardigheidsgevoel genoemd. Ofschoon het ik-gevoel steeds dus met het minderwaardigheidsgevoel verbonden is, is het niet noodzakelijk, dat dit minderwaardigheidsgevoel *bewust* ondervonden wordt. Het kind streeft er echter naar, om groot en zelfstandig te zijn en uit dit *streven* naar *boven* mogen we besluiten tot zijn zich *onder voelen*, met andere woorden: uit zijn geldingsstreven besluiten we tot zijn minderwaardigheidsgevoel. Deze antithese minderwaardigheidsgevoel-geldingsstreven is een der belangrijkste steunpilaren der Individual-psychologie. Het mag zijn, dat zij ons een oogenblik door haar schijnbare logica overbluft, de redeneering is niettemin volmaakt onhoudbaar. Omdat we hier met een kernpunt te doen hebben, loont het de moeite er wat langer bij stil te staan.

Uit het naar boven streven, zegt A d l e r, besluiten we tot een zich onder voelen. Dat schijnt logisch, maar we moeten niet vergeten, dat het geldingsstreven met de omschrijving „naar boven streven" niet in zijn wezenlijken zin is doorgrond. Het beteekent evenzeer een streven zich te handhaven (men denke aan K l a g e s' Icherweiterungs- en Ichbewahrungstriebfedern). Stelt men

de zaak zóó scherp als A d l e r doet, dan is men ook tot omkeering gerechtigd en zou men uit het submissieve streven, het streven a.h.w. naar onderen, mogen besluiten tot een zich boven voelen [1]). En dan komt men tot zonderlinge consequenties. Want men zou dan moeten aannemen, dat, wanneer de mensch een zich onderwerpende houding aanneemt, in respect voor een medemensch of in vereering voor een Godheid, hij zich aanvankelijk boven dien bewonderden mensch, boven die Godheid voelt! De absurditeit springt naar voren.

Geldingstreven en minderwaardigheidsgevoel, die hier op een lijn tegenover elkaar worden gesteld, zijn, zooals niet totaal heterogene, dan toch tamelijk wel onvergelijkbare begrippen. Geldingstreven, een doel gericht streven derhalve, is een instinct of wanneer men dat woord zou willen vermijden, een drift, een „Trieb". Minderwaardigheidsgevoel daarentegen is, ofschoon wel op instincten, driften, impulsieve strevingen terug te voeren, nochtans een duurzame instelling tegenover zichzelf, een bijzondere vorm, waaronder het zelf-gevoel — naar ons voorkomt een verkiezelijker term dan ik-gevoel — zich kan voordoen.

Het is in het geheel niet gerechtvaardigd, uit het geldingstreven te concludeeren tot een zich-onder-voelen. Wanneer men zich tegenover anderen wil laten gelden, wanneer men over anderen wil domineeren, doet men niet anders dan een strijd beginnen, die vooralsnog onbeslist is. Het beteekent aanvankelijk niet anders dan zich ter vergelijking naast iemand stellen, zijn krachten

---

[1]) Over het geldingsstreven (zelfverheffing, zelfhandhaving enz.) en het zelfonderwerpingsstreven nader in hoofdstuk V.

met iemand gaan meten, doch uit den aard der zaak met de bedoeling het te winnen. Veelal zal de situatie zelfs zoo zijn, dat men zich onmiddellijk boven c.q. onder iemand stelt en onmiddellijk zich boven c.q. onder iemand voelt, zonder dat er van eenigen strijd om den voorrang sprake is. (Het spreekt vanzelf, dat het hier gewoonlijk niet de geheele persoonlijkheid van de andere partij betreft, doch een bepaald onderdeel: op het eene gebied gevoelt men zich überlegen, op een ander gebied neemt men tegenover denzelfden persoon een onderworpen houding aan).

Zonder twijfel heeft Adler gelijk in zijn meening, dat kinderen zich de minderen van hun omgeving voelen. Zonder twijfel ook zullen zij trachten, hun broertjes en zusjes en hun leeftijdsgenoten den loef af te steken. Ook tegenover hun ouders zullen zij gaarne toonen, wat zij kunnen, niet steeds echter op grond van hun minderwaardigheidsgevoel, doch om hun zelfgevoel te versterken (wat niet hetzelfde is), op grond dus van hun geldingstreven. Men kan echter niet zeggen, dat inzonderheid de kinderen met sterk minderwaardigheidsgevoel over hun ouders bepaaldelijk de baas willen spelen. Eerder nog zullen zij trachten hun zin door te zetten door overdreven uitingen van het hulp-roep-instinct. (Zie hoofdstuk V).

Wellicht is Adler's zienswijze zoo te verklaren, dat hij de uitingen van het hulp-roep-instinct verwart met die van het geldingstreven. De eersten dragen inderdaad een submissief karakter, de laatsten echter niet.

Inderdaad geeft Adler als een der wegen aan, die het geldingstreven inslaat, de benutting van de hulpeloosheid, om zich juist daardoor de hulp der ouderen en

sterkeren te verschaffen. Wat Adler hier geldingstreven noemt, wordt begrijpelijker, wanneer men het als uitingen van het hulp-roep-instinct ziet.

Tenslotte verzet zich ook nog de vergelijkende psychologie tegen de opvatting, als zoude het geldingstreven in minderwaardigheidsgevoel wortelen: het dier stelt zich aan het hoofd van de kudde op grond van zijn heerschinstinct, zijn impuls zich als leider van de kudde te doen gelden. Wie zou ons willen doen gelooven, dat dit geldingstreven zijn oorsprong vindt in minderwaardigheidsgevoel?

Volgen we echter thans Adler weer naar zijn opbouw van het karakter. Het is duidelijk, dat het al of niet bestaan van een minderwaardigheidsgevoel, c.q. de mate ervan, van groot belang is voor het karakter en zoo somt Adler de omstandigheden op, die tot een sterk minderwaardigheidsgevoel kunnen leiden. Allereerst dan: Organisch zwakke kinderen of kinderen met bepaalde organische gebreken zullen trachten deze te overcompenseeren, zij hebben een sterk minderwaardigheidsgevoel te herkennen aan hun sterk geldingstreven. Onder deze organische tekortkomingen, speelt b.v. uiterlijke leelijkheid vaak een belangrijke rol voor de karaktervorming. Van belang is hier niet, of zulk een lichamelijk gebrek medische beteekenis heeft, doch of het door het kind sterk gevoeld wordt.

Een tweede aanleiding voor de ontwikkeling van een sterk minderwaardigheidsgevoel speelt bij meisjes een rol. Door de hoogere waardeering, die ook nu nog het mannelijk geslacht in sommige opzichten boven het vrouwelijke schijnt te genieten, kan het geldingsstreven van het meisje zich gaan bewegen in de richting van

mannelijkheid. Het hangt van de verdere levensomstandigheden en van den graad van het minderwaardigheidsgevoel af, of dit zich al of niet bij de volwassen vrouw voortzet in den vorm van het z.g. mannelijk protest.

Ook armoede zou het minderwaardigheidsgevoel versterken en het geldingsstreven zou zich hier vooral richten op begeerde, doch onbereikbare uiterlijke dingen, als uitgaan en plezier; het geldingsstreven neemt hier den vorm van een „Lusthunger" aan.

Het ligt voor de hand, dat ook de familieconstellatie het karakter beïnvloedt. Het eenig kind b.v., dat een te veel aan toewijding en belangstelling geniet, zal wanneer het, op school gekomen, dezen steun mist, gemakkelijk ontmoedigd worden en een minderwaardigheidsgevoel aan den dag leggen. Ook het jongste kind en het eenige meisje onder jongens, de eenige jongen onder meisjes hebben zoo allen hun eigen moeilijkheden bij de karaktervorming.

Als laatste bron van minderwaardigheidsgevoel wordt nog genoemd de autoriteitsopvoeding: de overheersching der ouders wijst het kind voortdurend op zijn zwakte en hulpeloosheid en voert tot minderwaardigheidsgevoel, waarop het kind reageert met eigenzinnigheid, trots, overgevoeligheid, eerzucht. Lukt het om het kind volledig te onderwerpen, dan verliest het elk initiatief en sluipt laf en onzelfstandig door het leven. (Waar blijft hier dan het geldingsstreven?)

Deze verschillende ontwikkelingsvoorwaarden voor het kind vormen het materiaal van ondervindingen, waaruit zich de persoonlijkheid vormt. De uitwerking van deze omstandigheden kunnen wij slechts begrijpen, wanneer we volgens de individual-psychologische grondstelling

alles met de doelstelling van het individu in verband brengen. De som van deze doelstellingen wordt het karakter genoemd. Alle voelen, denken, handelen is daaraan ondergeschikt. Het karakter ziet A d l e r dus, evenals dat, zij het ook op geheel andere wijze, M c D o u g a l l doet, als een doelgerichte eenheid.

Al deze overwegingen betreffen dus de doeleinden voorkomende uit het ik-gevoel en over die, welke van het gemeenschapsgevoel uitgaan, werd na blz. 61 niet meer gesproken. Toch acht A d l e r dit gemeenschapsgevoel van eminent belang, het is een biologisch feit „het leven zelf", want een geïsoleerd mensch is ondenkbaar. Men mag het gemeenschapsgevoel niet als een drift, gelijkwaardig aan anderen driften, beschouwen, want „het omvat het geheele leven."

Het leven toch, met name dan in den vorm van dit gemeenschapsgevoel, dwingt den mensch tot drie groepen van taken, welker volbrenging het leven zijn zin verleenen: ten eerste de arbeid, hetzij binnen, hetzij buiten het beroep, doch steeds in het raam der gemeenschap. De tweede groep betreft de betrekkingen tot de medemenschen en de derde de geslachtsverhoudingen.

De op deze plichten gerichte strevingen beïnvloeden mede de ontwikkeling van het karakter. De „ontmoedigden" zooals A d l e r veelal de met minderwaardigheidsgevoel behepten noemt, zullen trachten zich aan deze plichten te onttrekken. Juist het gemeenschapsgevoel echter drijft hen tot deze plichten en zij kunnen er zich daardoor niet aan onttrekken, tenzij dan door middel van de neurose.

Dat we in de Individual-psychologie relatief zooveel meer hooren over het ik-gevoel dan over het gemeen-

schapsgevoel, komt, doordat juist de neurotici zich kenmerken door een overwegen van het ik-gevoel over het gemeenschapsgevoel en waar de geschriften van Adler en zijn volgelingen uit den aard der zaak hoofdzakelijk op de neurosen gericht zijn, treedt begrijpelijkerwijze het eerste op den voorgrond.

Adler kent eigenlijk slechts twee groote stuwkrachten: het streven naar macht (geldingsstreven) en het gemeenschapsgevoel en dit maakt zijn geschriften eentonig, zijn characterologie eenzijdig.

Ontwikkelt het karakter zich op juiste wijze, dan wordt tijdig aan de impulsen van het gemeenschapsgevoel gevolg gegeven, er ontstaat een evenwichtig contact met de omgeving en er ontwikkelen zich eigenschappen als openhartigheid, onbevangenheid, vriendelijkheid e.d. Worden het kind echter te veel moeilijkheden in den weg gelegd, (zie de boven opgesomde ongunstige levensomstandigheden) dan krijgt het geldingsstreven (ik-gevoel) de overhand over het gemeenschapsgevoel en ontstaan aggressieve karaktereigenschappen als ijdelheid, eerzucht, naijver, onvermogen een ander iets te gunnen, en niet-aggressieve als teruggetrokkenheid, bangheid, verlegenheid.

## HOOFDSTUK V.

### Kort Overzicht der Instinct-psychologie.

Uit de voorgaande hoofdstukken heeft men kunnen zien, dat de meeste karakterindeelingen en andere beschouwingen over het karakter onderling dit gemeen hebben, dat onmiddellijk van het karakter of temperament als zoodanig wordt uitgegaan, zonder meestal ook slechts een poging te wagen in de richting van het begrijpen van den opbouw of den oorsprong van het karakter. Weliswaar zagen we, dat er genoeg definities en omschrijvingen van het begrip „karakter" gegeven worden, vooral ook ter onderscheiding van het begrip temperament, maar een zekere willekeur was in deze definities niet te miskennen. Daarenboven misten ze uit den aard der zaak het genetische moment.

Tot op zekere hoogte immers behoeft een omschrijving — de wat ruimere uitdrukking „omschrijving" schijnt hier beter op zijn plaats dan het starre woord „definitie" — met de genese van het te beschrijven object geen rekening te houden, ze kan het nemen voor wat het op het moment is. Maar het valt niet te ontkennen, dat tot een werkelijk begrijpen het inzicht in de genese van eminente beteekenis is, van meer beteekenis wellicht dan een enkele omschrijving. Deze laatste geeft ten slotte niets anders aan, dan wat een bepaalde persoon onder karakter verstaat. De genese van het karakter

echter vertegenwoordigt een characterologische leer op zichzelf.

Wil men het karakter vanuit de algemeene psychologie genetisch belichten, dan spreekt het vanzelf, dat men zich eerst op een bepaald algemeen-psychologisch standpunt moet stellen. Nu is het een merkwaardig feit, dat het woord psychologie vooralsnog een meervoudvorm toelaat, zooals o.a. blijkt uit het bestaan van een boek „The Psychologies of 1925" later gevolgd door „The Psychologies of 1930." Uit deze psychologiën, die ten deele tegenover, ten deele min of meer naast elkaar staan, kiezen wij voor ons doel de leer, die door haar voornaamsten voorvechter McDougall officieel hormische psychologie genoemd wordt, gewoonlijk echter onder den naam instinct-psychologie wordt aangehaald.

In zijn Outline of Psychology, dat als een leerboek der instinct-psychologie met kritische opmerkingen over andere opvattingen kan worden beschouwd, geeft McDougall[1]) reeds enkele beschouwingen over het karakter.

Wanneer we de hormische psychologie als basis voor een characterologie gebruiken, dan wil dit nog niet zeggen, dat we deze leer als de eenige juiste beschouwen. Waar alles in de psychologie en characterologie nog zoozeer op losse schroeven staat, mag onze keuze door practische overwegingen worden bepaald. Blijkt dan, dat het gebruik der instinct-psychologie als basis voor een characterologie verhelderend werkt, dan is op zichzelf, door het subjectieve gevoel, het karakter beter begrepen

---

[1]) William McDougall, An Outline of Psychologie, 4th. Ed. 1928.

te hebben, reeds veel gewonnen. Of een eventueel licht, dat de hormische psychologie op de characterologie zal weten te werpen, al of niet op zichzelve als argument ten gunste van deze psychologie zal mogen worden gebruikt, worde voorzichtigheidshalve nog in het midden gelaten. Velen zullen intusschen geneigd zijn het zoo te zien.

Nog veel minder worde uit het feit, dat we voor ons doel de hormische psychologie kiezen, de conclusie getrokken, dat we alle andere psychologische systemen, of elke op andere wijze verkregen characterologie afkeuren. Integendeel zullen we er allerminst voor terugdeinzen, sommige karaktereigenschappen of characterologische feiten uit te leggen naar elders verkregen inzichten, gedachtig aan de woorden: Beproeft alle dingen, behoudt het goede.

Er is geen bezwaar tegen, zijn opvattingen te ontleenen aan verschillende psychologische systemen, omdat deze gelukkig niet geheel en al tegenover elkaar staan en elkaar uitsluiten — hoe zou dat kunnen bij een dergelijk aantal! — doch gezien moeten worden als belichtingen van bepaalde psychische verschijnselen vanuit verschillende gezichtshoeken. Aangenomen dat systeem a geheel juist zou zijn, dan volgt daaruit allerminst, dat systeem b geheel en al onjuist moet zijn.

Wij willen thans trachten een korte uiteenzetting van de hormische psychologie te geven, echter slechts in zooverre als voor ons doel, de beschouwing van de persoonlijkheid, noodig zal blijken. Ook zullen wij ons in verband met het bovenstaande niet toeleggen op een verdediging of aannemelijk making van de instinct-psychologie en nog minder op een kritiek op andere psychologische systemen.

De instinct-psychologie heeft met andere psychologische scholen, o.a. met de Gestalt-psychologie, met de personalistische school van S t e r n, met de psychologische opvattingen van K l a g e s, de bestrijding van de mechanistische beschouwingswijze gemeen. Naast de causaliteit wordt een plaats ingeruimd voor de finaliteit. Het psychische is bovenal *purposive*, beter wellicht nog *goal-seeking*, gericht op een doel. Een geschikte Nederlandsche term hiervoor is mij niet bekend. Doel-matig, letterlijk opgevat, zou bruikbaar zijn, ware het niet dat dit woord de beteekenis van aan-een-doel-aangepast = practisch had gekregen. Hoezeer dan ook de in psychologische schrifturen geliefde neiging tot neologismen naar onze meening afkeuring verdient, toch meenen wij hier in de term *doelgericht* een voor ons „doelmatigen" term te hebben gevonden. Het is van groot belang deze beide begrippen niet te verwarren. Wie op teleologisch denken is ingesteld zal *in 't algemeen* in de doelgerichte handelingen ook het doelmatige zien. Een bepaalde doelgerichte handeling kan echter zeer ondoelmatig zijn. De handelingen, die een vechtend dier verricht, zijn doelgericht, zijnde het doel hier de aanval op, de vernietiging of verdrijving van het aangevallen dier. Maar wanneer een dier dezen aanval begint tegen een belangrijk sterker dier of object, dan worden deze doelgerichte handelingen uitermate *on*doelmatig. Zoo kan een hond een auto aanvallen, met het onvermijdelijk gevolg dat hij wordt overreden. De sprong naar, de beet in het voorwiel waren doelgericht, maar ondoelmatig.

Evenmin verwarre men doelgericht met teleologisch. Dit laatste is een veel wijder begrip, waarbij b.v. als doel, d.w.z. hier als doel-in-onze-voorstelling, fungeert de in-

standhouding van de soort, van de individu en dergelijke. Wanneer een dier vlucht naar zijn hol, hebben wij een doelgerichte handeling: het hol is het doel. Dit staat volkomen los van de vraag, of we er al of niet een teleologisch licht op willen werpen, met als doel de veiligheid van het dier, de instandhouding van de individu. Teleologie is verklaring, een natuurphilosophische instelling, het waarnemen van doelgerichtheid slechts het constateeren van een simpel feit.

Wie zou meenen, dat deze nieuwere psychologie in één der laatste jaren plotseling als een deus ex machina is opgerezen, bevindt zich op een dwaalweg. Haar voorloopige uitwerking tot een min of meer afgerond geheel mag van recenten datum zijn, reeds in 1904 schreef L. Bouman een artikel: „Het Neovitalisme en de finaliteit in de biologie" [1]) waarin hij uiteen zette, hoe het neo-vitalisme, dat naast causaliteit finaliteit plaatst, is voortgekomen uit het inzicht, dat een mechanistische beschouwingswijze *alleen* de biologische verschijnselen niet kan verklaren.

Als primordiale momenten van de psyche stelt de hormische psychologie de instincten. De voorstelling, als zoude instinct iets speciaals dierlijks zijn, is nog niet geheel en al overwonnen. Het oude adagium: „het dier heeft instinct, de mensch heeft rede", werkt nog steeds na. Instinct of rede of intellect, moet men echter niet tegenover, doch naast elkaar stellen. Het instinct vertegenwoordigt de eigenlijke drijfveer; de instinctieve handeling kan echter met behulp van het intellect op

---

[1]) Orgaan v. d. Christ. Ver. van Natuur- en Geneeskundigen in Nederland, 1904.

doeltreffender wijze worden uitgevoerd. McDougall geeft van een instinct de volgende definitie: „We may define an instinct as an innate disposition which determines the organism to perceive (to pay attention to) any object of a certain class, and to experience in its presence a certain emotional excitement and an impulse to action, which find expression in a specific mode of behaviour in relation to that object."

Men denke bij „disposition" aan een *psychophysische* gesteldheid, want zij bepaalt zoowel lichamelijke handeling, als den loop van onze gewaarwordingen. Het „object of a certain class" moet in ruimen zin worden opgevat, kan b.v. ook een geheele situatie zijn.

Uit de definitie blijkt reeds, dat we aan elk instinct, beter aan elke instinctieve handeling, drie kanten kunnen onderscheiden, te weten een cognitieve, conatieve en affectieve. Bij elk instinct moeten we dus nagaan 1°. de soort van objecten, waarop het instinct zich richt, 2°. de soort van handelingen, die worden uitgevoerd en 3°. de soort van gevoelsverschijnselen, die er bij optreden.

Het is voor onze latere characterologische beschouwingen noodig de verschillende instincten de revue te laten passeeren. Herhaaldelijk zal het wenschelijk zijn, onze aandacht allereerst op de dieren te richten, omdat daar de verhoudingen zooveel eenvoudiger zijn. In het somatische, b.v. in de anatomie, heeft men zich reeds eeuwen van de eenvoudiger verhoudingen bij dieren bediend, om langzamerhand tot de meer gecompliceerde bij den mensch op te klimmen. Het is dus slechts toe te juichen, dat men een analoog proces in de latere jaren ook in de psychologie toepast.

Het *ouderinstinct* wordt in gang gezet door de aanwe-

zigheid van het jong. De herkenning van het jong als hulpbehoevend wezen voert tot al die handelingen, die te zamen de verzorging van dat jong uitmaken. Nu kan echter de werking van dit instinct zich uitbreiden. Zeer gewoon is reeds de waarneming, dat dieren gemakkelijk ertoe komen, vreemde jongen, zelfs van andere diersoorten, groot te brengen. Men spreekt dan ook wel meer algemeen van een *beschermings-instinct* en zal dit met name bij den mensch moeten doen. Wanneer een medemensch of dier in gevaar verkeert, men denke aan een drenkeling, een dreigend ongeval e.d. kan geen normaal individu nalaten, te trachten hulp te verleenen. Het affectieve element kan men in het geval van het beperkte ouderinstinct met *teederheid* bestempelen. In den wat meer uitgebreiden zin past dit woord niet meer. Men kan moeilijk zeggen, dat men gevoelens van teederheid koestert tegenover elken willekeurigen drenkeling, die men in gevaar ziet. Eerder zou men dan nog van medelijden kunnen spreken, doch dit is een wat gecompliceerder gevoel, waar meerdere instincten een rol bij spelen. Het is a priori niet te verwachten, dat onze taal steeds termen zou bezitten, die voor onze psychologische systematiek geeigend zijn.

Het *vluchtinstinct* wordt in gang gezet door dreigend gevaar, het doel is in 't algemeen: een veilige plaats. Het begeleidende affect is *vrees*. Dit is een geschikt instinct, om te illustreeren, dat de instinctieve handeling niet steeds tot verwerkelijking behoeft te komen. De situatie kan zoodanig zijn, dat daadwerkelijk vluchten onmogelijk is. Dit kan zich reeds voordoen bij de betrekkelijk eenvoudige omstandigheden, waaronder het dier leeft: er kan geen uitweg zijn, om te vluchten of wel de toestand

is dusdanig, b.v. bij een onweer in het open veld, dat geen vluchtplaats binnen redelijken afstand bereikbaar is. Dan blijft de handeling uit, de impuls tot handelen blijft echter bestaan en de vrees neemt zelfs toe, naarmate het gevaar dreigender wordt. De mensch is in zijn gecompliceerde levensomstandigheden slechts zelden tot daadwerkelijk vluchten in staat.

Het *vechtinstinct* wordt geprikkeld door elke belemmering van een andere impulsieve handeling. In de eerste plaats denkt men hier wel aan de belemmering van de handelingen op grond van het ouderinstinct. Een aanval op de jongen is het meest voor de hand liggende motief tot vechten en dit is zelfs zoo opvallend, dat sommigen het vechtinstinct bij het ouderinstinct hebben willen onderbrengen. Dit schijnt echter niet geoorloofd, omdat het ook onder andere omstandigheden kan voorkomen. We zullen ons overigens hier niet inlaten met strijdvragen op ondergeschikte punten. Of men enkele meerdere of mindere instincten wil aannemen, dan wij hier doen, doet tot het wezen van de zaak niets af.

Het *weetgierigheidsinstinct* of *onderzoek-instinct* vindt zijn prikkel in elk onbekend voorwerp. Het is als het ware een vooralsnog neutraal instinct; de nadere kennismaking met het voorwerp kan dan b.v. op het vlucht- of vechtinstinct uitloopen. De handelingen zijn dusdanige als kunnen leiden tot kennen van het voorwerp, bij het dier b.v. besnuffelen, omverwerpen enz. Sommige dieren bezitten het instinct in opvallende mate. Zoo legt de kat groote belangstelling aan den dag voor elk nieuw stuk huisraad. De koeien in de wei, toch waarlijk geen bijzonder actieve dieren, plegen uit pure nieuwsgierigheid op ons af te komen. De menschelijke

neiging tot onderzoek, ook op wetenschappelijk gebied, moet ook wel aan dit instinct worden toegeschreven. Het begeleidende affect is nieuws- of weetgierigheid.

Het *voedingsinstinct* behoeft weinig toelichting. Het bijbehoorend affect is de eetlust, d.w.z. de eetlust, die we bij ons voelen opkomen bij het zien van het voedsel. De honger, die we gevoelen bij afwezigheid van het voedsel en die het dier drijft tot het zoeken van voedsel, is iets anders. We komen daar later op terug.

Het *sexueele instinct* spreekt voor zichzelf. Cognitief, conatief en affectief moment zijn hier zonder meer duidelijk.

Er is zooveel over geschreven, dat het wellicht verbazing zou wekken, indien wij er met deze enkele woorden aan voorbijgingen. Men bedenke echter, dat het niet zoozeer het instinct zelf in zijn eenvoudigen vorm is, dat tot deze uitgebreide litteratuur aanleiding heeft gegeven, als wel de verdringing ervan, de uitingen in ongewone richting of vorm en eindelijk de aanpassing aan of schikking onder onze huidige samenleving. En dat alles behoort in het kader van deze beknopte samenvatting der instinctpsychologie niet thuis.

Het eenvoudigst te zien als tegenhanger van het voedingsinstinct, moeten we een *afkeer-* of *afweerinstinct* stellen. Het dier neemt den beet in den bek, maar geeft dien onder de gewaarwording van walging, afkeer weer terug. Op het eerste gezicht schijnt het wellicht, dat we voor bovengenoemde handeling geen afzonderlijk instinct behoeven aan te nemen, maar er zijn toch redenen, om dat wel te doen. Men denke aan sommige reacties, die beter afweer-, dan vlucht-reacties kunnen worden genoemd. In de instinctleer van von Monakow be-

kleeden deze z.g. ekklitische reacties een belangrijke plaats.

Van groote beteekenis is het *groepsinstinct* of *sociaal instinct*. Hier valt op, hoe zeer verschillende diersoorten een instinct in verschillende mate kunnen bezitten. Bij de kuddedieren, waartoe zeker ook de mensch moet worden gerekend, komt het uitgesproken voor. Het brengt het dier ertoe, zich bij de groep aan te sluiten en in de groep gevoelens van zich-op-zijn-gemak-voelen te ondervinden.

De neiging, om gelijkgestemde instinctieve handelingen te verrichten, te vluchten met de vluchtenden, te vechten met de vechtenden, en om de gevoelens van andere individuen te deelen, mèt hen te vreezen, mèt hen in woede te geraken, schrijven sommigen eveneens aan het groepsinstinct toe. Anderen kennen aan het groepsinstinct alleen de neiging toe, elkaar te zoeken en bij elkaar te blijven en zien in bovengenoemd verschijnsel een afzonderlijk instinct, n.l. dat van het zoogenaamde *passieve medegevoel* („primitive passive sympathy"). Dit laatste speelt een voorname rol bij het proces, dat we in de menschelijke psychologie met den naam invoelen plegen te bestempelen en is er in sommige gevallen identiek aan. Het is wel geheel iets anders dan het „gezelligheidsgevoel" van het groepsinstinct, wat inderdaad voor de aanname van twee afzonderlijke instincten pleit. In hoofdstuk III spraken we uitvoeriger over dit invoelen.

Sommige instincten zijn bij den mensch zoo weinig duidelijk ontwikkeld, dat men ze pas kan herkennen of meenen te herkennen, naar analogie van dierlijke instincten. Zoo kan men zich b.v. afvragen of, zoo niet in alle, dan toch in sommige gevallen, de hebzucht bij

den mensch, de lust, om te bezitten alleen om het bezit zelve, op één lijn mag worden gesteld met het *verzamel-instinct*, dat bij sommige dieren, zooals bijen en mieren, zoo duidelijk op den voorgrond treedt. In de meeste gevallen zal men echter in de bezit-lust van den mensch wel een vorm van macht-lust zien.

Evenzeer is het de vraag of men de neiging, ook reeds van den primitieven mensch, om zich een woning te bouwen of een hol tot woning in te richten, op een lijn mag stellen met het nest-bouw-instinct, bij vele dieren zoo sterk ontwikkeld. Wel gelijkt het gevoel van behagelijkheid, dat men ondervindt binnen vier muren, vooral in een wat beperkte ruimte, in wezen op andere affecten, zooals we die als constitueerende momenten van instincten hebben leeren kennen. Men denke ook aan het kinderspel, waarbij gaarne tenten of holen worden gemaakt en aan het gevoel van „behagelijkheid", dat kinderen ondervinden door alleen maar in die tent of dat hol te zitten, een bezigheid of liever een toestand, waaraan toch, nuchter beschouwd, weinig attractie schijnt.

Uiterst belangrijk voor de menschelijke psychologie en met name, naar we later zullen zien, voor de characterologie zijn de beide instincten van *zelfonderwerping* en van *zelfverheffing* of *zelfhandhaving*. In de dierenwereld zien we, hoe een bepaald individu zich aan het hoofd van de kudde stelt en hoe de anderen zich daaraan onderwerpen. Men kan ook op grond van het zelfonderwerpingsinstinct een dier gehoorzaamheid leeren, zonder van het vreesinstinct gebruik te maken. Onze taal bezit geen enkelvoudige termen voor de bij deze beide instincten behoorende affecten. Een gevoel van de-meerdere-te-zijn of te willen zijn zou men het bij het zelfver-

heffingsinstinct kunnen noemen en bij het zelfonderwerpingsinstinct zou men van minderwaardigheidsgevoel kunnen spreken, ware het niet, dat deze term in de patho-psychologie een praegnanter beteekenis had gekregen.

Wanneer vlucht- en vechtinstinct falen, kan men het *hulproep-instinct* in werking zien geraken. Plaagt men een hond, dan zal deze, al naar zijn aard, wegloopen of vechten. Of wel hij zal eerst trachten weg te loopen en, als dit niet lukt, bijten. Heeft ook dit geen succes, dan zal hij janken: de kreet om hulp; in zijn meest primordialen vorm de kreet om hulp van het jong, gericht tot het ouderdier. Het kind loopt huilend naar de moeder toe, dit is kennelijk iets anders dan alleen maar een vlucht, het kind verwacht meer dan alleen maar een veilige plaats. Er bestaat als het ware een soort wisselwerking tusschen dit en het ouder-instinct: de hulpkreet prikkelt het ouder-instinct.

Twijfelachtig is of men ook het lachen aan een instinct moet toeschrijven. Het lachen zou dan de instinct-handeling zijn, de vroolijkheid in engeren zin, — niet in den zin van de rustige, opgewekte stemming, die zonder eenige neiging tot lachen kan bestaan — de affectieve kant en het humoristische de cognitieve kant. Een bezwaar is echter, dat het ondanks vele pogingen en een uitgebreide literatuur nimmer gelukt is, het kenmerkende in het humoristische op bevredigende wijze te definieeren. Met andere woorden: we weten nog altijd niet, waarom we eigenlijk lachen.

Deze instincten, die alle aan de boven aangehaalde definitie beantwoorden, zijn als zoodanig psychophysi-

sche grootheden van gelijke orde, vormen tezamen een bepaalde groep van onderling gelijksoortige disposities. Dat neemt niet weg, dat men er groepen of paren van op elkaar gelijkende impulsen in kan herkennen en ook zulken, die min of meer elkaars tegengestelden zijn. Zoo worden voedings- en sexueel instinct veelal als tot op zekere hoogte onderling vergelijkbare oer-driften beschouwd. Zelfonderwerping en zelfverheffing daarentegen staan in polariteitsverhouding tot elkander. Het afweerinstinct kan men zoowel tegenover voedings- als tegenover geslachts-impuls stellen. Men denke aan de „klitische" en „ekklitische" reacties van von Monakow. Niet alleen zou het te ver voeren, daarop in te gaan, doch men zou zich ook op zeer speculatief terrein begeven. Immers men kan één enkel instinct evenmin isoleeren, als men op somatisch gebied een vaatstelsel of een spierstelsel kan isoleeren. Men houde steeds in het oog, dat de afzonderlijke instincten ten slotte niet anders moeten worden gezien dan als bepaalde uitingen van het doelgericht streven als geheel, van datgene, wat men in de oudere litteratuur de vis appetitiva noemde, thans met „horme" ziet aangeduid.

Dit woord horme vindt men behalve bij McDougall ook bij von Monakow, wiens leer dan ook zeker als geestverwant aan de Engelsch-Amerikaansche hormische psychologie moet worden beschouwd.[1]) We geven echter geen referaat van wat er over instincten

---

[1]) von Monakow et Mourgue, Introduction biologique à l'étude de la Neurologie et la Psychiatrie, 1928.

Over de in dit werk ontwikkelde denkbeelden zie men: van Valkenburg, N. T. v. G. 1928.

Winkler, N. T. v. G. 1929.

geschreven is, doch slechts een korte samenvatting van de instinctpsychologie, zooals McDougall die opstelt.

McDougall reserveert het woord *emotie* voor den affectieven kant van het instinct. Er zijn dus evenveel emoties in dezen engeren zin, als er instincten zijn. Daarnaast heeft men dan nog gemengde emoties en secundaire emoties.

*Gemengde emoties* krijgt men uit den aard der zaak wanneer twee of meer instincten tegelijkertijd in werking zijn. Het gelijktijdig werken van twee instincten kan men ook al weer het eenvoudigst in de dierenwereld zien. Weetgierigheids- en vluchtinstinct b.v. worden gemakkelijke gecombineerd en men kan een dier, blijkens zijn gedragingen tegenover een bepaald object, tegelijk nieuwsgierigheid en vrees aan den dag zien leggen. Veelal vinden wij voor de som van deze emoties een woord in onze taal paraat. Zoo zou bewondering de vereenigde werking van de emoties van het weetgierigheids- en het zelfonderwerpingsinstinct zijn. Immers het object van onze bewondering doet sterk den wensch in ons opkomen, er meer van te weten, er dieper in door te dringen, het zoo mogelijk beter te begrijpen en brengt ons tevens in een onderworpen geesteshouding: wij zien er tegen op.

*Secundaire emoties* eindelijk treden dan op, wanneer de impuls gericht is op een op dat moment onbereikbaar voorwerp. Verlangen is de eenvoudigste secundaire emotie: we verlangen naar voedsel, wanneer dit niet binnen ons bereik is, we verlangen naar huis, wanneer we van huis verwijderd zijn. De impuls-handeling moet hier dus worden uitgesteld.

Verschillende daarbij komende bijzonderheden kunnen

het verlangen modificeeren. Verlangen we b.v. *terug* naar een gestorvene, dan krijgen we de secundaire emotie verdriet. Hier moet de impulshandeling dus niet slechts worden uitgesteld, doch is zij zelfs totaal onmogelijk geworden. Wel is waar wordt het woord verdriet ook in andere gevallen gebruikt, waar deze redeneering niet kan opgaan, maar dan hebben we ook met een eenigszins andere beteekenis van het woord verdriet te doen.

Ter illustratie van een bijzonder belangrijke kwestie moeten we nog enkele andere voorbeelden van secundaire emoties bespreken. Allereerst *hoop* en *wanhoop*. Hoop is niet hetzelfde als verlangen: wanneer we gaan *inzien* (men lette wel op dit woord) dat we onze hoop op iets moeten laten varen, dan houdt daarmee ons verlangen nog niet op. Wordt na *kennisname* van eventueele nieuw zich voordoende feiten onze hoop tot wanhoop, dan blijft niettemin ons verlangen bestaan. Waar het hier dus om gaat, zijn, zooals we reeds met onze cursiveeringen wilden aanduiden, de cognitieve elementen, die aan het verlangen worden toegevoegd. Of we hopen, twijfelen of wanhopen, hangt slechts af van ons *inzicht* in de situatie. Wel is waar bevat elke impuls een cognitief moment, zooals we reeds in den aanvang van de instinct-psychologische beschouwingen uiteenzetten, doch hier heeft men behalve dat nog een bijzonder wisselspel van cognitie en conatie.

Zijn de cognitieve elementen, de gegevens van de situatie nog gunstiger dan bij hoop, dan krijgen we de secundaire emotie: vertrouwen. Dit laatste begrip nu behoeven we, om tot het inzicht in onze *opvattingen*, onze meeningen te komen.

Ofschoon men oppervlakkig zou kunnen meenen, dat

dit zuiver intellectueele processen zijn, hebben we ook hier een samenwerking van conatie en cognitie; conatie al was het alleen in zooverre als onze belangstelling moet worden opgewekt of gaande gehouden. Belangstelling toch is een doelgericht begrip. Opvatten is dan ook niet anders dan vertrouwen op intellectueel plan. Het spreekt vanzelf dat we de opvattingen en vooral de systemen van opvattingen, eindelijk ook het totaal daarvan: de wereldbeschouwing van een bepaalden persoon voor de characterologie niet kunnen missen. Wel is waar rekent men gewoonlijk de opvattingen niet tot het karakter in engeren zin, ze maken dan toch deel uit van de geestelijke persoonlijkheid.

Wellicht nog belangrijker voor de characterologie dan dit is de instinct-psychologische leer der *„sentiments"*. Wanneer een dier mishandeld wordt, ondervindt het op het oogenblik der mishandeling de emotie vrees. Het blijft echter bang voor den persoon, die hem mishandeld heeft of voor de zweep, en zal bij het weerzien van den persoon of de zweep opnieuw de vrees-emotie ondervinden, ook al wordt het bij deze nieuwe ontmoeting in het geheel niet geslagen. Er is dus een duurzame instelling tegenover een bepaald object ontstaan en zulk een verduurzaamde emotie noemt McDougall een „sentiment".

Waar we al gezien hebben, dat meerdere emoties tegelijkertijd kunnen werken, kan men zich voorstellen, dat deze tezamen in den vorm van een gecombineerd „sentiment" kunnen verstarren. Zoo zou haat tegenover een bepaalden persoon de combinatie van de „sentiments" van vrees en woede beteekenen. Het object van haat kan echter ook een abstract begrip zijn, b.v. onrecht-

vaardigheid. Men krijgt dan ethische sentiments. Hieruit zal men gemakkelijk bevroeden, dat we in de characterologie herhaaldelijk over sentiments zullen komen te spreken.

Deze weergave van de hoofdpunten der instinct-psychologie is zoo beknopt, dat we tegenover dengene, die haar niet reeds uit anderen hoofde kent, de instinct-psychologie ongetwijfeld tekort hebben gedaan. Ze schijnt voor ons doel echter voldoende; we hebben slechts zooveel — liever zoo weinig — willen geven als strikt noodzakelijk was om in het characterologisch gedeelte naar terug te wijzen. Voor zoover we later preciseeringen op bepaalde punten noodig hebben, kunnen we die ter plaatse, in het characterologisch gedeelte, invlechten.

## HOOFDSTUK VI.

### Instinct-psychologische characterologie: qualiteiten der instincten, „sentiments" binnen de instincten, het verkregen-zijn van het karakter, het characterogram.

Wanneer we op de instinct-psychologie als basis een characterologie trachten op te bouwen, moeten we uit den aard der zaak van de instincten als oer-elementen der psyche uitgaan. Afgezien nu van de cognitieve, conatieve en affectieve verschillen der instincten onderling, kan men trachten aan een instinct in het algemeen bepaalde kenmerken te onderkennen en te beschrijven.

McDougall geeft reeds drie kenmerken aan. Een instinct kan sterk of zwak zijn, de werking kan kortstondig of duurzaam zijn en in de derde plaats standvastig of wel gemakkelijk door nevenomstandigheden beinvloedbaar. Deze beide laatste onderscheidingen zijn min of meer verwant aan die tusschen de primaire en secundaire functie van Otto Gross (Heijmans). Naar deze kenmerken kan men instincten op geheel verschillenden voet vergelijken. Onderling kan men hen vergelijken, door b.v. op te merken, dat het voedingsinstinct sterker is dan het nieuwsgierigheidsinstinct. Een zelfde instinct kan men naar denzelfden maatstaf bij verschillende diersoorten vergelijken, opmerkende, dat de ééne diersoort een belangrijk sterker vechtinstinct heeft dan de andere. Voor ons onderwerp is het echter het meest van belang, dat een bepaald instinct bij ver-

schillende individuen in kracht, in duurzaamheid en in standvastigheid kan verschillen.

McDougall meent, dat de graad van deze kenmerken steeds alle instincten gelijkelijk betreft, dat iemand dus standvastig is, onverschillig welke impuls in het spel is. Het schijnt ons echter noch gewenscht, noch geoorloofd, dit aan te nemen. De veronderstelling wordt zelfs zeer bezwaarlijk, wanneer men bedenkt, dat sommige impulsen tot op zekere hoogte aan elkaar tegengesteld zijn: wie een sterk vechtinstinct heeft, zal in 't algemeen een zwak vluchtinstinct hebben, d.i. in gewone termen: iemand met een militanten aard is gewoonlijk niet bang. Hoe dit zij, zoolang niet is aangetoond, dat kracht, duurzaamheid en standvastigheid alle instincten gelijkelijk betreffen, is de eenige juiste weg, deze kenmerken aan elk instinct afzonderlijk te onderkennen.

Intusschen is het allerminst zeker, dat we hiermede de qualificatie-mogelijkheden der instincten hebben uitgeput. Zoo kan men zich voorstellen, dat bij sommige personen een instinct gemakkelijker in gang wordt gezet dan bij andere. Dit is iets anders dan de kracht van een instinct. Sommige menschen toch worden moeilijk tot handelen gebracht, doch is de impuls eenmaal opgewekt, dan werkt hij krachtig, eventueel ook duurzaam en standvastig.

Deze bijzondere eigenaardigheden der instincten zou men als een nieuwe biologische superpositie op de instincten — zelve immers ook biologische grootheden — kunnen beschouwen. Staat men erop het woord temperament te handhaven, dan zou men het wellicht nog het best in dit verband kunnen plaatsen.

Men denkt hierbij ook aan metabolische en endocrine

processen. Trouwens ook reeds de instincten als zoodanig geven talrijke endocrinologische aanknoopingspunten. We gaan daaraan met opzet voorbij, niet omdat het van ondergeschikt belang is, integendeel er doemen hier verrassende vergezichten op. Maar op dit terrein staan vooralsnog meer vraagteekens dan handwijzers. Een bespreking, die in gepaste verhouding staat tot het belang der zaak, is in dit kader niet wel mogelijk [1]).

Eindelijk kan een instinct zich, behalve door de vier bovengenoemde eigenaardigheden, bij een bepaalden persoon ook nog kenmerken naar de objecten, waarop het zich bij dien persoon in hoofdzaak richt. Wij hebben in hoofdstuk V al gezien, dat elk instinct zich op een bepaald soort objecten richt, doch dat er binnen een instinct „sentiments" kunnen ontstaan, duurzame, conatief-cognitief-affectieve disposities ten opzichte van bijzondere objecten.

Om een voorbeeld te geven: wanneer iemand een dierenvriend is, wil dat niet anders zeggen, dan dat zijn beschermingsinstinct, zijn „tender impulse" in het bijzonder op dieren gericht is, dat zich binnen zijn beschermingsinstinct een „sentiment" voor dieren heeft gevormd.

In dit laatste geval hebben we een duidelijk verkregen eigenschap voor ons en zoo komen we ongemerkt tot de vraag, of het karakter en de karaktereigenschappen aangeboren of verkregen zijn. We zagen reeds, dat Ewald met evenveel overtuiging het karakter voor aangeboren verklaart, als waarmede Adler het voor

---

[1]) Men zie intusschen: J. L. Dobberke, De nieuwere Psychologie, N. T. v. G. 1927.

verkregen houdt. Men zou een psychologische studie opzichzelve kunnen wijden aan de vraag, hoe het mogelijk is, dat op dit punt nog ernstig meeningsverschil kan bestaan. Ten deele berust dit meeningsverschil zonder twijfel op een terminologisch misverstand. Beschouwt men, zooals Ewald doet, het karakter in hoofdzaak als de som (of de integratie) van een aantal fundamenteele individueel-psychologische eigenschappen, dan komt men er gemakkelijk toe, dit oer-karakter, zooals men het zou kunnen noemen, voor aangeboren te verklaren en het karakter, zooals het zich aan ons voordoet, daarvan te onderscheiden als het verkregen karakter, dat zich uit het oer-karakter gevormd heeft onder invloed van de levenservaringen. Gebruikt men het woord karakter, zooals wij hier doen, voor het totaal van iemands psychische eigenschappen, dan is het echter onbegrijpelijk, hoe men, met Adler, dit alles voor verkregen wil verklaren.

Men heeft wel gezegd, dat het kind een onbeschreven blad papier is, maar dat het papier verschillend kan zijn, doch dan neemt men, wat men met de eene hand gegeven had, met de andere weer ten deele terug.

Waar we in het somatische zien, hoe allerlei eigenschappen en functies aangeboren zijn, doch kunnen worden versterkt door oefening, geschaad door onbruik en talrijke andere nadeelige invloeden, daar ligt het voor de hand, zich de verhoudingen op psychisch terrein dienovereenkomstig voor te stellen. Men zou erover kunnen redetwisten of iemands constitutie geheel is aangeboren, iemands somatische status praesens is zonder twijfel de functie van aangeboren qualiteiten en de invloeden, die daarop hebben ingewerkt. Evenzoo is het met de psychische status praesens, immers onder het aange-

borene verstaan wij juist datgene, wat bepaald heeft, hoe de individu, gezien de invloeden, die erop ingewerkt hebben, is geworden.

Dat de instincten zelve zijn aangeboren zal wel niet op tegenspraak stuiten, doch dit sluit allerminst uit, dat ze beïnvloedbaar zijn. De mogelijkheid van versterking door oefening schijnt de ervaring te bevestigen. Reeds het zeer jonge kind huilt, wanneer iets het niet bevalt. Men moet dit huilen niet zoozeer opvatten als een uitdrukking van een onaangename toestand, als wel als een poging, om dien toestand te wijzigen, als de uiting van een impuls: het hulproepinstinct. Nu is het bekend, hoe gemakkelijk men het kind kan „verwennen", dat wil niet anders zeggen dan: hoe gemakkelijk het hulproepinstinct door oefening versterkt wordt.

We hebben opgemerkt, dat het karakter, de persoonlijkheid, zooals zij zich voordoet, de functie is van de aangeboren qualiteiten en de levenservaringen en, waar de persoonlijkheid ons steeds slechts ten deele bekend is en de levensomstandigheden slechts in geringe mate door ons beinvloed kunnen worden en ons voorts slechts zeer fragmentarisch bekend zijn, zullen we ons voorloopig niet te veel illusies moeten maken over de mogelijkheid, het aangeborene op te sporen.

Wanneer men de geschriften leest van de voorstanders der theorie, die leert, dat het geheele karakter verkregen zou zijn, krijgt men den indruk, dat zij mede door hun goede hart tot deze leer gedreven zijn. Zij kunnen n.l. niet verdragen, dat b.v. de misdadiger of psychopaath onherroepelijk met een dergelijke karakteraanleg zou zijn geboren, een zeker characterologisch fatalisme is voor hen onduldbaar.

Waar in de laatste jaren deze abnormale karakters allerwege de belangstelling vragen en waar de characterologie ongetwijfeld juist in deze richting een nuttig toepassingsveld zal moeten vinden, is het van belang op te merken, dat, ook al stelt men zich niet op het eenzijdig standpunt van het totaal verkregen zijn van het karakter, toch een dergelijk characterologisch fatalisme allerminst noodzakelijk is. Want we mogen niet allen aannemen, dat de instincten beïnvloedbaar zijn, maar daar komt nog bij, dat de „sentiments" geheel verkregen zijn en welk een uiterst belangrijke rol juist deze voor het karakter spelen zal telkens en telkens weer blijken. De aanname derhalve van zekere aangeboren karakterelementen behoeft ons in dit opzicht allerminst te ontmoedigen.

Wanneer we een bepaalden persoon eens volledig kenden, zouden we een characterogram kunnen opstellen in dier voege, dat we alle instincten onder elkaar plaatsten en achter elk instinct cijfers invulden van 0 b.v. tot 10 in de kolommen van kracht, duurzaamheid, standvastigheid en gemakkelijkheid, waarmede het instinct in gang wordt gezet. In een vijfde kolom zou men dan achter elk instinct kunnen invullen de objecten, waarop het in hoofdzaak gericht is.

Volledig zou een dergelijk characterogram nog niet zijn, doch het zou ons niettemin reeds veel over den persoon in kwestie leeren. Evenwel, het zou waarschijnlijk weinig tot ons spreken. We zouden de behoefte gevoelen, uit deze dorre en doode cijfers levende karaktereigenschappen te concludeeren, die ons meer zeggen. Daarenboven: om het schema in te vullen zouden we geen andere gegevens tot onze beschikking hebben, dan juist de karaktereigenschappen, want de namen van deze zijn het toch, die we

gewend zijn voor persoonsbeschrijving te gebruiken.

*Daarom moet de instinct-psychologische interpretatie der karakter-eigenschappen een hoofdbestanddeel onzer instinct-psychologische characterologie zijn.*

Het bovenbedoelde characterogram zou ook nog dit nadeel vertoonen, dat het als het ware slechts een momentopname zou zijn van de ontwikkeling en gestadige verandering van het karakter.

Over de genese van de kenmerken der instincten, de omstandigheden, ten gevolge waarvan b.v. een bepaald instinct zich sterk ontwikkeld heeft, zou het ons niets leeren.

## HOOFDSTUK VII.

### Instinct-psychologische characterologie: typologie.

Soms treffen we lieden aan, wier geheele persoonlijkheid in zeer bijzondere mate door een bepaalde eigenschap wordt gekenmerkt, in zoo bijzondere mate, dat ieder, die den persoon slechts wat meer dan oppervlakkig kent, desgevraagd hem onmiddelijk met die eigenschap zal qualificeeren. Tracht men zulk een eigenschap te analyseeren, dan blijkt zij vaak niet anders, dan de bijzondere werking van één instinct, dat boven alle andere uitsteekt. We noemen dit gewoonlijk iemands *aard* en spreken van goedhartig van aard, vechtlustig van aard enz.

We kunnen nu ook in omgekeerde richting te werk gaan en den invloed op het karakter van elk instinct afzonderlijk nagaan, d.w.z. ons afvragen, hoe een persoon wordt, wanneer één instinct in bijzondere mate boven de andere uitsteekt. Tot dit doel gaan we de instincten een voor een na, ten opzichte van hun invloed binnen de persoonlijkheid. Uit den aard der zaak zal het eene instinct een dieper stempel in de persoonlijkheid drukken dan het andere.

Bij g o e d h a r t i g h e i d is het het *beschermingsinstinct*, dat alle andere impulsen overheerscht, waarbij het echter niet noodzakelijk is, dat èn kracht èn duurzaamheid èn standvastigheid èn gemakkelijke aanspreek-

baarheid alle tegelijk bijzonder hoog zijn. Integendeel, juist het feit, dat de goedhartigheid van den één toch weer anders is, dan die van den ander, kan door onderlinge verschillen in deze vier eigenschappen van het instinct verklaard worden. Is het instinct b.v. wel krachtig en gemakkelijk aanspreekbaar, doch weinig duurzaam en standvastig, dan krijgt men lieden, die wel duidelijk de neiging vertoonen, anderen te helpen en zich links en recht het lot van hun medemenschen aantrekken, doch wier aldus gevormde affecties spoedig worden vergeten, om weer voor andere plaats te maken.

Intusschen zoo eenvoudig, als wij het nu voorstellen, is de zaak ook al weer niet. Immers al is dan het beschermingsinstinct de sterkste impuls, dat neemt niet weg, dat ook de andere impulsen hun gewicht in de schaal leggen. Het is met name ook het invoelvermogen, beter de neiging anderer gevoelens te deelen, het passief medegevoel dus, dat hier doorheen speelt. Immers, is deze neiging zwak ontwikkeld, dan kan daarom nog wel goedhartigheid bestaan, doch zal zij zich pas kunnen uiten, wanneer op duidelijke wijze hulp wordt ingeroepen, terwijl in het tegenovergestelde geval reeds onbeduidende uitingen van medemenschen haar kunnen opwekken.

Lieden met een vechtlustigen, querulanten of militanten aard, bij wie het *vecht-instinct* op den voorgrond staat, zijn ons allen bekend. Hier is echter een bron voor vergissingen. Het vecht-instinct toch wordt, naar we hebben gezien, in gang gezet door belemmering van een andere instinct-handeling. Is derhalve eenig ander instinct frequent in actie en krachtig, dan

zullen zich ook des te veelvuldiger belemmeringen voordoen en zal tevens door de kracht van den impuls het verzet, bij dwarsboomen daarvan, des te heviger zijn. Zoo kan een overigens zachtaardige moeder kwaadaardig worden, wanneer men haar kinderen te na komt, al was het b.v. alleen maar door afbrekende kritiek. We moeten n.l. steeds voor oogen houden, dat in de maatschappij, waarin wij leven, de instinct-„handelingen" veelal slechts uit woorden bestaan en door woorden worden opgewekt.

Nu zal dus, wanneer de levensomstandigheden een veelvuldige belemmering van de „tender impulse" met zich brengen en het strijd-instinct daardoor veelvuldig wordt aangesproken, de schijn kunnen worden gewekt, dat de persoon een bijzonder sterk vecht-instinct heeft, terwijl dit inderdaad niet boven het gemiddelde uitgaat. Het laat zich echter tevens denken, dat onder deze omstandigheden dit instinct krachtiger en steeds gemakkelijker aanspreekbaar wordt, ook bij belemmeringen van minder krachtige impulsen en dat langzamerhand het karakter zijn zachtaardigheid over de geheele linie verliest, de persoon „verbitterd" wordt.

Hier zien we dus tevens een nieuw voorbeeld van de beïnvloedbaarheid der instincten.

Zoo zal ook bij iemand met een kwetsbaar zelfgevoel, kritiek op dit „zelf" gemakkelijk tot „vechten" voeren. We krijgen dan de karaktereigenschap lichtgeraaktheid.

Het hier genoemde *zelfgevoel* hebben we nog niet besproken. Met opzet behandelen we het, ofschoon McDougall het in zijn instinct-psychologisch werk

bespreekt, niet in hoofdstuk V, doch vlechten we het hier in, omdat het juist voor het karakter van zoo eminent belang is. Het zelfgevoel, *sentiment of self-regard,* is een uiterst gecompliceerd sentiment, waarbij in hoofdzaak twee instincten een rol spelen. Het kind begint langzamerhand en aanvankelijk vaag over zichzelf te denken. Tot de eerste ervaringen, die een kind opdoet, behooren de bevrediging en dwarsbooming zijner wenschen door zijn omgeving en juist omdat deze zijn impulsen helpt bevredigen of dwarsboomt, boezemen deze personen hem hevig belang in. Zij werken bij hem het denken over zichzelf in de hand door hun critiek, hun prijzen en berispen in den vorm b.v. van: „het is goed, dat je zus of zoo gehandeld hebt" of „je bent stout, omdat je steeds dit of dat doet."

Dit denken aan of over zichzelf wordt bovendien vergemakkelijkt door de taal, immers door zijn naam, die een zeer bijzonderen klank krijgt, krijgt het kind gemakkelijker houvast aan zichzelf, den naam, die gebruikt wordt, telkens wanneer hij wordt verboden, geprezen, geholpen, gestraft enz. en dien hij ook zelf gebruikt, alvorens hij het spreken in den eersten persoon geleerd heeft.

Tegenover de personen uit zijn omgeving nu kan het kind zich submissief verhouden, aan hen toegeven, of wel trachten, zich tegenover hen te handhaven en, naar gelang der omstandigheden en der personen, zal hij nu eens het een, dan weer het andere doen en hij zal dus sentiments vormen binnen zijn zelfonderwerpings- en zijn zelfhandhavingsinstinct, niet alleen in betrekking tot deze personen, doch ook tegenover zichzelf. Want elk binnen het terrein van een dezer instincten gelegen sen-

timent ten opzichte van een bepaalden persoon is tegelijkertijd een sentiment ten opzichte van het zelf of zoo men wil van een deel van het zelf. Het „hij is (kan, weet enz.) meer dan ik" is tegelijkertijd een „ik ben (kan, weet enz.) minder dan hij". Zoo ontstaat er een onnoemelijk aantal sentiments over het zelf, die natuurlijk ook niet totaal verstard zijn, doch zich kunnen wijzigen.

Ook zal het kind onder invloed voornamelijk dergenen, tegenover wie hij zich min of meer submissief heeft ingesteld, een oordeel over zichzelf gaan vormen en zoo komen tot een reeks van opvattingen, tenslotte tot een geheel systeem van opvattingen over zichzelf en het woord „ik" wordt zoodoende steeds rijker in beteekenis.

Naarmate hij ouder en wijzer wordt, zal hij bemerken, dat het „dit mag" en „dat mag niet" niet slechts persoonlijke meeningen zijn van degenen, die hem dit voorhouden, maar de moraal-codex van de geheele maatschappij vertegenwoordigen en deze machtige maatschappij met haar voorschriften en tradities is gemakkelijk in staat, het onderwerpingsinstinct wakker te roepen.

Het denken over zichzelf wordt meer omvattend naarmate het kind zichzelf meer gaat bezien in verhouding tot zijn medemenschen, aanvankelijk tot zijn naaste omgeving, later tegenover de geheele maatschappij. Alle levensgebeurtenissen en levenservaringen, al onze opvattingen en al onze sentiments, vooral ook onze bovengenoemde op sentiments berustende verhoudingen tot onze medemenschen, worden als het ware tot één groot geheel, tot één groot systeem vereenigd: ons *sentiment of self-regard,* onze duurzame instelling tegenover onszelf,

in hoofdzaak terug te voeren op de instincten van zelfverheffing en zelfonderwerping.

Na dit intermezzo over het zelfgevoel kunnen we de bespreking van de invloeden van elk afzonderlijk instinct wederom opnemen en in dit verband is het nu voor het karakter allereerst van belang of de instincten van *zelfonderwerping* en *zelfhandhaving* onderling in evenwicht zijn, dan wel of een van beide overweegt, niet alleen over de andere van deze beiden, doch ook in 't algemeen aan het karakter zijn bijzonderen eigenaard verleent. Zijn zij in evenwicht dan krijgt men, wat men pleegt te noemen: een gepast gevoel van eigenwaarde. Overweegt de zelfhandhaving of zelfverheffing, dan krijgt men eigenschappen als verwaandheid, ijdelheid, trots, die naar we later zullen zien wel alle onderling verschillen, maar toch in dit punt met elkaar overeenkomen. Overweegt de zelf-onderwerping, dan komt men te staan voor eigenschappen als verlegenheid, overdreven bescheidenheid, schuchterheid, minderwaardigheidsgevoel e.d.

Overweging van het *vluchtinstinct* geeft lieden, wier wezen gekenmerkt wordt door vreesachtigheid, bangheid, schichtigheid, verlegenheid, lafheid, e.d. Van groot belang is hier, evenals elders, de vraag op welke objecten het instinct zich in hoofdzaak richt en hierin ligt ook mede het onderling verschil tusschen deze karaktereigenschappen. Bangheid heeft meer betrekking op banale objecten — men is bang voor muizen of voor dieven — terwijl lafheid een door vrees tekortschieten in hoogere plichten beteekent: het is laf,

niet voor onze meening uit te durven komen of in situaties, waar wij geacht kunnen worden de natuurlijke verdediger van een zwakkere te zijn, ons bij een eventueele aanval aan deze verdedigingsplichten te onttrekken. Nu spreekt men ook nog van laf in een andere beteekenis n.l. dan, wanneer iemand een aanval richt op een zwakkere. Strikt genomen is dit in 't geheel niet laf in de vorige beteekenis van het woord, omdat het vreesinstinct daar in 't geheel geen rol bij *behoeft* te spelen. Wij willen er echter mee te kennen geven, dat we veronderstellen, dat het vrees geweest is, die juist dit zwakke slachtoffer heeft doen kiezen en dat we voor de daad, hoe immoreel wellicht ook, althans nog eenig respect zouden kunnen hebben, wanneer zij tegen een sterkeren tegenstander was gericht. In hoofdstuk VIII komen deze eigenschappen nader ter sprake.

Een bijzondere ontwikkeling van het *onderzoek-instinct* zal eigenschappen geven als nieuwsgierigheid, weetgierigheid, sterke en wijdvertakte belangstelling, de neiging, om overal problemen te zien en te trachten deze tot oplossing te brengen. Intusschen zullen deze eigenschappen toch niet zoo gemakkelijk aan den geheelen persoon een bijzonder cachet geven.

Wel is dit laatste weer het geval bij den gastronoom, den man, waar het *voedingsinstinct* nummer één is, te meer, waar dit type gewoonlijk ook uiterlijk opvalt door de welgedane gevolgen van het toegeven aan het overheerschend instinct. Men kan zich afvragen of de bonhommie, die deze lieden kenmerkt, wellicht verklaar-

baar is, doordat hun leven wordt beheerscht door een impuls, die in het algemeen gemakkelijk te bevredigen is en waaraan weinig moeilijkheden in den weg worden gelegd, zoodat er voor deze personen weinig aanleiding tot „vecht"-reacties bestaat, in den vorm van humeurigheid e.d., terwijl door de gereede bevrediging van het instinct de stemming ook steeds gemakkelijk positief kan blijven.

Overweging van het *sexueel instinct* doet ons onder meer het type van den D o n J u a n zien, niet alleen in de beperkte beteekenis, die de sexuologie daaraan hecht, maar ook in den ruimeren zin, die in het dagelijksch leven eraan wordt toegekend. Bij de andere sexe vindt men een overeenkomstig type in de manzieke en bijzonder sensueele vrouw.

Van het afweer-instinct kunnen we ons minder gemakkelijk voorstellen, dat het een persoon in bijzondere mate zou kunnen karakteriseeren; mogelijk kan er een eenigszins negativistische levenshouding uit resulteeren.

Daarentegen geeft een op den voorgrond tredend *groepsinstinct* ons weer een duidelijk en welbekend beeld: den „g e z e l l i g e n" mensch bij uitnemendheid, die steeds graag onder de menschen is, ijverig sociëteiten en andere sociale bijeenkomsten bezoekt.

Het *passief medegevoel* geeft een g e m a k k e l i j k m e d e l e v e n met anderen, zoowel dus een gemakkelijk opgewekt medelijden, als een goed kunnen deelen in anderer vreugde. Er resulteert ook uit een eigenschap als t a c t.

Wij hebben in hoofdstuk V twijfel uitgesproken, of we het *verzamel-instinct* wel als een duidelijk menschelijk instinct mochten beschouwen. Doen we dit wel, dan zou de gierigaard de vertegenwoordiger ervan kunnen worden geacht. Gierigheid kan echter ook nog op andere wijze psychologisch worden verklaard. De Hell wijdde indertijd, geïnspireerd door Simmel, een belangwekkende psychologische beschouwing aan den gierigaard en den verkwister[1]). Beiden zijn volgens hem machtswellustelingen, die niet elkaars tegengestelden zijn, doch slechts gradueel verschillen: de verkwister gaat slechts een stap verder. De gierigaard toch heeft genoeg aan het bezit van het geld en verlustigt zich in zijn fantasie in de macht, die hij hiermee zou kunnen ten toon spreiden. De verkwister daarentegen heeft minder fantasie, heeft althans daar niet genoeg aan en heeft de behoefte, deze macht door het uitgeven van het geld telkens weer daadwerkelijk ten toon te spreiden.

Indien deze theorie juist is zouden dus èn gierigheid èn verkwister bezitters van een sterk zelfverheffingsinstinct zijn, terwijl hun onderling verschil dan zou worden bepaald door bijkomende, niet in het instinct zelf gelegen, factoren.

Het komt ons intusschen voor, dat er toch wel aanwijzingen zijn, om in een bezits-instinct te gelooven en niet in alle bezitslust een vorm van machtslust te zien.

Uit het ongehoorde succes van het thans bloeiende cadeaustelsel, met name uit het feit, dat de cadeaux veel-

---

[1]) F. J. de Hell, Over Gierigheid en Verkwisting. T.schr. v. Zedekunde I (1929).
G. Simmel, Die Philosophie d. Geldes.

al slechts totaal waardelooze en nuttelooze voorwerpen zijn, die nauwelijks geacht kunnen worden eenige „macht" te vertegenwoordigen, zou men geneigd zijn te besluiten, dat er een bezits-lust bestond, uitsluitend en alleen om het bezitten zelve, een met de andere impulsen op een lijn te stellen bezits-impuls. Ook is het twijfelachtig of alle gierigaards wel inderdaad zulke machtsfantasiën, eventueel slechts onbewust, hebben. De theorie van Simmel zou nog moeten worden waarschijnlijk gemaakt door het aantoonen van correlaties met machtsuitingen of uitingen van streven naar macht op ander gebied.

Het *hulproep-instinct* is in wezen een instinct vooral van de jeugd. Er bestaat echter bij volwassenen een vorm van onzelfstandigheid, die men als uiting van dit instinct kan beschouwen. We bedoelen dus niet onzelfstandigheid in den zin van suggestibiliteit, gemakkelijk overnemen van denkbeelden van anderen en gebrek aan eigen oordeel, doch een onzelfstandigheid, die den persoon de moeilijkheden niet zelf doet oplossen, doch hem steeds om hulp en steun tegen anderen doet aanleunen. Adler, die naar onze meening hulproep-instinct en onderwerpings-instinct verwart (zie hoofdstuk IV), zegt, dat bij sommige menschen de kreet om de moeder, de kreet om hulp dus, tot op hoogen leeftijd blijft bestaan.

Indien het *lachen* aan een instinct moet worden toegeschreven, sluiten de goedlachschen, de menschen met zin voor humor en vroolijkheid de rij der voorbeelden van op den voorgrond treden van één instinct boven de andere.

Men kan deze typologie uit den aard der zaak niet te streng doorvoeren. Een typologie is steeds min of meer star en geeft aanleiding tot allerlei grensgeschillen. Natuurlijk bezitten al deze personen naast het ééne opvallende instinct ook alle andere, waarvan sommige ook krachtig kunnen zijn, zoodat oneindig vele combinaties en variaties mogelijk zijn, in welk feit juist de onbeperkte verscheidenheid der karakters haar verklaring vindt.

## HOOFDSTUK VIII.

### Instinct-psychologische characterologie: belichting van een aantal karakter-eigenschappen.

We zullen thans nagaan hoe een aantal karaktereigenschappen instinct-psychologisch kan worden verklaard. Men vindt in de litteratuur [1]) wel schemata, waar de eigenschappen in groepen worden verdeeld, maar mist veelal motiveering van de indeeling, zoowel als verklaringen, in welk opzicht de binnen één groep vallende eigenschappen dan weer onderling verschillen.

Wanneer Klages b.v. onder de „besondere Icherweiterungstriebfedern" hebzucht, heerschzucht, eerzucht, ijdelheid, behaagzucht noemt, zou men bovendien nog gaarne aangegeven willen zien, wat dan wel de karakteristieke verschilpunten tusschen deze eigenschappen zijn.

### Zelfingenomenheid.

Een eigenschap, die gezocht moet worden binnen het zelfgevoel, dat in het vorige hoofdstuk werd besproken. Het zelfverheffings-instinct overheerscht daarin over de zelfonderwerping, wat b.v. ertoe leidt, dat een zelfingenomene niet gemakkelijk tot bewondering kan komen, immers in bewondering ligt onderwerping besloten. De zelfverheffing drukt vooral haar stempel op de

---

[1]) Klages, Grundlagen der Karakterkunde, 4. Aufl. 1926.

opvattingen over het zelf en, op welk gebied de zelfingenomene zichzelf voornamelijk hoog aanslaat, zal uit den aard der zaak afhangen van zijn sentiments voor bepaalde levensgebieden. Stelt hij kennis hoog, dan zal het oordeel over eigen kennis gunstig zijn, waardeert hij muzikale talenten of sportieve verrichtingen, dan zal hij meenen in deze uit te munten en zoo van den weeromstuit andere gebieden van weinig waarde achten; hijzelf, de voortreffelijke, munt er niet in uit, dús is het van ondergeschikt belang.

Een buitengemeen fijnzinnig artikel over deze eigenschap schreef de Bussy en wel onder den titel „Een miskende eigenschap"[1]). Miskend achtte hij de eigenschap, omdat ze weinig gewaardeerd wordt, ofschoon ze toch ontegenzeggelijk tot geluk voert en wel, naar de schrijver uiteen zet, tot een bijzonder standvastig en onverwoestbaar geluk. Het artikel deed indertijd nogal stof opwaaien, omdat men het er aanvankelijk niet over eens was, of men het betoog au sérieux moest nemen, dan wel als een ironische reductio ad absurdum van het utilisme moest zien, welke laatste zienswijze tenslotte als de juiste moest worden beschouwd.

De Bussy zoekt vooral het zwaartepunt in de geflatteerde *opvattingen* over het zelf, blijkens zijn opmerking, dat zelfingenomenheid een bijzondere vorm is van vooringenomenheid en vooringenomenheid immers is het bestaan van een opvatting, die zonder voldoende zuiver zakelijk en nuchter onderscheidingsvermogen is tot stand gekomen. Deze accentueering der opvattingen geschiedt

---

[1]) Tijdschrift voor Zedekunde 1919/20, Jaargang 1.

volkomen terecht, want het zelfverheffingsinstinct mag de oorzaak van het bewegen der opvattingen in deze richting zijn, dit instinct *behoeft* zich niet in andere opzichten sterk te uiten. Zoo behoeft de zelfingenomene niet eerzuchtig of heerschzuchtig te zijn, ofschoon men mag verwachten en de dagelijksche ervaring ook wel leert, dat deze eigenschappen dikwijls samentreffen. De kracht van het zelfverheffings-instinct maakt ook, dat de zelfingenomenheid zich weinig om het oordeel van anderen bekommert, zulks in tegenstelling met de eerzucht en de ijdelheid, waarvan zij intusschen ook nog in ander opzicht verschilt.

### Trots

is een andere vorm van zelfverheffing binnen het zelfgevoel. Het specifieke ervan is, dat de trotsche zich vooral laat voorstaan op zijn maatschappelijken rang, hetzij door geboorte, hetzij door materieele welstand verkregen. Wij gebruiken wel het adjectief trotsch ten aanzien van bepaalde objecten, maar bedoelen er dan geen diepere karaktereigenschap mede. Wanneer we b.v. zeggen, dat iemand trotsch is op zijn kinderen of op zijn tuin, noemen we den persoon zelf niet trotsch. Trots zonder meer houdt gewoonlijk in een opvatting van eigen deftigheid; zij is dus niet anders dan een bijzonder, zeer beperkt soort van zelfingenomenheid. De „eigen deftigheid" wordt natuurlijk beoordeeld in vergelijking tot de personen uit de omgeving en de eigenschap komt minstens evenveel in lagere als in hoogere kringen voor. Dit is begrijpelijk, want de waardeering van eigen rang, die, indien ze op geboorte berust, in 't geheel geen verdienste

is en, indien ze op maatschappelijken welstand berust, gewoonlijk slechts zeer ten deele het gevolg van eigen verdienste is, vereischt een beperkt intellect of geringe ontwikkeling.

## Eerzucht.

We zagen in zelfingenomenheid en trots een tweetal vormen van onderling gebrek aan evenwicht van zelfverheffing en zelfonderwerping binnen het zelfgevoel. Eerzucht daarentegen ligt niet binnen het zelfgevoel, doch beteekent niet anders dan een sterk zelfverheffingsinstinct. Dat de eigenschap niet binnen het zelfgevoel ligt, blijkt hieruit, dat de eerzuchtige zoowel zelfingenomen kan zijn als het tegendeel, alsook een „gepast gevoel van eigenwaarde" kan hebben. De eigenschap wordt tot op zekere hoogte gewaardeerd, doch, naar het schijnt, boven een bepaalde maat afgekeurd. In het algemeen laten wij de ethische zijde der karaktereigenschappen buiten beschouwing, omdat zij ver buiten ons bestek ligt en haar behandeling niet mogelijk zou zijn, zonder een uitvoerige ethische inleiding en zonder openlijk partij te kiezen in de verschillende ethische problemen.

Hier is er echter geen bezwaar tegen, op te merken, dat de vraag of de eerzucht van een bepaalden persoon een deugd of een ondeugd is, niet zooals het aanvankelijk schijnt slechts een quantitatieve kwestie is. Eerzucht streeft naar succes en de toejuichingen van de menschen. Daar is op zichzelf niet veel tegen. De vraag is maar, of het succes en de toejuichingen verdiend zijn, m.a.w. of er een adaequate praestatie aan is voorafgegaan. Is dit het geval, dan pleegt de eigenschap vooral ook

om de energie en werkkracht, die zij wekt, gewaardeerd te worden. Wordt echter slechts naar succes gestreefd, desnoods ook zonder dat daaraan een overeenkomstige praestatie is voorafgegaan, dan wordt zulk een eerzucht tot een ondeugd. Deze beide vormen van eerzucht verschillen dus wel degelijk qualitatief.

De laatste vorm van eerzucht voert ook gemakkelijk tot zelfingenomenheid. Immers ofschoon verdiensten herhaaldelijk niet of eerst zeer laat worden erkend, zal toch zeer in het algemeen gesproken de erkenning min of meer evenredig zijn aan de mate van de verdiensten en dus gemakkelijk als *maatstaf* van de verdiensten worden beschouwd. Heeft de persoon dus sterk naar erkenning boven omvang der praestaties gestreefd en heeft hij deze erkenning inderdaad bereikt, dan kan hij gemakkelijk concludeeren, belangrijke praestaties verricht te hebben en langs dezen weg tot misplaatst gunstige opvattingen over het zelf, d.i. dus tot zelfingenomenheid, komen. Intusschen kan zelfingenomenheid ook zeer goed zonder dit mechanisme tot stand komen. Vele zelfingenomenen toch zijn in het geheel niet eerzuchtig. Klages[1]), die inplaats van één zelfverheffingsinstinct een drie- of viertal driften onderscheidt, de Icherweiterungstriebfedern, de Ichbewahrungstriebfedern, de Ichwiederherstellungstriebfedern en ter andere plaatse ook nog de Ichaufbauschungstriebfedern rekent de eerzucht tot de Icherweiterungstriebfedern.

### IJdelheid.

Paul Rée[2]) kent aan ijdelheid een centrale plaats

---

[1]) t.a.p.

[2]) Paul Rée, Philosophie (1903).

in het menschelijk karakter toe; hij ziet in haar de voornaamste drijfveer der cultuur, zooals moge blijken uit uitspraken als: „verdween plotseling de ijdelheid, dan zou de schilder voor zijn ezel, de veroveraar op zijn strijdros, de auteur over zijn manuscript in slaap vallen. Pas de kus der ijdelheid zou de slapers wekken". Verder: „Bij de keuze van beroep, echtgenoot, vrienden raadplegen wij minder ons geluk, dan onze ijdelheid. Onze ijdelheid willen wij in elk geval, zelfs ten koste van ons geluk, bevredigen." Deze en dergelijke generaliseeringen zijn stellig ongerechtvaardigd. Er zijn zeer zeker menschen, die aan deze stellingen beantwoorden, maar dat zijn dan juist de ijdelen. Men kan echter gemakkelijk lieden aanwijzen, die bij de keuze van beroep, echtgenoot of vrienden geheel andere overwegingen hebben laten spreken dan juist ijdelheid.

Evenwel kan men uit instinctpsychologisch oogpunt wel nagaan, wat Ré e wellicht voor den geest gezweefd heeft of althans in welken vorm men zijn beweringen zou kunnen aanvaarden. IJdelheid is, naar wij meenen, een bijzondere gestalte, waarin het zelfverheffingsinstinct zich kan voordoen en vervangt men nu in Ré e's betoog ijdelheid door zelfverheffings-instinct of geldingstreven, dan kan men althans met een deel zijner beweringen beter vrede hebben. Dit toch is bij iedereen een belangrijke drijfveer, bij velen wellicht niet zoozeer, om dingen te doen, als wel om ze na te laten (zoo men in dit laatste geval nog van drijfveer mag spreken).

Men moet bij de eigenschappen, waarbij het zelfverheffings-instinct sterk op den voorgrond treedt, steeds onderscheid maken tusschen een sterk zelfverheffingsinstinct als zoodanig en tusschen de gevolgen, die een

sterk zelfverheffingsinstinct voor het zelfgevoel gehad heeft. Al is het instinct sterk, dan behoeft dit toch niet al te zeer zijn stempel op het zelfgevoel te hebben gedrukt. Opvoeding of andere factoren kunnen dit hebben belet.

In de zelfingenomenheid nu hebben we een eigenschap gezien, die binnen het zelfgevoel lag, in de eerzucht een, die buiten het zelfgevoel omgaat. Ten aanzien van ijdelheid is de beslissing moelijker. Deze moeilijkheid komt niet op de debetzijde der methode, die de karaktereigenschappen aan de hand der instincten beter tracht te begrijpen, doch eerder op haar creditzijde, omdat ze illustreert, dat een eigenschap geen al te star begrip is. De ijdelheid van den een toch is weer anders, dan die van den ander en dientengevolge is het moeilijk, de vraag te beantwoorden of de ijdelheid al of niet buiten het zelfgevoel valt, c.q. ten deele. De vraag dus: is de ijdele steeds zelfingenomen? Ongetwijfeld heeft men de neiging de vraag bevestigend te beantwoorden. IJdelheid streeft naar lof, evenals eerzucht, maar het verschil schuilt hierin, dat de ijdelheid streeft naar erkenning vooral van banale en uiterlijke eigenschappen en zulks dan steeds los van de vraag of de erkenning verdiend is of niet. Zij nadert dus het dichtst tot de tweede vorm van eerzucht, die wij bespraken. In verband met de waarde, die de ijdele juist aan zijn eigen banale eigenschappen toekent, vindt men bij ijdelheid ook minder een streven naar werkelijke macht dan bij eerzucht.

Er zijn intusschen ijdele menschen, die zeer gevoelig voor kritiek zijn, m.a.w. zeer kwetsbaar in hun zelfgevoel en deze zijn dus zeer zeker niet zelfingenomen in den eigenlijken zin des woords, want de echte zelfingenomenheid trekt zich van het oordeel van anderen niets aan.

IJdelheid, die graag wordt gevleid, draagt daardoor een submissief karakter en bij deze ijdelen overweegt dus juist de zelfonderwerping in het zelfgevoel.

Tusschen eerzucht en ijdelheid eenerzijds en zelfingenomenheid en trots anderzijds zal uit den aard der zaak een positieve correlatie bestaan, omdat, wanneer er eenmaal een sterk zelfverheffings-instinct is, de kans groot is, dat dit zijn invloed op het zelfgevoel gehad heeft.

De zelfingenomene vindt *zichzelf* een bijzonder iemand, de trotsche vindt *zichzelf* buitengewoon deftig. De eerzuchtige en de ijdele zijn vooral uit op de waardeering van *anderen*.

## Bangheid en lafheid.

We behoeven niet te aarzelen, om de eigenschap bangheid, vreesachtigheid, in het vlucht-instinct te zoeken. Verschillen in kracht, duurzaamheid, aanspreekbaarheid en standvastigheid van het instinct schijnen hier geen belangrijke rol te spelen en niet, zooals we in het typologisch gedeelte bij goedhartigheid zagen, aanleiding te worden tot modificaties in de eigenschap. We hebben dan ook geen woorden voor dergelijke modificaties. Een nevenomstandigheid maakt uit of we van bangheid of lafheid moeten spreken. Bangheid is de werking van het vrees-instinct zonder meer, van lafheid spreken we wanneer een hoogere plicht ons roept, onze bangheid te overwinnen en we aan dien roep geen gehoor geven; het is dus een door vrees te kort schieten in hoogere plichten. Wie uit vrees, om zich onder de menschen te vertoonen, niet naar een concert durft, is bang, maar niet laf; wie uit vrees nalaat te trachten een drenkeling

te redden is natuurlijk ook bang, maar bovendien laf. Vandaar dan ook, dat men ten aanzien van een vreesachtig gedrag in den oorlog eerder van laf, dan van bang spreken zal. Hier is dus geen quantitatief, doch een qualitatief verschil, dat door de instinctpsychologische beschouwing aan het licht komt. Ook verklaart dit, dat iemand die bang is, niet per se laf behoeft te zijn. Immers de impulsen uitgaande van zijn plichtsgevoel kunnen zoo krachtig zijn, dat bij werkelijk gevaar hoogere motieven de natuurlijke vrees overwinnen en hij in dergelijke omstandigheden zich dapper pleegt te gedragen.

Ewald[1]) schrijft lafheid tot aan een „Vorherrschen der Selbstschutzinstinkte." Het laatste is een nog wat vaag begrip, want ook het vechten zou in bepaalde gevallen onder den Selbstschutz moeten vallen. De laffe echter vermijdt juist het vechten, wat wel de wenschelijkheid doet uitkomen, vechten en vluchten als afzonderlijke instincten te beschouwen en hen niet onder één Selbstschutzinstinct samen te vatten.

De bangheid vertoont zich onder een anderen vorm al naar mate het vrees-instinct op bijzondere objecten gericht wordt. Zoo laat

Verlegenheid

zich zien als een bijzondere vorm van bangheid, waarbij het vrees-instinct gericht is op de medemenschen. Zulk een duurzaam gericht zijn op een bepaald object is een „sentiment" en verlegenheid moeten we dan ook een „sentiment"-eigenschap noemen. We kennen een

---

[1]) Temperament und Charakter, 1924.

verlegenheid, waarbij het sentiment zich op alle vreemde menschen richt en een vorm, die alleen groote gezelschappen vreest. Het spreekt vanzelf, dat, naarmate een instinct krachtiger is, zich te gereeder sentiments binnen dat instinct zullen vormen en zoo moet verlegenheid ook een positieve correlatie vertoonen met bangheid, wat met de dagelijksche ervaring in overeenstemming is. Intusschen is het duidelijk, dat, al is een instinct sterk, zich toch niet voor alles en nog wat, waarop dit instinct zich kan richten, sentiments vormen en zoo *kan* het voorkomen, dat iemand in 't geheel niet verlegen is, maar niettemin, als het erop aan komt, zeer bang. Dit is dan de groep van menschen, die men in de dagelijksche spreektaal aanduidt met omschrijvingen als: „een heeleboel praatjes, maar als het erop aankomt niets waard." Dat zich het sentiment, ondanks het sterke vrees-instinct, niet gevormd heeft, moet wel aan de levensomstandigheden worden toegeschreven. Ook is het mogelijk — en deze gang van zaken doet zich wellicht veelvuldiger voor — dat het sentiment zich wel gevormd heeft, doch later weer door een gunstige constellatie van levensomstandigheden is overwonnen. Omgekeerd kunnen er omstandigheden zijn, die maken, dat iemand verlegen is, die overigens niet bang is. Wanneer iemand meent, dat hij, b.v. door gebrekkige opvoeding, niet beantwoordt aan zekere sociale eischen, kan zich bij hem het verlegenheids-sentiment hebben gevormd ondanks een zwak vrees-instinct.

Wie zich bij het bovenstaande aansluit zal zich niet kunnen vereenigen met de uitspraak van Paul Rée[1]),

---

[1]) t.a.p.

die zooals we reeds zagen, aan ijdelheid zulk een centralen plaats toekent: „Verlegenheid is ijdelheid. De vrees, te mishagen, brengt geest en lichaam van streek. Wie zeker weet, dat hij behaagt, wordt evenmin verlegen als hij, die zeker weet, dat hij mishaagt." Vooral dit laatste gaat ons te ver.

Vrees en de emotie van de zelfonderwerping kunnen min of meer op elkaar gelijken, zijn min of meer verwant en zoo zal ook in bangheid en verlegenheid dikwijls een submissief element verscholen liggen. Van

Schichtigheid

spreekt men, wanneer de verlegenheid zich in sterke mate in het uiterlijk waarneembare gedrag uit.

Besluiteloosheid

herbergt ook wel een element van bangheid in zich, de vrees n.l. een verkeerde keus te doen, een verkeerde handeling te verrichten. De vrees schijnt ons hier echter meer in het zelfgevoel te zijn verwerkt, want besluiteloosheid is een gevolg van gebrek aan zelfvertrouwen en het laatste is uit den aard der zaak een vorm van zelfgevoel.

Heijmans schrijft de besluiteloosheid toe aan geringe activiteit, sterke emotionaliteit en secundaire functie. Dit schijnt wel plausibel, maar het bezwaar tegen deze kunstmatig opgestelde trits van qualiteiten, dat we in hoofdstuk IV opperden, blijft toch ook hier van kracht.

is, wanneer ze door vrees wordt ingegeven, geen echte bescheidenheid. Deze naam zouden we willen reserveeren voor een submissieve houding, al of niet gepaard gaande met een submissief getint zelfgevoel.

Thans overgaande naar de tegenovergestelden van enkele der laatstgenoemde eigenschappen krijgen we als tegenhanger van de lafheid de

## Dapperheid of Moed.

McDougall[1]) geeft niet minder dan negen vormen van moed of schijnbaren moed:

1. gering vlucht-instinct (= geringe vrees), gepaard met geringe verbeeldingskracht en groote physieke kracht.
2. bang, maar door een sterk karakter wordt de vrees overwonnen door plichtsgevoel.
3. bang, maar door groot patriotisme of verlangen, om de naasten te beschermen, wordt de vrees overwonnen.
4. verlangen naar roem en den lof van de medestrijders.
5. bang om uitgelachen of geminacht te worden.
6. roekeloos in het geloof, dat niets den persoon kan deeren, dat hij van hoogerhand beschermd wordt.
7. vertrouwend op een geloof in eeuwig leven, indien in eerlijken strijd gevallen.
8. woede, zoo hevig, dat het vecht-instinct het vreesinstinct overwint.

---

[1]) Character and the Conduct of Life, 1927.

9. gedreven door dreigementen.

Ten deele zijn dit dus geen vormen van echten moed (wat McDougall ook niet zoo streng bedoelt), doch slechts voorbeelden van omstandigheden, waaronder zich een moedig of *schijnbaar* moedig *gedrag* kan voordoen. De gecursiveerde woorden wijzen elk voor zich naar een belangrijke characterologische kwestie, die wij dus hier gelegenheid vinden te bespreken.

Allereerst dan die van de schijnbare karaktereigenschappen. Het behoeft wel geen betoog, dat de schijnbare karaktereigenschap niet de karaktereigenschap is en dat we, wanneer we iemand een eigenschap toekennen, daarmee nimmer den schijn, doch steeds de werkelijkheid bedoelen. Intusschen kan voor een persoonsbeschrijving ongetwijfeld de vermelding van belang zijn, dat iemand een bepaalde eigenschap *schijnt* te bezitten, al was het alleen maar vanwege de negatieve gevolgtrekking, dat hij haar dus inderdaad niet bezit. Wanneer we b.v. zeggen, dat iemand schijnbaar ongevoelig is, dan ligt daarin allereerst de mededeeling besloten, dat hij inderdaad niet ongevoelig is, doch bovendien een waarschuwing, ons niet te laten misleiden door een indruk van ongevoeligheid, dien de persoon bij oppervlakkige kennismaking maakt. Onder de schijnbare eigenschappen vallen ook de geveinsde eigenschappen, waaraan Paulhan[1]) een zijner werken wijdt. Bij de geveinsde eigenschappen is het uit den aard der zaak van het hoogste belang te weten, wat de persoon met dit veinzen voor heeft. Veelal zal het vein-

---

[1]) Fr. Paulhan, De Leugen in het Karakter, Nederl. Vert. 1919.

zen berusten op een sentiment, een z.g. „moral sentiment" voor de eigenschap in kwestie.

Wie n.l. een bepaalde eigenschap een deugd acht, zal er gemakkelijk toe komen haar te veinzen. Het woord veinzen heeft geen aangenamen klank, maar wanneer men de zaak van dezen kant beziet, is het lang zoo kwaad niet als het schijnt. Wie b.v. laf is, doch dapperheid een deugd acht, zal zijn best doen, zich, ondanks zijn lafheid, dapper te gedragen, dat is dus dapperheid te veinzen. Dit schijnt ook de eenige weg, om de eigenschap bij zichzelve aan te kweeken. Wie een eigenschap wil bezitten, zal moeten beginnen te trachten, ondanks afwezigheid der eigenschap, zich niettemin in haar lijn te *gedragen*, d.i. dus de eigenschap te veinzen. Met een variatie op het bekende „ut desint" enz. zou men dus kunnen zeggen, dat, al ontbreekt de eigenschap, niettemin het veinzen, d.w.z. het streven ernaar, te prijzen is.

Voor deze waardeering is natuurlijk slechts dan plaats, wanneer inderdaad het bovenbedoelde mechanisme in het spel is en niet b.v., wanneer de eigenschap slechts geveinsd wordt, uitsluitend om bij anderen in den smaak te vallen, zonder dat er van een oprechte waardeering van de eigenschap door den persoon zelve sprake is. In het laatste geval kan men van huichelen spreken.

Het tweede punt handelt over het verschil tusschen het bezit van een bepaalde eigenschap en het aan den dag leggen van een gedrag overeenkomstig die eigenschap, om een concreet voorbeeld te geven, het verschil tusschen moed als karaktereigenschap eenerzijds en moed als gedraging anderzijds; men kan ook zeggen het verschil in beteekenis van het woord moedig, al naar mate er een persoon of een gedrag mee benoemd wordt.

Wie laf is kan, zooals we al gezien hebben, nog wel eens een (niet schijnbaar maar werkelijk) moedige daad verrichten; wie dom is, kan wel eens een slimme opmerking maken. Toch blijft de laffe dan laf, de domme dom: zelfs op het oogenblik van het verrichten van de dappere daad bezit de persoon nog de karaktereigenschap lafheid; toen de domme de slimme opmerking maakte, was zijn domheid als individueele eigenschap niet plotseling weg. Wanneer men er een oogenblik goed bij stilstaat, is er zulk een groot verschil in beteekenis in het woord laf, al naar mate we van een laffen persoon of een laffe daad spreken, dat het zich laat denken, dat eenige vreemde taal en verschillende woorden voor heeft of wel de woorden door uitgangswijziging of dgl. in zulk een geval onderscheidt. Dit *schijnt* wellicht haarkloverij. Als men het echter niet onder het oog ziet, loopt men telkens gevaar een vorm van gedrag voor een karaktereigenschap sui generis te houden.

Komen we nu weer op M c D o u g a l l s gevallen terug dan zien we dat deze allen den, wat men zou kunnen noemen, physieken moed betreffen, niet den moed, die b.v. vereischt wordt, om in bepaalde omstandigheden voor zijn meening uit te komen. Moed (en hieronder valt dan wel ook „moreele" moed) schijnt ons in allen deele de tegenhanger van lafheid te zijn; dat houdt dus in, dat het is een door hoogere plichten overwinnen van het vrees-instinct. Dit laatste toch moet eraan te pas komen (zie beneden), willen we van moed spreken: het voldoen aan hoogere plichten, zonder dat tegen vrees behoeft te worden gestreden, noemen we eenvoudig plichtsbetrachting, zonder meer. Wordt bij iemand het vrees-instinct

niet aangesproken, ofschoon er gevaar bestaat, ontbreekt m.a.w. reeds de cognitieve component van het instinct, dan spreekt men niet van moed, doch van

Onbevangenheid,

een eigenschap, die men juist in verband met de afwezigheid reeds van de cognitieve component vooral bij kinderen zal aantreffen. Wordt eindelijk vrees overwonnen niet door hoogere motieven, doch slechts om de aandacht op zichzelf te vestigen, dan noemt men zoo iemand niet moedig, doch een

Waaghals[1]).

Over huichelen spraken we al in verband met het veinzen van eigenschappen.

---

[1]) Het heeft geen zin, ernaar te streven, de karaktereigenschappen steeds in substantief-vorm aan te geven. Soms zullen we een adjectief gebruiken en in dit geval bezigen we het substantief, dat gebruikt wordt, om den persoon aan te duiden, die de karaktereigenschap bezit. Het gedrag van den waaghals heet „waaghalzerij", adjectief waaghalzerig, en de karaktereigenschap zou „waaghalzerigheid" genoemd kunnen worden. En zoo staan we dus plotseling voor een verrassing. Wat we zooeven door een theoretische constructie als mogelijkheid in een onbekende taal veronderstelden, n.l. een verschillend woord, om gedrag en overeenkomstige karaktereigenschap aan te duiden, vinden we op 't onverwachtst in eigen huis. Immers deze twee woorden zijn allerminst synoniemen. Zeggen we, dat iemand door zijn waaghalzerij gevallen is, dan doelen we slechts op die ééne bedreven daad; zeggen we daarentegen, dat hij gevallen is ten gevolge van zijn waaghalzerigheid, dan ligt daarin een beoordeeling van den geheelen persoon besloten, wiens waaghalzerigheid we hetzij uit anderen hoofde reeds kenden, hetzij uit deze eene daad min of meer lichtvaardiglijk besluiten.

### Huichelachtig

is dat karakter, dat eigenschappen, die door anderen op prijs gesteld plegen te worden, veinst, om daarmede gewin te verkrijgen, gewoonlijk in den vorm van de waardeering van andere menschen. De huichelaar begeert dus de eigenschap niet om haarszelfs wille, heeft m.a.w. geen sentiment voor de eigenschap. Als het tegenovergestelde van huichelachtigheid kan

### Eerlijkheid

beschouwd worden, doch behalve als het tegendeel van huichelachtigheid heeft dit woord zooveel beteekenissen, dat het tot veel characterologische moeilijkheden gevoerd heeft. Klages gaat zoo ver, dat hij haar in 't geheel niet als karaktereigenschap zien wil. De moeilijkheid komt hier weer voort uit een analoge kwestie als we boven bespraken. Het woord eerlijkheid wordt n.l. zoowel gebruikt om een gedragsvorm, als om een karaktereigenschap aan te duiden. De eerste beteekenis heeft ethische en philosophische kanten, die wij hier echter beiden willen vermijden. De eerlijkheid als karaktereigenschap moet wel berusten op een sentiment voor de gedragsvorm eerlijkheid, een moral sentiment dus. Ofschoon eerlijkheid een woord is, dat den geheelen persoon wil kenmerken, leert toch de ervaring, dat men in het eene opzicht eerlijk kan zijn, doch in het andere niet. Iemand kan stipt eerlijk zijn in geldzaken, doch in andere opzichten, b.v. in dat der huwelijkstrouw, bedrog plegen. Zoo iemand kan men dus bezwaarlijk zonder meer eerlijk noemen. Bij anderen is de eerlijkheid nog beperkter, zij zijn slechts eerlijk in geldzaken tegenover

personen, doch niet tegenover den staat of andere groote lichamen. En eindelijk zijn er lieden, die armen niet, doch rijken wel financieel zullen willen benadeelen. Hier wordt het al dubieus, of men nog wel van „eerlijkheid" tegenover deze armen kan spreken. Welk mechanisme hier in 't spel is, is niet duister. Van eerlijkheid in den zin van het bezit van een behoorlijk sentiment voor eerlijkheid is hier geen sprake, doch het beschermingsinstinct, gepaard met het zich kunnen verplaatsen in eens anders toestand (men denke aan het invoelinstinct), vormt een beletsel, om den arme te benadeelen. Wanneer we dit laatste geval, dat dus geen echte eerlijkheid is, buiten beschouwing laten, vraagt toch nog de partieele eerlijkheid om een verklaring; de vraag is dus, hoe het mogelijk is, dat men op het eene gebied eerlijk, doch op het andere oneerlijk kan zijn. Dat het sentiment op zichzelve partieel zou zijn, is niet goed denkbaar, omdat de gedragsvorm eerlijkheid, zijnde dus het behandelen van alle medemenschen overeenkomstig waarheid, recht en billijkheid, in ethischen zin niet partieel denkbaar is, in zooverre zij slechts bepaalde menschen of bepaalde omstandigheden zou betreffen. Er zijn echter twee andere factoren, die een verklaring kunnen geven. Ten eerste een cognitieve factor: zal er van eerlijkheid sprake zijn, dan moet eerst de situatie als zijnde een situatie, waarbij het behandelen der medemenschen overeenkomstig waarheid, recht en billijkheid ter sprake komt, herkend zijn. Deze herkenning kan uitgebleven zijn in geval van een handeling b.v. tegenover den staat en wel hetzij door geringe ontwikkeling, hetzij onder invloed van den tweeden factor. Deze tweede factor bestaat in den onderlingen strijd van twee instinc-

tieve strevingen. Het is niet denkbaar, dat de financieel eerlijke niet ook wel gaarne in het huwelijksleven eerlijk zou willen zijn; het sexueele instinct is echter sterker dan het eerlijkheids-sentiment. Gelijk het ook denkbaar is, dat hij, wanneer de bezits- of machtsimpuls slechts sterk genoeg wordt aangesproken door het uitzicht op zeer groot financieel voordeel en de andere omstandigheden gunstig zijn (kans op ontdekking uitgesloten e.d.), ook financieel oneerlijk zal worden.

Als tegendeelen van eerlijkheid kennen we twee in wezen verschillende eigenschappen te weten

Oneerlijkheid

ter wille van voordeel en een pathologische oneerlijkheid, waarbij het niet om voordeel te doen is. De eerste is niet anders dan een zwak eerlijkheidssentiment. Totale afwezigheid toch van het sentiment komt bij normale menschen niet voor. We komen daar straks op terug. Het „sentiment" dan is bij deze oneerlijken zoo zwak, dat het in den strijd met eenig instinct spoedig het onderspit delft. Het zooeven gebruikte woord voordeel moet niet steeds in stoffelijken zin gedacht worden. Is de persoon b.v. bang, om in een bepaalde situatie de waarheid te spreken, dan zal zijn vrees-instinct gemakkelijk het eerlijkheids-sentiment overwinnen. Het uit den weg gaan voor deze vrees is dan voor hem ook een „voordeel".

Aan de

Pathologische oneerlijkheid

willen we, ofschoon we ons overigens tot het normale karakter beperken, niet geheel en al voorbijgaan, omdat er belang-

wekkende instinct-psychologische aanknoopingspunten zijn. Allers[1]) vond hier steeds ernstige opvoedingsfouten.

Maar ook afgezien van opvoedingsfouten, is men het over het gemakkelijk ontstaan van leugenachtigheid *bij kinderen* algemeen eens: de verwarring van herinnerde voorstelling met herinnerde waarneming is overbekend. Men denke ook aan de vooral bij kinderen voorkomende eidetiek, waarbij herinneringsbeelden met de duidelijkheid van waarnemingsbeelden worden gezien. Ook de geringe ervaring van het kind speelt een rol, omdat deze maakt, dat het kind veelal niet weet, dat iets eenvoudig niet waar *kan* zijn, physiek of anderzins onmogelijk c.q. hoogst onwaarschijnlijk is. Bestaat nu eenmaal de leugenachtigheid bij het kind, dan kan men zich het voortbestaan ervan instinct-psychologisch zoo voorstellen, dat het sentiment voor eerlijkheid zich nu niet gemakkelijk kan vormen, omdat dit dan immers tegen het zelfverheffing-instinct zou indruischen, door het zelfgevoel niet zou worden getolereerd. Waardeering van eerlijkheid zou gelijk staan met een bekentenis van eigen nietswaardigheid. Zoo kan men zich denken, dat langzamerhand die totale onverschilligheid inzake waar of onwaar, eerlijk of oneerlijk ontstaat, die ons in den psychopaath zoo wonderlijk aandoet en die maakt, dat we zoo weinig vat op hem hebben. De zwakste prikkel, b.v. de lust tot bluffen, is al voldoende, om een leugenachtig verhaal te doen opdisschen, ja, indien het sentiment inderdaad in 't geheel niet bestaat, is er eigenlijk geen bepaalde prikkel, om onwaarheid te spreken, noodig; het is als het ware lukraak of er waarheid of onwaarheid gesproken wordt. In verband met het bovengenoemd herhaaldelijk voorkomen bij normale kinderen van een soortgelijke leugenachtigheid sprak D. Wiersma over de leugenachtigheid der psychopathen als een „partieel infantilisme van het karakter" [2]).

Het spreekt vanzelf, dat met dit eene mechanisme de psychopaath niet geteekend is. Dwangprocessen enz. kunnen bovendien nog een rol spelen.

Wanneer men eerlijkheid en oneerlijkheid geen karaktereigenschappen zou willen noemen, omdat ze zoo sa-

---

[1]) R. Allers, Das Werden der Sittlichen Person, 1929.
[2]) 10de Intern. Congr. v. Psychologie, 1932.

mengesteld zijn en zich in velerlei vormen kunnen voordoen (een standpunt van Klages) en wanneer men als echte karaktereigenschappen slechts dezulke wil beschouwen, die zich niet in verschillende vormen kunnen voordoen en die niet op verschillende psychische eigenaardigheden kunnen worden teruggebracht, dan is

Geslotenheid

zeker niet zulk een „echte" karaktereigenschap. Zij kan uit angst en innerlijke onzekerheid voortkomen, zegt Allers[1]). Dat zijn dan al dadelijk twee verschillende dingen. Wat de angst betreft, deze kàn tot geslotenheid voeren, maar noodzakelijk is het niet. De angst kan den persoon zoozeer in beslag nemen, dat voor uitingen, althans uitingen in woorden, geen plaats meer is. Is echter het hulproep-instinct sterk, dan zal de angst juist wel tot uiten van de subjectieve gevoelens voeren en de persoon anderen deelgenoot van zijn angstige gevoelens willen maken.

„Innerlijke onzekerheid" is gebrek aan zelfvertrouwen, een eigenschap dus van het zelfgevoel. Hier heeft men een analoog geval en hangt het evenzeer van het hulproep-instinct af, of geslotenheid het gevolg zal zijn of niet.

Men mag natuurlijk met den naam geslotenheid niet eenvoudig het tegendeel van spraakzaamheid aanduiden. Gesloten noemt men slechts dengene, die over wat hijzelf doorleeft, weinig spreekt. Dat sluit nog geen spraakzaamheid uit. Heeft b.v. de geslotene een sterk beschermings- en invoel-instinct, dan zal hij in sterke mate de behoefte

---

[1]) t.a.p.

hebben, naar anderer gevoelens te vragen en daarover te spreken. Heeft men met zoo iemand bovendien punten van belangstelling op neutraal terrein gemeen, dan kan men soms na jaren omgang pas tot de conclusie komen, dat men hem eigenlijk nog in 't geheel niet kent, dat hij, ondanks spraakzaamheid, gesloten is. Omgekeerd kan natuurlijk ook de zwijgzame openhartig zijn.

Vragen we ons nu af, of ook de niet-vreesachtige en de van zichzelf zekere gesloten kan zijn, dan moeten we van een andere redeneering gebruik maken. Immers het hulproep-instinct speelt geen belangrijke rol meer, omdat het bij die personen slechts zelden zal worden aangesproken. Is de zelfverzekerdheid van dien aard, dat meer van een zelfingenomenheid gesproken kan worden, dan zal de persoon waarschijnlijk gesloten zijn, omdat, naar we gezien hebben, de zelfingenomene geen waarde hecht aan het oordeel van anderen over zijn gevoelens en dus ook geen reden heeft, om zijn gevoelens te uiten. Manifesteert de zelfverheffing zich daarentegen in den vorm van ijdelheid (zie boven), dan zal de persoon openhartig zijn, omdat hij zijn eigen innerlijk niet alleen zelf belangrijk vindt en maar het ook gaarne door anderen als belangrijk erkend en bewonderd zal zien. Deze openhartigheid zal echter beperkt zijn, omdat bij voorkeur, zoo niet uitsluitend, de gunstige zijde van de eigen persoonlijkheid zal worden belicht.

Men zou a priori wellicht verwachten, dat het sociaal instinct bij de vraag gesloten of openhartig een belangrijke factor is. Beperkt men echter het sociaal instinct tot de neiging, om met andere individuen samen te zijn zonder meer (zooals McDougall wil) en hoedt men zich voor het gevaar, om allerlei gedragingen tegenover

andere personen aan het sociaal instinct toe te schrijven, dan schijnt dit instinct bij geslotenheid geen rol te spelen.

Bij

Aanpassingsvermogen

spelen een aantal instincten en instinct-qualiteiten een rol: de „primitive passive sympathy" moet behoorlijk ontwikkeld zijn, want, om zich bij anderen te kunnen aanpassen, moet men kunnen invoelen; vooral op de kracht en gemakkelijke aanspreekbaarheid van dit instinct komt het aan (wat duurzaamheid en standvastigheid van instincten betreft zie beneden).

Hte vecht-instinct zou de aanpassing telkens verstoren, aanpassing toch is niet anders, dan zich conflictloos in een milieu invoegen en deze impuls mag dus niet te sterk zijn.

Zelfonderwerping zal vanzelfsprekend de aanpassing bevorderen, zelfverheffing daarentegen belemmeren, want de laatste eischt aanpassing van de andere partij. Het sociaal instinct zal in zooverre van belang zijn, als dit den wensch tot aansluiting bij anderen en dus ook tot aanpassing in het leven roept.

Dit alles betreft het aanpassingsvermogen aan menschen, men spreekt echter ook van aanpassen aan omstandigheden, levensgewoonten enz. Hiertoe vooral is extroversie — die intusschen natuurlijk ook bij aanpassing aan menschen gewenscht is — van belang. Wat deze extroversie zelve nu betreft is het a priori niet uitgesloten, dat men haar op instinct-eigenaardigheden zou kunnen terugvoeren, maar al zou dit niet gelukken, dan is dat nog geen bezwaar. Immers het is, zooals we boven al hebben opgemerkt, verre van de instinct-psychologie,

om te meenen, dat de psyche niet anders zou zijn, dan de instincten en hun qualiteiten. De geëxtroverteerde dan zal door zijn grootere belangstelling in de buitenwereld en zijn grootere opmerkingsgave van alles, wat binnen zijn waarnemingskring komt, zich ook gemakkelijker dan de geïntroverteerde aan deze buitenwereld aanpassen.

Al zal de geïntroverteerde zich slecht aanpassen, hij zal daar niet onder gebukt gaan, omdat hij zich van de omstandigheden en de wereld om zich heen weinig aantrekt.

Duurzaamheid en standvastigheid van een aantal instincten en dus ook van de eronder gerangschikte sentiments zal aanpassing bemoeilijken, want een eisch van aanpassing is vaak, dat men zijn sentiments wijzige. Dit betreft dan uit den aard der zaak niet de leidende sentiments, want, indien deze gemakkelijk kunnen worden gewijzigd, spreekt men niet meer van aanpassing, maar van karakterloosheid.

### Evenwichtig

noemt Heijmans[1]) degenen „voor wie bij elke handeling alle ter zake diendende motieven voor en tegen in 't zicht komen." Deze omschrijving mag men vooral niet te veel in beperkt verstandelijken zin opvatten, alsof er steeds van welbewust verstandelijk overwegen sprake was. De bedoeling van de omschrijving is zonder twijfel, dat ook de emotioneele reactie-wijze, geheel buiten welbewust „overwegen" om, erin begrepen is. Om iemand evenwichtig te kunnen noemen, vergen we toch ook, dat

[1]) Inleiding tot de Speciale Psychologie, 1929.

zijn emotioneele uitslagen in 't algemeen niet te sterk zijn. Dat wil in onze terminologie dus zeggen, dat de aanspreekbaarheid van de instincten niet te sterk mag zijn. De andere qualiteiten daarentegen: kracht, duurzaamheid en standvastigheid bevorderen juist het evenwicht.

Onevenwichtigheid dekt zich ten deele, doch niet geheel, met datgene, wat we in het dagelijksch leven nervositeit plegen te noemen. Het is wel algemeen erkend, dat de „nerveuse" [1]) evenwichtig kan worden door het verkrijgen van een vaste wereldbeschouwing, ook zelfbeschouwing, van vaste doelvoorstellingen, die te sterke emotioneele uitslagen beletten.

Deze evenwichtige blijft dan echter „nerveus", maar nu in den gunstigen zin, die fijngevoeligheid inhoudt. Om vaste doelvoorstellingen (sentiments dus) te verkrijgen zijn bovengenoemde kracht, duurzaamheid en standvastigheid der instincten van nut.

### Goedhartig, goedmoedig, goedig en zachtaardig (zacht).

Hier staan wij voor een groep eigenschappen, die onderling wel min of meer aan elkaar verwant zijn, maar toch weer elk hun eigen stempel dragen, zoodat niemand hen voor identiek zal houden, met uitzondering wellicht in de oogen van enkelen van goedigheid en goedmoedigheid. Deze twee staan zonder twijfel het dichtst bij elkaar, wat in de instinctpsychologische ontleding dus tot uitdrukking zal moeten komen.

---

[1]) Dit woord hier natuurlijk op te vatten in den dagelijks gebruikelijken zin, niet in de bijzondere beteekenis, die Heijmans eraan geeft.

Wanneer men de eigenschappen allereerst grofweg tracht af te palen, kan men voorloopig zeggen, dat goedhartigheid doelt op positieve qualiteiten (we laten dus nog in het midden welke van de vier) van het beschermingsinstinct, goedigheid en goedmoedigheid op negatieve hoedanigheden van het vechtinstinct, terwijl zachtheid deze beide bijzonderheden schijnt te vereenigen. In zachtheid vinden we een behoorlijke ontwikkeling van beschermings-instinct (het veelvuldig als naam voor dit instinct gebruikte „tender impulse" duidt het al aan) en van invoelvermogen en een zwak en niet gemakkelijk aanspreekbaar vecht-instinct. Alleen een enkele maal, wanneer tender impulse en invoeling sterk worden geprikkeld en de instinct*handeling* onmogelijk is, dat is dus b.v. in gloeiende verontwaardiging over aan een ander aangedaan leed, kan de zachte — het best kunnen we ons dit gedrag bij een vrouw voorstellen, bij wie immers de invoeling zoo sterk ontwikkeld is — in woede uitbarsten. Bij goedhartigheid zijn wel eveneens de hoedanigheden van het beschermingsinstinct in positieven zin ontwikkeld, maar het vecht-instinct kan hier in tegenstelling met dat van den zachtaardige, zeer wel krachtig zijn. Dit schijnt juist een veelvuldig voorkomende combinatie te zijn. Veelvuldig toch zien we drift bij goedhartigen. Het vechtinstinct is dan gewoonlijk sterk en vooral gemakkelijk aanspreekbaar, maar niet duurzaam en standvastig; deze lieden zijn „gauw boos, maar ook gauw weer goed"[1]). In deze zelfde richting moet men wellicht

[1]) Tot dit laatste type heeft o.a. Horatius behoord, want hij verklaart van zichzelf:
(me) irasci celerem, tamen ut placabilis essem. (Epist. Lib. I, XX)
De combinatie Körperbau und Charakter is ook al niets nieuws, want hij voegt erbij, dat hij klein van stuk is.

ook een verklaring zoeken voor het feit, dat de goedhartige en de zachtaardige de objecten van hun beschermingsimpuls op zoo geheel verschillende wijze koesteren. De goedhartige, die meer op vechten is ingesteld, is daarin ruwer: hij kan iemand op den schouder kloppen, zoo, dat hij bijna ineenzakt, zijn hand schudden, dat zij kraakt en hem toespreken in een terminologie, waarvan verscheiden woorden gemakkelijk een plaats zouden kunnen vinden in een heftigen woordenstrijd. Geheel anders is de koestering van den zachtaardige. (Voor goedhartigheid zie ook de bespreking onder den „aard" in hoofdstuk VII).

Goedmoedigheid en goedigheid schijnen, evenals zachtaardigheid, op zwakte van het vechtinstinct te wijzen. Er ontbreekt echter de bij zachtaardigheid behoorende kracht van de tender impulse en van de invoeling; ja zelfs doet, vooral goedmoedigheid, ons denken aan impulsieve zwakte over de geheele linie en ook aan intellectueele traagheid. Bij goedigheid is dit niet zoo duidelijk uitgesproken en kan men zich een wat grootere impulsieve kracht voorstellen, vooral ook wat het beschermingsinstinct betreft. De zwakte van het invoelvermogen, alsook de eventueele intellectueele traagheid, zijn oorzaak, dat de goedmoedige en de goedige, wanneer hij iemand een plezier wil doen, vaak door tactloosheid ondanks de beste bedoelingen zijn doel mist.

### Humeurigheid.

De humeurige raakt door een kleinigheid „uit zijn doen", welk uit-zijn-doen-zijn zich uit in mopperen. Mopperen is een diminutief van schelden, en schelden is

vechten met woorden. De humeurige „vecht" dus slechts op zeer beperkte schaal en de vraag rijst, waarom hij dat niet heftiger doet. Op die vraag zijn twee antwoorden. Ten eerste is de qualiteit van het vechtinstinct, die bij humeurigheid opvalt, vooral de gemakkelijke aanspreekbaarheid, niet de kracht; de aanspreekbaarheid is zoo gevoelig, dat de aanleidingen dermate futiel zijn, dat voor behoorlijk vechten geen plaats is. Ten tweede vecht hij niet intenser, omdat hij niet durft, waarbij men in dit niet durven evenzeer submissie als vrees moet zien. Gewoonlijk immers ziet men een gering zelfvertrouwen.

Humeurigheid werkt op den toeschouwer, mits deze er verder buiten staat, ongemeen humoristisch, wat volgens een bepaalde theorie over de humoristische gevoelens verklaard zou kunnen worden. Men heeft n.l. wel gemeend, dat de humoristische gevoelens dan zouden worden opgewekt, wanneer een object met weinig en een met veel „psychische energie" onderling in relatie treden, wat hier in zooverre geschiedt, als de vecht-impuls, zoo rijk aan psychische beteekenis, door een zoo inadaequate aanleiding wordt opgewekt.

Vechten eenerzijds en vluchten en zich onderwerpen anderzijds zijn als het ware tegengestelde impulsen en wanneer deze gelijktijdig in werking zijn, kan er niet anders dan een zeer halfslachtig en wellicht ook daardoor lachwekkend gedrag voor den dag komen.

Shand[1]) wijst erop, dat karaktereigenschappen de neiging hebben te blijven bestaan, eventueel zelfs sterker te worden, wanneer ze den persoon van voordeel

---

[1]) The Foundations of Character, 2nd. Ed., 1920.

zijn, om bepaalde doeleinden te bereiken. Dit verschijnsel, een van de characterologische „wetten", die S h a n d opstelt, zien we hier duidelijk. De humeurigheid ontstaat, blijft bestaan, wordt versterkt in een omgeving, waar de humeurige met zijn eigenschap iets bereiken kan, waar hij zich door middel van zijn eigenschap kan doen gelden en zijn zin doordrijven, althans kan bereiken, dat er notitie van hem genomen wordt. Zoo kunnen we dus in het gedrag van den humeurige ook een kreet om hulp zien, een uiting derhalve van het „instinct of appeal". In een omgeving, waarin de humeurige met zijn eigenschap niets kan bereiken, misschien zelfs zou worden uitgelachen of geschuwd, weet hij zijn humeurigheid dan ook te verbergen.

Richten we ten slotte nog eens onze aandacht op de qualiteiten van het vecht-instinct bij humeurigheid, dan zien we, dat niet kracht en standvastigheid, doch gemakkelijke aanspreekbaarheid en duurzaamheid opvallen. Dat de kracht niet groot behoeft te zijn, zagen we boven. Dat de standvastigheid gering is, d.w.z. dat de instinct-werking in duidelijke mate beïnvloedbaar is door positieve en negatieve gevoelens, zien we hieraan, dat we den humeurige dikwijls gemakkelijk door een of andere onbeteekende vriendelijkheid uit zijn vechthouding kunnen brengen. Omgekeerd behoeft ook iemand met een sterk en standvastig vecht-instinct in 't geheel niet humeurig te zijn (zie boven onder vechtlustigen „aard"). De gemakkelijke aanspreekbaarheid stelden we boven in 't licht. De duurzaamheid eindelijk kunnen we gemakkelijk waarnemen; gebeurt er niets, wat nieuwe impulsen wakker roept, dan blijft de humeurige lang na-mokken. Dat de humeurigheid ons vaak raadselachtig

voorkomt en het vaak moeilijk is haar goed te begrijpen, is geen wonder, waar we hebben gezien, dat een vijftal instincten een rol speelt, te weten vechten, submissie, zelfverheffing, vrees en hulp-roep.

---

## BESLUIT.

Met het analyseeren en interpreteeren der karaktereigenschappen in den geest van de boven gegeven voorbeelden kan men uit den aard der zaak welhaast ad infinitum doorgaan. De eene eigenschap zal in meerdere, de andere in mindere mate tot instinct-werkingen kunnen worden herleid. Het minst, veelal in 't geheel niet, zal dit kunnen geschieden met die eigenschappen, die K l a g e s onder de stof, het materiaal van het karakter samenvat, de „Begabungen" en „Talenten", welke eigenschappen intusschen den persoon weinig plegen te „karakteriseeren". Sluit men zich bij de boven gevolgde methode aan, dan spreekt de herleiding van andere, niet behandelde karakter-eigenschappen min of meer vanzelf.

De instinctpsychologische typologie en de instinctpsychologische interpretatie der karaktereigenschappen vormen tezamen zonder twijfel de kern der hormische characterologie. Het heeft er echter niets van, dat we zelfs nog maar deze kern aan een ook slechts eenigszins naar het volledige zweemende bespreking hebben kunnen onderwerpen. Het terrein is zeer omvangrijk; overal is nog gelegenheid, dieper op de zaken in te gaan, we hebben ons telkens moeten beperken. Daarbij komt nog,

dat de beide behandelde gebieden allerminst bij uitsluiting het licht tot zich trekken, dat de hormische psychologie op de characterologie kan werpen. In hoofdstuk I somden we enkele richtingen van characterologisch onderzoek in het algemeen op. We noemden paedagogische en erfelijkheids-problemen, de characterologie van de beiden sexen en van verschillende leeftijden, invloeden van nationaliteit en ras, van milieu, van beroep, omgekeerd denken we ook aan de problemen der beroepskeuze, dan noemen we nog de characteropathologie, wier bewerking ook weer voor de normale characterologie vruchtbaar zal kunnen zijn. Voor het beoordeelen van de mogelijkheid van beïnvloeding van bepaalde karaktereigenschappen, ook bij volwassenen, is de instinct-psychologische beschouwingswijze eveneens van belang; doet b.v. een bestaande eigenschap zich kennen als sentiment-eigenschap, dan is zij als zoodanig voor beïnvloeding vatbaar. Al deze gebieden nu leenen zich tot een beschouwing vanuit den instinctpsychologischen gezichtshoek, doch dit alles ligt ver buiten ons bestek. Eerst wanneer ook deze beschouwing zal hebben plaats gehad, zal men met meer recht van spreken kunnen zeggen, wat de hormische psychologie voor de characterologie waard is.

## LITTERATUUR.


Adler, A. Praxis u. Theorie d. Ind. Psych. 3. Aufl. 1927.

— Menschenkenntnis, 3. Aufl. 1929.

Allers, R. Das Werden d. Sittlichen Person, 1929.

Bahnsen, J. Beiträge zur Charakterologie, 1867.

Birnbaum, K. Die psychische Heilmethoden, 1927.

Bouman, L. De begrijpelijke relaties in de Psychologie.

de la Bruyère, J. Caractères, 1687.

Bühler, K. Die Instinkte des Menschen, Ber. ü. d. IX. Kongr. f. exp. Psych., 1926.

— Die Krise d. Psychologie, 1927.

Ewald, G. Die biol. Grundl. von Temp. u. Char., Zschr., f. d. ges. Neur. u. Psych. 1923.

— Temperament u. Charakter, 1924.

François, J, De Karakterleer van Ludwig Klages, Diss. Leiden, 1930.

Heymans, G. Inl. t. d. Specieele Psychologie, 1929.

— en Wiersma, Beiträge zur spez. Psych. auf Grund einer Massenuntersuchung, Zeitschr. f. Psych. 1906 e.v.

van der Hoop, J. H. Nieuwe Richtingen i. d. Zielk., 2de dr. 1927.

van der Horst, L. Constitutietypen bij geesteszieken en gezonden, Diss. Amsterdam 1924.

Klages, L. Grundlagen d. Charakterkunde, 4. Aufl. 1926.

Kretschmer, E. Körperbau u. Charakter, 1921.

Kronfeld, A. Lehrb. d. Charakterkunde, 1932.

Künkel, F. Die Grundbegr. d. Ind. Psych. u. ihre Anwendung i. d. Erziehung.
McDougall, W. An Outl. of Psych., IVth Ed. 1928.
— An Outl. of abnormal Psych. 1926.
— Character and the Conduct of Life, 1927.
Paulham, Fr. De Leugen i. h. Karakter, Ned. Vert. 1919.
Pfänder, A. Grundprobl. d. Characterol., Jahrb. d. Char. I.
Ribot, Th. La Psychologie d. Sentiments, 1896.
Roback, A. A. The Psychology of Character, 1927.
Roffenstein, G. Das Problem d. psychologischen Verstehens, 1926.
Rohracher, H. Theorie d. Willens auf exp. Grundl. 1932.
Rümke, H. C. Inl. i. d. Karakterkunde, 1929.
Seifert, Fr. Charakterologie, in Handb. d. Philosophie, 1929.
Shand, A. F. Character and the Emotions, Mind 1896.
— The Foundations of Character, 1920.
Stern, W. Differentielle Psychologie, 1921.
— Stud. zur Personwissenschaft, 1930.
Theophrastus, Charakteres.
Utitz, E. Jahrb. d. Charakterologie 1924, 1926.
Wexberg, Die individualpsychol. Behandlung in Die psych. Heilmethoden, hersausgeg. von Birnbaum, 1927.

# INHOUD

HOOFDSTUK I

Inleiding; de onderlinge verhouding van Psychologie en Characterologie . . . . . 1

HOOFDSTUK II

Temperament, Karakter, Persoonlijkheid, Individualiteit . . 10

HOOFDSTUK III

Beschrijven, classificeeren, verklaren en „begrijpen" in de Characterologie . . . . . 33

HOOFDSTUK IV

Bespreking van enkele Characterologieën . . . . . 45

HOOFDSTUK V

Kort overzicht der Instinct-psychologie . . . . . 69

HOOFDSTUK VI

Instinct-psychologische Characterologie: qualiteiten der instincten, „sentiments" binnen de instincten, het verkregenzijn van het karakter, het characterogram . . . . 86

HOOFDSTUK VII

Instinct-psychologische Characterologie: typologie . . . 93

HOOFDSTUK VIII

Instinct-psychologische Characterologie: belichting van een aantal karakter-eigenschappen . . . . . 104

BESLUIT . . . . . 133

LITTERATUUR . . . . . 135

## STELLINGEN.

### I.

In zooverre als de nieuwere psychologie leert, dat in het streven het meest essentieele van ons bestaan gelegen is, geeft zij aanleiding, om naast, wellicht boven, de Cartesiaansche stelling „cogito ergo sum" te plaatsen: conor ergo sum.

### II.

Het uitgeven van Vondels werken in de oorspronkelijke spelling is, wanneer het een uitgave voor het groote publiek betreft, psychologisch onjuist.

### III.

Het bepalen van de bezinkingsnelheid der roode bloedlichaampjes is een belangrijke diagnostische aanwinst, inzonderheid voor den huisarts.

### IV.

De heelkundige behandeling van angina pectoris is verwerpelijk (Yater en Trewhella, Am. Journ. of Med. Sc. 1931).

### V.

De mijnworm-bestrijding bij een primitieve bevolking heeft vooral propagandistisch-hygiënische waarde.

VI.

Ter voorkoming van late gevolgen van een trauma capitis late men den volwassene, die de cardinale verschijnselen van commotio cerebri vertoont, gedurende minstens zes weken bedrust houden.

VII.

Het versterken der uitdrijvingsweeën door middel van pituitrine bij wanverhouding tusschen schedel en bekken is buiten een kliniek niet geoorloofd.

VIII.

De beste methode, om de tonsillen bij kinderen te verwijderen, is die van S l u d e r.

IX.

De methode van D a l e is niet geschikt voor proeven over anaphylaxie met lens-eiwitten (R. B r a u n, Arch. f. Augenheilk. 1932).

X.

Van de voorstelling van F r e u d, waarbij de liefde tusschen ouders en kinderen vereenzelvigd wordt met de sexueele liefde, vindt men reeds een aanduiding in de Oudheid (Apuleius, Metam. V 28).